

# LETŰNT VILÁG

ÚJFALVY SÁNDOR  
ÉLETÉNEK REGÉNYE

ÍRTA:  
GYALUI FARKAS

KOLOZSVÁR, 1940

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MUÍNTÉZET R.=T. KIADÁSA

**MINDEN JOG FENNTARTVA  
COPYRIGHT BY GYALUI FARKAS**

*Mezőkövesdi Újfalvy Sándor erdélyi birtokos, báró Wesselényi Miklós legbizalmasabb barátja, bensőséges kapcsolatokat ápolt Széchenyivel, Deák Ferencsel, egész sereg erdélyi vezérférfiúval, költőink közül pedig személyes barátságban állott Kisfaludy Sándorral, Vörösmarty Mihállyal és másokkal. A nagyszerű alapítványok között, melyeket magyar közművelődési intézményekre hagyott, egy kéziratot is ajándékozott végrendeletében az Erdélyi Múzeum Egyletnek. Újfalvy 1792-től 1866-ig élt és a lepecsételt kéziratot csak halála után 15 évvel volt szabad felbontani.*

*1906-ban a Múzeum Ügylet bölcsészet, nyelv- és történettudományi szakosztályában ismertetem ezt a kéziratot. S Újfalvyt Emlékirata, valamint egy másik kéziratban maradt műve alapján, melyben ő, korának egyik legnagyobb vadásza, a régi erdélyi vadászatokot írta le, a tizenkilencedik- század Apor Péterének nevezhettem. Az általános meghatottságban, melyet a nagyértékű mű megismerése, jobban mondvá fölfedezése keltett. Márki Sándor elnök, a nagy történetíró, azt a kívánságát fejezte ki, hogy ez a kéziratban maradt Emlékirat nyomtatásban is jelenjék meg az Erdélyi Múzeum Egylet kiadásában.*

*Az Egyesület el is határozta az Emlékirat kiadását, megbízva engem a sajtó alá rendezéssel és kinyomtatással. Sajnos, több akadály mindmáig megakadályozta, hogy az az értékes mű napvilágot láthasson. A késedelem első oka az volt, hogy föl akartam kutatni Újfalvy levéltárát. Az a sejtelem sarkalt erre, hogy bizonyosan megtalálom, ez esetben sok új adathoz jutok s egyben az Emlékiratba másolatban beleszótt leveleket a levélírók eredeti leveleiből, betűhíven, szórói-szóra közölhetem, úgy, hogy hitelességükhöz szó nem férhet. Sejtelmem szerencsésen valóra vált, Újfalvy levelesládáját, benne egész levelezését megtaláltam, s azokat a nevezetes leveleket, melyek 1849 után érkeztek hozzá, bevehettem a kor eseményeit 1849-ig tartalmazó Emlékirat végére, mint függelékét. Oly becses ez a levéltár, hogy minden késedelemért kárpótolt.*

*1910 nyarán hoztam be a levéltárt s teljes erővel hozzáfogtam a kiadásához. A tervezett kiadvány nagyrésze, 400 nyomtatott oldal, 1911-re már készen is állott. Ekkor az emlékirat kiadásának útjába újabb súlyos akadály került. Egy előkelő és kiterjedt család magasrangú fia aggályosnak,*

személyére nézve pedig kellemetlennek találta az Emlékiratnak az ő elődeitől szóló néhány részletét. Bár aggodalma alaptalan volt, de a kegyelet érzése nyilvánult meg benne, ezért kerülni óhajtottuk az Egyesület érdekében az ebből származó bonyodalmat. Vártunk. Közbejött a háborít, min" den izgalmával, veszedelmeivel és következményeivel. Így a könyv ki nyomtatása félbemaradt, most már más természetű akadályok parancsára. Hiszem azonban, hogy egyszer csak sikerül segítenünk a dolgon, s az Emlékirat teljes szövege megjelenhetik. Addig is, belőle, megírtam Ujfalvy életének regényét és a kor rajzát, kiegészítve az Emlékirat anyagát 1848-tól 1866-ig, amikor már Ujfalvy és neje elpihent a régi házsongárdi temetőben. Ujfalvy emlékiratából Ízelítőül is eredeti ^zamos stílusából, valamint hiteles tanúságtételért is, ott ahol kellett, részleteket közöltem. Meg vagyok győződve arról, hogy a munkámban kiadott részletek, melyekben Ujfalvy mesteri leíró és elbeszélő művészete tükröződik fel fogjak kelteni az érdeklődést az Emlékirat eredeti, teljes szövege iránt, annak megjelenése pedig fényes gyarapodása lenne emlékirat irodalmunknak.

Ujfalvyt művének megírásában a következő szándék vezette, mely nekem is parancsolt: „Milyen volt családi életünk legközelebbi múltja, mi változásokon ment át és megy át... e hiányt pótolni gyakran vágya volt lelkemnek, főképp most (1854), midőn a romlatlan keblű magyarnak szorososan kell csüngenie múltja emlékein”. A sok késedelem és akadály után, melyeknek legkevésbé sem voltam okozója, nem várhattam tovább.

## AZ ÚJFALVY-CSALÁD

Régi székely eredetű nemesi família. Ősi fészke Csejd és Székes, két szomszédos kisközség Maros-Tordában, az egykori Marosszéken. Apafi Mihály 1672-ben Gyulafehérvárott kelt armálisában, mezőkövesdi Ujfalvy Jánost hadi szolgálatainak és érdemeinek elismerésül nemesíti és neki címert adományoz. Kék hadi pajzsban zöld ruhás vitéz áll, kinyújtott jobb-jában lándzsát tartva. A pajzsot koronás zárt sisak fedi, kék-arany és vörösezüst szinti takarókkal, amint ezt a címeres levél leírja, szabályos részletességgel. A címeres nemesség adományozásával jószág nem járt, csak a nemességgel járó és szorosabban körülírt jogokat juttatta a család birtokába, tíz a család hetven esztendővel a nemesség adományozása előtt, már — hivatalosan kimutatható, — hadi szolgálatban állotto, úgynevezett szabados, azaz szabad gyalog székely, latinul pixidárius volt. A lovast, nemes székelyt, aki saját lován vett részt a háborúban, *lófő székelynek* hívták, latinul *pr-mipilusnak*. A családban, mely később szerezte meg a titulushoz a *vitulust*, a birtokot a joghoz, az első Sámuel nevű nemesnek második feleségétől Borbálától két gyermeke született: második. Sámuel és Krisztina, aki Máté Jánosné lett és 1761-től 1808-ig élt. Ujfalvy Knisztina e néven tehetséges író, költő, kinek fennmaradt dalai életének csalódásait festik. „Ez az élet úgy se sok — használják az okosok” versének e kezdő sorait még ma is idézgetik, de nem igen követik.

Krisztinának a bátyja, a második Újfalvy Sámuel, havadi Máté Katát vette nőül. Ebből a házasságából (Uramfia! sikolt föl *a modern* olvasónök némelyike erre) kilenc gyermeke származott. Legidősebb gyermekük, fiuk: Sándor a XIX. század egyik leghíresebb vadásza Erdélyben és a nagy Wesselényi Miklósinak, az „árvízi hajósnak”, aki a pesti Ferencrendiek templomának falán érc-dombormívű tábla s régebb Zilahon Fadrusz remekműve tisztelt meg, leghívebb barátja és bizalmasa. Róla, az ő élete regényéről fogunk szólni ebben az kasban. A családról még annyit, hogy főhősünk, az emlékiratíró Sándor öccse: Samu, e keresztnéven negyedik a familiában, 1814-ben huszár főhadnagy, majd tizenhét év múlva huszárkapitány. Döbrentei Gáborhoz Sziciliából leveleket írt, melyeket a Felső Magyarországi Minerva 1818-ban közölt is, a mi nagy dolog volt. Ennek a vitéz írónak fia szintén nevezetes ember: Újfalvy Károly híres utazó, néprajztudós és nyelvtudós, 1866-ban Parisban telepedett meg. A francia kormány megbízásából 1876-ban és 1880-ban Középázsiaiban nagyobb utakat tett nejével, Bourdon Máriával. Újfalvy Károly nemcsak utazásáról adott ki hat kötetre terjedő, francia nyelvű művet, de egy sereg más tanulmányt is írt. Nem hiában volt ő székely pixidárius-utód, franciára fordított Petőfi és más költőink műveiből.

Újfalvy Sándor nagyapja *tehetős*, jómódú szülőktől származott és két szerencsés házassága után egyike lett Küküllőmegye vagyonosabb birtokosainak. Megyei főbíró, még pedig dirigens bíró volt hosszú időn át és megyéjében köztisztviselő és közszertetben állott, unokájának kegyeletes feljegyzése szerint. Unokája Dicsőszentmártonban, a megye levéltárában látta arcképét egy levéltartó szekrény külső tábláján; ülve hallgatja ki a panaszos feleket. Kortársai dicsérték szép esze, igazságszeretete és nagy tekintélye miatt, de hajh, említették arról is, hogy „hivatala: teikintélyeért erején felül költve”, megcsökkent vagyoni állásban halt meg.

Ennek a nagyapának, Újfalvy Samunak második neje özvegy Palatkay Ferencné, Zsombori Borbála volt. Egybekelésüket megelőző levelezésük közül három darabot Újfalvy Sándor az akkori levelezési és társalgási modor jellemzésére megőrzött és emlékiratába is beleszótt. íme a három levél:

A külső borítékon:

*Néhai Tekintetes nemzeti Falatkái Ferencz uv elmaradt drága özvegyének, Tekintetes nemzeti Zsombori Borbára Asszonynak, különös jó asszonynak, az asszonynak ő kegyelmének...*

*Palatkára*

*A levél:*

*Drága Asszonykám...*

*Ifjú asszonyom!*

*A mit én eddig titokban tartottam, imé, tovább már nem tehetem; török, szakad, ki kell mondanom. Hanem drága asszonyom! a mit kimondani vonakodom, ha a menybéli Úr Isten is úgy akarja, én az asszony kellemetes*

személyét magam udvarába, ide Szőkefalvára hoznám, hogy ha az asszonynak ez terhére nem volna; s a mindenható kegyelmes akaratjából, hitves társammá tenném, Feleljen már, erre asszonyom, mert én többet nem írhatok, hzt is csak magam tudhatom, hogy mennyi praecautiókkal tettem: mégis azt az egyet, hogy kegyes és örökös szívességébe ajánlott maradtam

elkötelezett kész szolgálója:

Szeben, 31 Aug. 1759.

Újfalvy Samu m. k. (maga kezével).

Erre a megkérő levélre a következő válasz érkezett, ezzel a külső címmel:

Tekintetes, nemzetes Újfalvy Sámuel uramnak az úrnak, nekem bizodalmas kedves jó uramnak, egész becsülettel.

Nagy-Szebenbe.

Aug. 31-én datált s hozzám bocsátani méltóztatott levelét az urnák 8-ik septemb. vettem: kedvesen és nagy örömmel; annyival is inkább, mint-hogy tapasztalom belőle terhes dolgai között is szenvedhető egészségit az urnák melyen Isten ő szent felsége erősítvén, tartson meg továbbra is tiszta szívből kívánom. E mellett levelében tett és nekem jelentett hozzám való szívcs indulatját egész alázatossággal köszönöm és kívánom, hogy az a mindeneken szabadosan és hatalmasan uralkodó úr Isten, a kiben én gyermekésem óta minden reményiséget helyeztettem, és a ki én velem sok keserves változásaim között is sokszor édes atyai kegyelmességit megismertette, adjon nekem erőt arra, hogy én az urnák teljes életemben örömét nevelhessem, megtartván és nevelvén e mellett az urnák hozzám való szívességeit is: hogy szent rendelése szerint való egybekelés után végezhesük páros életünket ő felsége szent nevének dicsőségére, éltünk örömeire, telkünk örök idvességére. Ha méltóztatik az úr szebeni újságokkal bővíteni, kedvesen veszem; a midőn pedig Isten ő szent felsége alkalmatosságot szolgáltat arra, hogy én az urnák kedves személyét szegény házamnál megtisztelhessem tartom nyereségemnek. Addig is pedig magamot az urnák tapasztalt szívességibe ajánlván vagyok... az urnák, jó uramnak

becsülettel való igaz szolgálója:

Palatka 9-ik Sept. 1759.

árva Zsombori Borbála m. k.

\*

Újfalvy Samunak, mint völegénynek egy levele:

Drága Asszonykám! Ifja Asszonyom!

Közelítvén az idő, melyben országunk gyűlése elbomlik, én is jó Istenem kegyelméből rég elhagyott hazámhoz visszatérvén, óhajtott kötelességemet Palatkán akarom tenni, kedves személyét az asszonynak személyesen tisztelhetni. De míg ez lenne, minthogy már Istené a dicsőség! tudvalevő dolgunk annyira ment, hogy csak az egybekelés volna hátra, mely szerint míg fennibb írt személyes udvarlásomat tehetném, bátorodom az asszonynak jelenteni, és egyszersmind ilyen kérésemet szívére kötni. Resolválja az

*Asszony magát, hogy midőn most közelebb teendő udvarlásomat teljesíteni kívánnám, melyet October első hetire irányzottam, ekkor nemcsak az egyben való esküvéshez, hanem egyben való kelésünk tökéletességéhez is hadd legyen gráciám. Nem látom miért halasszuk a dolgot, sőt jobbnak tartom minden czeremonia nélkül, míg másoknak híre lenne, addig czélunkat vigyük egész tökéletességre.*

*Kedves Ifjúasszony! az ország eddig, úgy most is nem egyébbel bíbelődik, hanem minthogy a király a rendes adó felett kér százhatvan ezer forintot, oly titulus alatt: hogy ezzel azt a mivel a szegénység tartoznék a quartéjosnak, mintegy megváltaná az ország úgy hogy ide hátra a paraszt a katonának ingyen semmit se adjon, Szüntelen keresik a fundust, a honnan kiszülhetne az a rengeteg nagy summa; egyéb újság nincsen, melylyel udvarolhatnék. Továbbá mindön szíves kérésemre teendő kegyes válaszát várnám, kegyes és örtökös szívességébe ajánlott maradtam . . . az asszonynak*

*Szeben, 19.-ik Sept. 1759.*

elkötelezett kész szolgálja:

*Újfalvy Samu m, k.*

Egybekelésükkor: Újfalvy Samu főbíró 62 éves volt, felesége pedig negyvenkettőt számlált. Újfalvynének első férjétől nem volt gyermeke, de most késő éveiben „közbámulatra” született Krisztina, a későbbi költőné és négy évvel később Samu.

## A FŐBÍRÓ ÉLETÉNEK REGÉNYE

Négy éves volt Sándorunk atyja, Újfalvy Samu, mikor atyja halála után árván maradt, özvegy anyjával. Az elkényeztetett gyermek mellől hiányzott a szigorú és akkoriban végtelenül tisztelt apa. Így gyermekéveiben kevés tanulással, annál több csínnyel töltötte idejét. Alig volt tizenöt éves, amikor egy *toborzaton*, vagyis katonatoborzáson felcsapott közhuszárnak.

— Magyar zene és a huszár díszruha — úgymond Emlékiratában a fia —, könnyen hozák apáinkat első fiatalságukban azon lelkesültségre, hogy szülői akarat ellenére is egyikévé váljanak azon vitézeknek, kiknek édes kötelességek volt veszélyektől védeni hazát és királyt. A könnyelműség, mely az ily tetteken előmlött, sok nemes indulatot rejtett magában. A közelebbi forradalom (1848—49) lenyomásával eltűnt az ilyeszerű ifjú tűz, mert ketté metszetett a lánc, mely honfiút és katonát egy eszmévé zára, de a lelkesülés, mely nemzeti dalaink hallatára hősiségre törő vágyakban dobog tel a magyar kebelben, él még.

A huszárújoncot édes anyjának kényeztető szeretete nem hagyta a káplár pálcája és a kaszárnya szörnyű szigorúsága alatt. Kiváltotta, tetemes pénzázdozattal. Diákot faragtak a fiúból, de nem kellett neki a kolégyom, visszavágyott a katonasághoz. Egy év múlva ismét fölcsapott huszárnak és a József-huszárezredben két évet szolgált. Édes anyja — ha apja él bizonyára nem történt volna így —, újból kiváltotta. Hosszas unszolás után egyezett bele a fiú, hogy a katonaságtól hazavigyék. Bánta is élete fogy-

táig. Erős hite maradt, hogy ha a katonai szolgálatban kitart, a hosszas francia háború alatt, sokra viszi. Récsei Ádámmal együtt állott katonának, aki nagy uraságban, mint tábornoszernagy halt meg „számos érdemjelekkel” Kortársai állítása szerint Újfalvynak sok előnye volt Récsei felett, úgy testiben, mint lélekben. Különösen a lélekben való előnyt készséggel elhisszük, mert Récsei szomorú nevezetességre tett szert rövid ideig. Ő volt az, aki aláírta, mint már nyugalmazott generális az osztrák császárnak 1848 október 3-án kelt törvénytelen rendeletét, mint maga is törvénytelen miniszterelnök, a magyar országgyűlés feloszlatajáról. Újfalvy Samu így, előttünk legalább többre vitte, mint egykori bajtársa, aki csak akkor emelkedett volna magasra, ha osztrák szolgálatban is nemzetének javán buzgólkodik.

Miután visszakerült a szülei házhoz, Samut, hogy elhanyagolt tanulását pótolhassa, Marosvásárhelyre küldték *patvariára*, joggyakorlatra. Marosvásárhelyen akkor Máthé Izsák királyi táblai ügyvéd volt az első fiskális és jogtudós. Tudásával a jogtudományban kitűnt társai felett. Mindezek mellett Máthé Izsák „jogtudor” uram gazdag ember is volt. *A Halai patvarista főnöke lelki és vagyoni jó állapotából koránt sem tartotta* egyiket sem oly fontosnak, mint szép kis leányát. A serdülő szép leány és az ifjú patvarista megszerették egymást. A patvarista maga is csinos volt. Az egykori huszár édes győzelmet aratott, mert a leány viszonzta forró szerelmét. Ám a szülőknek éppenséggel nem tetszett a fiatalok dolga. Az ifjú legényből sok hiányzott, amit akkor a házasulandó nemes ifjútól siegkívtak. Jó születésű volt ugyan, csinos fiú. Igen de apjának zavaros pénzügyi állása, halála után az özvegy gyenge kezében, melyből, kivált huszár fiáért egész vagyon ment el és így a dus vagyon csaknem semmivé olvadt, — nem tette kívánatos házasulandóvá. Aztán nevelése is hiányos volt, tanulás helyett pedig a patvarista úr inkább mulatozott. Egy szó, mint száz: mikor Újfalvy Samu dobogó szívvvel megkérte a szép kis Máthé lány kezét, nemcsak, hogy kosarat kapott a szülőkötől, hanem miután röviden megtagadták tőle leányuk kezét, jól *kikorholták* és házukból elutasították. Nem maradt más hátra, mint, hogy az ifjú nagy keservesen hazatért Székelyföldre, Küküllőmegyébe, az anyai házhoz.

Következtek a bánatnak és búslakodásnak heves napjai és mulatós éjszakái. Az elkeseredett szerelmes munkátlanul, unalmában és bánatában romlott ifjak társaságában, a küküllőmenti jó bort túlságosan is megkedvelte. Gyöngye anyja mitsem tehetett, hogy fiát a rendes életre térítse és így Samu úrfa a züllés felé közeledett.

A jó sors néha kerülő utón szokta megindítani munkáját. Ezúttal még mélyebbre hagyta csúszni az ifjút, holott szerencsés esetben vitte. Ebben az időben Erdély több vidékén egy Pintye Gligor nevű híres rabló dühöngött. Kegyetlenségei, vakmerősége és vadsága maga után vonta a hatóságok üldözését. Sehogy sem sikerült kézrekeríteni. Ekkor a kormány egy többször bevált eszközhöz fordult. A rabló fejére, akár élve, akár halva, nagy jutalmat tűzött ki. Igaz, hogy ennek a veszedelmes nagy vadnak kézrekerítése kétes, veszélyes és fáradságos vállalkozás volt, mégis akadt tíz könnyelmű ifjú, aki szövetkezett erre a célra. A pénzjutalom, a veszedelem, a dicsőségvágy, mindez hozzájárult a vállalkozáshoz, melyben Újfalvy Samu is részt vett. Ő is egyike volt a szövetségeseknek. Hosszas



fáradozás és munka után, sikerült nekik a rablóbandát elfogni. A pénzjutalomból jutott Újfalvynak is, jelentékeny összeggel tért haza. A vérdíj nem vált javára. Még több pénze telit a mulatozásra és ezért még inkább elhanyagolta gazdaságait.

Most már eljöttnek látta az időt jó sorsa, hogy magához térítse Igen egyszerű és köznapi esettel kezdődött ez a dolog. Megüresedett Újfalvy megyéjében egy szolgabírói állás. Ezt a tisztséget szerette volna megkapni az ifjú. Elment tehát Küküllőmegye főispánjához, *Bethlen Sándor* grófhhoz. Nevezetes nagyúr volt a főispán. Előbb katona volt, résztvett a hetéves háborúban, majd a testőrségnél szolgált Bécsben. Visszatérve Bécsbői, közpályára lépett. Először a királyi táblának volt bírója. majd Küküllőmegye főispánja. Azután az erdélyi gubernium tanácsosa lett, utóbb pedig tartományi főbiztos. Kamarásságot is kapott. Felesége Bethlen Karolina grófnő volt. Ez elé a kemény, katonaviselt nagyúr elé állott Újfalvy Samu és „rendbeszedett szavakban” kérte tőle a szolgabírótságot. A főispán kedvtelten nézett a daliás ifjúra, de mikor nevét meghallotta, elkomorodott, majd haragosan kiáltott reá:

— Hallo! Gyönyörű, neved híre elhatott hozzám. Ebben & megyében nincs nő, kit el nem csábítottál s nincs férfi, akit meg nem *botoztál*. Szolgabírótságot nem, de börtönt érdemelnél, szép madár.

Ezek a kemény szavak egyenesen Újfalvy jó sorsának szavai voltak. A legény belátta könnyelműségét. Lelkének mélyéből jobb érzései egyszerre felszabadultak és kiűzték belőle a rosszat. Nyomban fogadást tett magában, hogy életét megváltoztatja és ember lesz belőle. Magánkívül tántorgott haza és búsan szólt nényéhez:

— Nekem itt nincs helyem többé. Nevem és becsületem veszve van. Holnap kivándorlók kaczkói jószágunkba. Bírja ked, néném az idevalót békében. Nagyobb és jövedelmeőbb a kaczkóinál, de nőnek többek is a szükségsei.

Hiába marasztalta anyja, hiába vigasztalta testvére. Másnap már végkép Kaczkóra utazott. A főispán dorgálásai folyton újból hangzottak lelkében. Nem, ő többé nem maradhat ebben a megyében. Kaczkó Doboka megyében van, ott nem ismerik eddig való tévedéseit. Elöl kezdi életét és akkor jobb jövőre számíthat.

A kaczkói birtokba valóban új ember lépett be. Ital, korhelység, tivornya helyett munkásság és szorgalom lett életpályája — úgymond róla fia, hozzátévén a következőket, miket el nem mulasztanék közreadni: „A tévútra tért ifjaknak fontos tanulság ez a rögtöni változás, s bizonyosága annak, hogy *erős akarat* előtt gyengeség és szokás meghajolnak és csak a *magát eleresztés* szülőanyja annak, hogy a tévedt ifjú becsület nélküli férfiúvá és családjának, honának és az emberiségnek ostorává váljék”.

## ÚJ MEGYÉBEN ÚJ ÉLET

Miután Újfalvy hozzáfogott elhanyagolt birtoka rendbehozatalához, pár hét múlva bement Désre. a megye székhelyére és Doboka főispánja, *Teleki Ádám* gróf elé járult. A főispán is nevezetes férfiú volt, nem

közönséges jellemmel és pályafutással. Teleki Ádám gróf tábornok fia, 1740-ben született. Harminchárom éves korában Kővár vidéke főkapitánya lett, majd II. József császár alatt a kolozsvári kerületben királyi biztos, utóbb belső-Szolnok és Doboka megyék főispánja, Kolos, Torda és Közép-Szolnok megyék adminisztrátora. Mikor e hivatalait letette, a rendek gyűlésén felszólalt s ezt a kijelentést tette:

— Szabadságot adok mindenkinek arra, hogy ha ellenem panasza van, adja be, hogy jóvá tegyem, ha ellene vétettem, hibámat helyrehozzassam vagy a netalán okozott kárt megtéríthessem.

Ilyen lemondást sem hallott azóta a világ. Teleki Ádám irodalmi téren is munkálkodott, lefordította Corneille Cidjét franciából magyar versekbe. Művét a kolozsvári színtársulat 1804 előtt előadta. Ő az elsők egyike, aki darabja előszavában a magyar színeszet pártolására szólítja fel nemzetét. Es a magyar nyelv és színeszet elmaradásának okául főlemlíti (1773-ban!) a magyar nemzetnek azt az általános hibáját, hogy a maga nyelvét nem tudja és semmit, ami magyar, szépnek és jónak nem tart. Arra buzdít tehát, hogy élvezzük ugyan az idegen műveket, de ne resteljük olvasni a magunkét. Tanuljunk idegen nyelvet, de a magunkét el ne felejtjük. Ötvenkét éves korában halt meg. Ehhez a följegyzés szerint akkor még igen gögös úrhoz állított be az új életre tért Újfalvy Samu és magát bemutatván, bátor hangon kijelentette, hogy a megyében szolgálni akarna és ha szolgabírói állás akad, kineveztetését kéri. A főispán merésznek tartotta ugyan a kérést, de nem vette rossz néven:

— „Hallod öcsém. — szó?” — Újfalvyhoz — szolgabírónak igen ifjú vagy még. Lehet idő erre; de addig kezdjed adóbiztosságon. Ha képes vagy, ott is részed lesz magadat kiténtetni. De tudd meg, hogy velem tréfálni nem lehet, hogy pontatlan, rest embert kezem alatt nem tűnök és figyelmemet mi sem kerüli ki...”

Újfalvyból adóbiztos lett. Három hónapig viselte ezt a hivatalt és akkor szolgabíróvá nevezte ki főispánja. Nem a megyei többség, — sóhajt föl évtizedek múltán fia, hanem a főispán nevezte ki, aki abban az időben a megyei hivatalokat önkényesen osztogatta, mert ez a kor József császár kora volt, aki átlátta, hogy birodalmi egységre törő tervének mi sem áll annyira útjában, mint a magyar nemzet. És az eszes császár felfogta, hogy a magyar nemzet fennállásának egyik legbiztosabb erőssége a megyei rendszer, azt kellett neki megsemmisítenie. Az országgyűlések, a kormányzések, a megyegyűlések megszüntetésével a főispánok nem az ország törvényeinek végrehajtói, hanem a német kormány szolgálói voltak. Hetven évvel e kor után sóhajt fel, annál keservesebben, az új szolgabíró fia, mert ő maga ismét abszolútizmus, az osztrák törvénytelen zsarnokság korába jutott. Ám, vizsgálódik: „Az élettelen fa nem száradott ki, csak a tél fagya a gyökérre szorítá az éltető nedveket. A tél szigorú lehet és hosszú, de míg áll az ég s vannak a napnak sugarai, a kikeletnek elmaradni nem lehet.”

Az új szolgabíró nagy pontossággal és buzgalommal dolgozott, amit főnöke, a főispán meglepedéssel és örömmel látott. Íme, néhány erélyes cselekedete, melyekkel megerősítette a bizalmat személye iránt. Maguk az

esetek a kor megyei életét is jellemzik. Egy ízben sürgősen hivatja a főispán Újfalvy Samu szolgabíró. Bár ennek az esetnek színhelye nem esett bele az új szolgabíró járásának falvai közé, mégis őt bízta meg elintézésével. A pecsészei határon magányos, rosszhírű csárda állott: a szeletruki csárda. Egy idő óta néhány szökött katoná lappangott ebben a csárdában. A szökevények szomszéd pászortanyákat és utasokat raboltak ki, így szerették élelmüket. A főispán megbízta Újfalvyt, hogy kétszer huszonnégy óra alatt nyomozza ki, miféle körülmények közt folynak ott ezek a garázdálkodások ennyi idő alatt tegye meg jelentését erről az ügyről. A szolgabíró este nyolc órakor kapta meg a rendeletet. Fegyveres pandúrjaival nyomban a csárdához indul és ott a három szökött katonát ital közt táncolva találja. Megrohanja őket, leteperi az ellenzőket és szekéréhez kötözteti valamennyit. Ekkor aztán gyorsan visszahajtat és virradóra Désre szállítja. A főispán álomban szunnyadoz még. A szolgabíró azonnal beszélni kíván főnökével. Az inasok ellenzik, ő azonban föltartóztatlan bátorsággal behatol a nagyúr hálószobájába. Lépteinek zajára fölébred a gróf és ingerülten rárival;

— Mit keressz itt? Tán nem vedéd tegnapi rendeletemet?

— Kegyelmes úr, az udvaron áll mind a három zsvány, — ennyi volt a szolgabíró felelete.

Elmondunk egy másik esetet, melynek kiderítője tulajdonképpen a bélpecsenye volt. Az erdélyi sőügyek rendezésére Bécsből két főhivatalnokot küldtek ki, akik Illésre is eljöttek, mert a város közelében van a désaknai sóbánya. A bécsi tisztviselők szerették a jó pecsenyét, szakácsuk pedig sokat bosszankodott azért, mert gazdáinak nem tudott bélpecsenyét sütni. Ahányszor bélpecsenyét akart vásárolni a mészáróstól, mindig azt a választ kapta: *már elfogyott*. A kíváncsi szakács megtudta, hogy a legdrágább ínyes falatokat a húsból désaknai sőtisztek már előre megvásárolják és elhordják. Bosszúsan jelentést tett gazdáinak, akikben gyanút keltett ez a fényűzés. A tisztviselőknek akkor sem volt annyi fizetésük, hogy a húsból mindig olyan bőségesen a legjobb részt vásárolhassák meg. Az ily költséges életmód, mondták a bécsi ellenőrző hivatalnokok, csakis tilos utón kerül ki. Ekkor titokban nyomozni kezdtek a sókezelés dolgában és azonnal szigorú eljárást indítottak a pecsenyebarátok ellen. Az új szolgabíró rendeletet kapott főispánjától, hogy pontban éjféltizenkét órakor Désaknán egy kijelölt házhoz kopogtasson be és ott a kincstári hivatalnokok parancsát betű szerint teljesítse. A szolgabíró megjelent a helyszínen. A német uraik egyike zúgolódva jegyezte meg társának:

— Bámulnom kell, hogy a főispán ilyen nehéz feladattal ezt a fiatal embert bízta meg, hisz ez azt se fogja tudni, hogy hol kezdje a dolgot.

A szolgabíró két évi katonai szolgálata után tudott valamit németül és méltatlankodva válaszolt:

— Köszönjék főispánomnak, nagy uraim, hogy nem rendelte nekem az önök letartóztatását, mert már, Istenemre, messze járnánk innen...

A német úr megbánta tévedését s hogy jóvátége, a kezében tartott finom italos üveget a főszolgabíró felé nyújtotta, de ő nem ivott belőle, hanem átadta a finom italt pandúrjainak, akik az üveget fenéig őrítették.

A német úr megneheztelt:

— Én csak önt kínáltam és nem pandúrjait.

— Nagy uram, mikor szolgálatban vagyok, még vizet sem iszom. Embereim gyalog jöttek és fáradtabbak, mint én. Hadd költsék el azt a kevés jót, miben úgyis ritkán részesülnek.

Λ bécsi urak rendeletére a kamaraispányt, ellenőrt és mázsamestert még azon éjjel letartóztatta a szolgabíró és a szamosújvári állami fogházba vitette. A fogház főnökétől, a várnagytól a szolgabíró *nyugtát* kért, írásban kiállított nyugtát a foglyok átadásáról. A várnagy vonakodott:

— Nem szokás az efféle, — mondotta.

A szolgabíró rákiáltott:

— Úgy én várnagy urat magát viszem főispánon elébe.

A szolgabírónak oly veszedelmesen villogott a szeme, hogy a várnagy azonnal teljesítette kívánságát.

A sőtisztek ellen később bünyügyi eljárást indítottak, de nem törvényes nyilvánossággal, hanem bécsi módon, titokban ítélték el őket. Tíz esztendő múltán *Praedetis* kamarai spány kiszabadult börtönéből és visszatért a megyébe. Fölkereste a szolgabírót és elmondotta neki, hogy ő teljesen ártatlanul került bele és szenvedett az ügyben. Ekkor Újfalvy Samu, a magyar nemes birtokos, (megszólalt: „Hiszem, amit mond. Házamnál menedékhelyet és ellátást fog kapni az úr!” Így történt. A nyomor ellen biztos helyen élt haláláig a szerencsétlen kamaraispány Újfalvynál. Utolsó szava is az volt, hogy ártatlanságát erősítette. Egyik fiát később Újfalvy Sándor, az emlékiratíró, Bécsben többször látta, mint vagyonos és tekintélyes kincstári hivatalnokot.

Újfalvy Samu szolgabíró sikeréért az elismerés nem maradt el. Abban az *önkényes* időben a megyei főnökök, mint igazi satrapák, feljogosítva érezték magukat arra, hogy az alájuk rendelt fiatal tisztviselőket lealázó személyi szolgálatra is felhasználják. Ha a főispán hatlovas hintóján utazott, ifjú szolgabírójának hintaja előtt kellett lován nyargalnia. Még hozzá ezt a kényelmetlen lovaglást megtisztelő kiváltságnak kellett tekinteniök a tisztviselőknél. Egy ilyen utazás alkalmával, midőn ez a „nehéz szerep”, mint Újfalvy Sándor írja, atyjának jutott, Gernyeszegen, gróf Teleki Sámuelnél megállapodtak. Ebéd alatt gr. Teleki Ádám, a főispán széke mellett, kezében tányérral kellett a szolgabírónak *udvarolnia*. Az ebédelő vendégek közt volt a küküllőmegyei főispán, gróf Bethlen Sándor is, akinek szemébe ötlött a szolgabíró.

— Ezt a suhancot én már láttam, — mondotta Bethlen gróf, — dehol, nem jut eszembe . . . Mire gróf Teleki Ádám mosolyogva és hangosan felelte:

— De ő tudja ám, mert jól lekonholva üzted el magadtól, s én ezért köszönettel is tartozom neked, mert feddő szavaid jó útra téríték s nekem egy talpig derék szolgabírót ajándékozál benne. Nem átallok ezt előtte bevallani. Dicsérő szavaim őt csak buzdítani, de elhittségre vezetni nem fogják.

A sors forgandóságának érdekes példája, hogy gróf Bethlen Sándornak, a dúsgazdag küküllői főispánnak a fia, szintén Sándor, évekkel később,

1818-ban Újfalyv Samutól jelentékeny összegű pénzt kölcsönzött. A költekező gróf sohasem tudta visszafizetni ezt a kölcsönt. Végre az egykori szolgabíró egyik fia, egy Frimont-ezredbeli huszárszázados, hosszas pör után lefoglaltatta a gróf jószágát és udvarházát és Bethlen gróf kénytelen volt jószágán kívül, vejeinél lakni.

## A HÍRES CSÁKIGORBÓI „VÁROSTROM”

Nehéz esete volt Újfalvynak Kapjonban gróf Haller Jánossal. De mielőtt ezt elmondanék, illik szólanunk magáról gróf Haller Jánosról és szépséges feleségéről, gróf Nemes Zsuzsáról, a kor több okból is érdekes szereplőiről, meg a híres csákigorbói „ostrom”-ról.

A híres csákigorbói „ostrom”, melyről Kemény Zsigmond azt írta, hogy id. Wesselényi Miklós ágyukat is vitt a támadáshoz, teljes hitelességgel ki van derítve. *Kelemen Lajos* az egykorú tanúvallomások alapján így adja elő:

— Midőn id. br. Wesselényi Miklós, mint kapitány 1779-ben otthagya a katonaságot és hazajött gazdálkodni Zsibóra, gróf Haller János csákigorbói méneséből csakhamar egy Ciceró nevű spanyol mént vett meg. A ló beteg volt, de Wesselényi ki gyógyította s most Haller bánta a vásárt és irigyen nézte a ló hasznát. Nemsokára szolgálatába fogadta aztán Wesselényi Oet Fülöp nevű német lovászt, birtokaik szomszédosaik lévén, Turbuca nevű román falu egy részéért pörre kerültek. Haller fölétette a turbucaiaknak azt a takarmányát, melyet az övének vélt területről gyűjtöttek össze. Viszont Wesselényi elfogta és Zsibóra vitte az egész határlátó hivatalos bizottságot, mely ebben a pörben az ő meggyőződése szerint a másik megyéből illetéktelenül lépett az ő megyéje területére.

Ily előzmények után 1781 október 10-én elszökött Zsibóról Wesselényinek egy Stetz Gáspár nevű német lovásza és egy cigány lovászegénye. Megfáztak s az úton, Tótszállás közelében, egy tihói román legénytől erővel elvették a meleg ruháját, aztán a német vadász Tótszálláson katonának adván ki magát, akinek lova az útban elhullott, a bírótól előfogatot követelt. Amíg a falu korcsmájában erre vártak, a megvert káros tihói legény atyjafiai odaérkeztek, megfogták a két szökevényt s a bíró fölvitette őket Csákigorbóra, gr. Haller János földesúr elé. Itt a német azt állította, hogy ő csak havi szegődött lovásza Wesselényinek s nem akar többé nála maradni. Haller elzáratta a két embert, hogy ügyüket a törvény rendes útján intéztesse el. Másnap reggel már ott volt Gorbón Wesselényi két fegyveres hajdúja a szökevényekért.

Haller a jobbágy cigány lovászegényt ki is adta, de a német fölött a maga jobbágyán elkövetett erőszakosságért előbb úriszéket akart tartani. Azonban ez október 14-én este megszökött és nyomtalanul eltűnt. Most október 15-én reggel újra megjelent Csákigorbén Wesselényi egy kancellistája négy hajdúval s újra kérte a német lovászt. A kancellistát be se engedték Haller elé, csak megmondták neki, hogy a lovász, elment. De közben Wesselényi cselédszobeszedéből otthon azt hallotta, hogy az Hallerhez készült beállani. Meg volt győződve, hogy csak rejtegetik. Éktelen

haragra lobbant. Zsibóról és környékéről összes jobbágyait az udvarába parancsolta s másnap, október 16-án tizenkét egyenruhás, fegyveres hajdúja kíséretében ennek a bottal, vasvillával, fejszével, nyárrsal, kiegyenesített kaszával és néhány puskával fölfegyverzett, hadi rendbe szedett négy száz főnyi parasztseregnek az élén Csákingorbó ellen indult.

Útközben feltartóztatta az előtalált utasokat is, hogy Haller valahogy hírt ne kapjon a támadásról s egy szépen fölszerelt vezetéklovat vitt magával, hogy azon Haller János grófot Zsibóra vigye.

Azonban, Hallernek egy útközben feltartott jobbágya megszökött a hadból s az erdőkön át előre sietett, hogy gazdáját a fenyegető veszélyre figyelmeztesse. Haller gróf akkor épen künn volt a tótszállási határban, a ménesénél s négyesen futva menekült, amikor a hír valóságáról meggyőződött. Wesselényi meglátván Haller fogatát, lovas hajdúival üldözésére rohant. Hallernek azonban sikerült kastélyába bemenekülni s a kapukat bezáratod. Mire Wesselényi a kastély elé ért, Haller kijött a belső kapu elé, intette Wesselényit, hogy tartózkodjék az erőszakosságtól s aztán bement és többé nem is mutatkozott.

A kastélyban és a faluban pedig félreverték a harangokat s a vészjelre Haller jobbágyai uruk védelmére siettek s mire Wesselényi gyalognépe odaért, már a kastély kapuja körül is fejszés, vasvillás, sőt később itt-ott puskás emberek mozogtak, Wesselényi bebocsáttatást kért, de erről szó sem lehetett. Aztán Haller két ott lévő kancellistája s egy vendégül ott tartózkodó hadnagy jött ki tárgyalni vele. A tárgyalások is összeveszéssel végződtek. Közben be akarta vágatni a kerítést, aztán letartóztatta gr. Haller Gracza György nevű kancellistáját s mikor a megismétlődött indulatrohamok, káromkodások és többszöri tárgyalás után a hadnagy sem tudott odáig menni, hogy bebocsáttatást eszközöljön részére, azt is lehuncfutozta s ott nyomban párbajra akarta kényszeríteni. Kínos helyzetben volt. Hiszen tulajdonkép szökött lovászáért jött s a tárgyalások alatt valószínűleg eléggé meggyőződhetett arról, hogy azt Gorbón nem találhatja meg. Talán a kastélyba bebocsátva haragja, makacssága és hiúsága egyaránt hamarabb lecsillapult volna s odacsődített jobbágyai előtt kívánsága teljesülésének látszata mellett nem ingerelte volna a meghátrálás és eredménytelenség izgalma. De Haller féktelen természete miatt nem bízott benne; nem csoda, ha nem engedte be s igazában Wesselényi nem ér el egyebet Haller és környezete megijesztésénél. Végül is csak a tömérdek fenyegetésben és káromkodásban adta ki haragját s mivel a tárgyalások alatt gyalognépét elindította, délután öt óra felé lovashajdúival ő is elindult. Magával vitte Gracza „Györgyöt, de másnap megbékült vele s egy csikóval és két pisztollyal megajándékozva engedte el.

Úgy darabig Gorbón a támadás ismétlésétől tartottak, de aztán minden lecsendesült.

Azonban Wesselényi ellen majdnem félév múlva hivatalból mégis megindult a kereset. Pere évekig húzódott s mivel közben neje a róm. kat. vallásról a reformátusra tért át, ez a tény is növelte ellenségei számát és súlyosbította helyzetét. Végre elítélték, 1785 február 12-én *durva erőszak alkalmazásával* elfogták, pár hét múlva Kufsteinba vitték s a gorbói kalandért csaknem öt évet ült ott a börtönben.

## A SZÉP NEMES ZSUZSA ÉS II. JÓZSEF CSÁSZÁR

Szólnunk kell Haller gróf feleségéről is, mert a szépasszony is szerepel majd Újfalvy Samu nehéz esetében.

Nemes Zsuzsa grófnő több esztendővel a híres „ostrom” után ment férjhez Haller János grófhoz, aki tulajdonképpen nem púpos volt, hanem görbehátú, „nyakatlan”, mint mondani szokták, vagyis kurtanyakú. Újfalvy egyet-mást elmond a szép grófnőről, de óvatosan kell fogadnunk a korabeli pletykát. Írónk szerint gróf Nemes János igen gazdag excellenciás úr, udvari tanácsos volt becsben. Nejétől, báró Miske Zsófitól elvált, illetve „megkülönbözött”, ami azt is teheti, hogy nem éltek együtt. Ez alatt ritkaság szép leányát, Zsuzsát a magasabb körök dicsérő hízelgessel tömjéneztek. Mária Terézia jobbnak látta az anyai gondviselés nélkül álló leánykát a szebeni apácázárdába küldeni. A szép leány a zárdában még szebben fölvirult és szépségét, erélyességét, mint kiváló ritkaságot magasztalták a magasabb körökben, 11. József császár erdélyi körútjában Szebenbe érkezve, pihenő óráiban ellenállhatatlan vágyat érzett a romantikus híru szépséget látni. A fáma szerint, — melyben mi teljes mértékben kételkedtünk, de Újfalvy följegyezte — a császár titokban Grácba vitette a szép leánykát, akit később Haller János gróf feleségül vett. Bár a gróf szikár, alacsony termetével, görbe hátával távol állott a férfiszépségtől és a császári környezet után az elkényeztetett és körülrajongott grófnő életében rendkívüli változások állottak be, a gyönyörű szóke asszony szerette férjét és mindvégig hű maradt hozzá. A férj azonban kapjoni és gorbói kastélyában valóságos háremet tartott. Korán elhalálozott. Temérdek vagyonának egyetlen örökösül nejét tette meg. A család egyes tagjai követelésekkel léptek föl és Bécsig zörgettek panaszaikkal, ám a grófnő „grata persona” volt az udvarnál és a követelések és panaszok hajótörést szenvedtek. A grófné mindvégig háborítatlanul a nagy vagyon birtokában maradt és Grácból egy Wurmbbrandt nevű „stiftámát”, alapítványi hölgyet tartott magánál társalkodónőül. Gyönyörű termete, szép *lőzsés* arca korosabb napjaiban sem hagyták el. Gyermeke nem maradt. József császár képe azonban minden szobájában látható volt. Legtöbbet Kolozsvárt, úgynevezett népkerti kastélyában időzött. (A közönség számára is nyitva álló szép nagy kertben volt ez a kastély, a Külmonostor utcában). Az épület különböző lakosztályaiban a császár arcképe tizenháromféle alakban fordult elő, festményeken, márvány- és gipszműveken.

Egyik nagyon előkelő erdélyi arisztokrata úrhölgy — mint nekem nemrég elbeszélte — *látta* a császárnak egy sajátkezűleg Nemes Zsuzsa grófnőhöz irt levelét, melyből erre a kifejezésre emlékeznek: „Wenn nur diese *Majestät* nicht wäre...” „Csak az a *felső* ne volna...” Kétségtelen, hogy a császár meleg szeretettel és barátsággal viseltetett a szép és okos arisztokrata hölgy iránt.

Íme, Haller János gróf és szépséges felesége, akik hősei voltak Újfalvy Samu nehéz esetének.

## A NEHÉZ ESET

Kezdődött a dolog azzal, hogy a kosályi patak egy nagy fellegszakadás következtében megáradt s a hidat elseperte. Az éber figyelmeű főispán rögtön a helyszínére sietett és szolgabírójának, Újfalvy Samunak, megparancsolta, hogy miután a közlekedést sürgősen helyre kell állítani, nem lehet megvárni, mag a távoli erdőkből fát szállítanak, ezért sürgősen rendeljen ki tejszés embereket és Kapjonban, a gr. Haller János kastélya előtt lévő kőris- és jegenyefákból három nap alatt a hidat állítsa helyre. — Kegyetlen és jogtalan rendelet volt biz ez. Kivágnatni egy főúr százados fáit, távollétében. Am József császár uralma alatt még a kiváltságosokat is érte nem egy ilyen jogtalanság. A szolgabíró engedelmeskedett a rendeletnek. Hiába elenezte a kapjoni *udvarbíró* a hatalmaskodást, hiába fenyegetőzött grófi gazdája rettentő megtorlásával. Néhány perc alatt lerontották a szép fákat, melyek díszét századok adták meg. Ebben az időben Haller János gróf becsben időzött bájos, fiatal nejével, aki az udvarnál megkülönböztetett tiszteletben részesült. Néhány hónappal ez esemény után a gróf feleségével Kapjonba érkezett. Mikor hintójuk a várkapun berobogott, bámulva látták a százados fák sorfalának üres helyét. A különben is indulatos gróf szokatlan dühbe jött. Lelövással fenyegette meg az udvarbíró, aki reszketve adta elő mentségül a szolgabíró hatalmaskodását. Erre a gróf haragja „fordulatot vett” és dühösen kiáltotta: „A gazembert huszonötig vágatom!” Az udvarbíró két malomkő közé került: nem akarta, hogy a szolgabíró halálos ellenségévé legyen, gazdáját is féltette az ilyen merénylet következményétől. Értésítette tehát a szolgabíró, hogy a szolgabíró gazdája fenyegetéséről és az Istenre kérte, hogy távozzék sietve, mentse magát gazdája bosszújától

Másnap reggel az udvarbíró odavolt a bámulattól, mikor a szolgabíró, Újfalvy Samut, a kastély udvarára látta belovagolni, gond nélkül, vidáman, igaz, hogy kíséretében volt *huszonöt fegyveres pandúrja*, ezeket azonban Újfalvy a kapu közében hagyta, maga pedig egyedül, vidáman sétált föl a kastélyba a grófhöz.

— Hogy hívják kendet? — kérdi a büszke gróf.

— Újfalvy Sámuel *úrnak*, — felel a kérdező.

— Tehát a szolgabíró... „á” az úr merészelt drága fasoromat kivágnatni/

— Én. Főispánom rendeletére.

— Ez gyalázatos rablás! Ilyet főispány nem rendelhet és szolgabíró nem teljesíthet.

— Csalatkozik, gróf úr. Ha a főispányom a fák levágatása helyett a kastély szétrombolását rendelte volna nekem, Istenemre, most kő, nem állana itt kövön.

— S képes volna az úr ily rendeletnek is engedelmeskedni?

— Az alárendelt tiszt teljesíti kötelességét. A főnök számol tetteiről.

— Szolgabíró úr, ma nálam marad ebédre.

— Ma nem, mert hivatalom *máshova* szólít, de holnap igen, ha hivatalom engedi.



Másnap ebéd alatt — így beszéli el Újfalvy Sándor atyja esetét — a leszelidült grót tréfásan megjegyezte:

— Úgy hallom, szolgabíró úr, tegnap többedmagával jött volt látogatásomra.

— Úgy van. A gróf úr első haragjában kegyes volt nekem huszonöt botot ígérni, de megvallom, soha, még gyermekkoromban sem kaptam verést és tudtam, hogy terhemre lesz. Ezért hoztam huszonöt pandúromat, hogy helyettem egy-egy botot szívesen elszenvednek. Így mindnyájunkon segítve lett volna...

— Szolgabíró úr engem *letett*. Kérdéseimmel felhagyok. Hanem — folytatta a grót poharat emelve, — legyen bizonyos becsülésemről s feledje fenyegetőzésemet.

Nemcsak a gróf váltotta be szavát, mert ez idő óta mindvégig becsülte és szívességekkel árasztotta el Újfalvy Samut, hanem a szépasszony is, aki bizonyára megelégedéssel hallgatta az asztalnál ezt a párbeszédet. Eventként a gróf két hízott ártányt és egy hordó jó bort, a grófné pedig finom fehérműt küldött neki.

## A FŐBÍRÓ MEGSZÖKTETI SZERELMÉT

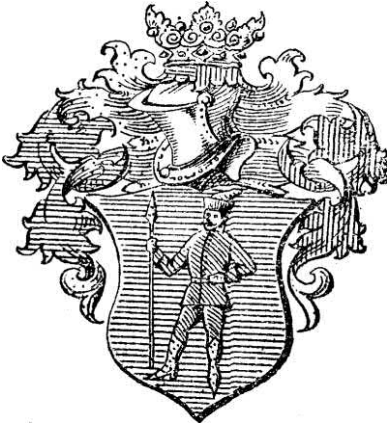
Következik Újfalvy Samu szolgabíró „úr” élettörténetének legbájosabb fejezete, románca. A szív nem enged jogaiból. A szolgabíró minden elfoglaltsága mellett sem feledte a marosvásárhelyi szép lánykát, kivel forró szerelem kötötte össze. A leány apja meghalt. Ám a leány anyjánál, aki jól ismerte leánya nagy szerelmét, sem lehetett a boldogulásra reménye egyenesen a szerelmes Újfalvy Samunak. Az özvegy, mintha kegyeletes hagyományként teljesítené férje akaratát, mely az övével is egyezett, gondosan óvta leányát e platói szerelem folytatásától. De egyszerre még nagyobb veszedelem fenyegette az egymásba fülíg szerelmes fiatal emberpárt. Az anya egy német ezredeshez akarta adni leányát, erőszakkal, elővigyázatból el is vitte a szerelmes kislányt Vásárhelyről egy nagynénjéhez, Kebele helységbe, hol szoros felügyelet alatt tartatta. Újfalvy Samu ekkor már nem várhatott tovább. Főispánjához, Teleki Ádám grófhhoz sietett és szokott őszinteségével elmondta, hogy szíve választottját el akarja rabolni. Terve kivitelére kétheti szabadságot kért és engedelmet arra, hogy *hat pandúrt vihessen magával*. Mit tenne erre a kérdésre egy mai főispán? Teleki Ádám grót nem rosszalta a tervezett leányrablást, sőt ezekkel a szavakkal eresztette útra szolgabíráját:

— Résen légy, fiú, hogy rövidet ne húzz, mert különben örökre kitelt nálam időd. Amennyire gyűlölöm a gyáva, szeles embert, szintúgy becsülöm a merész ügyességet. Újfalvy már két nap múlva ott volt a kebelei faluvégén lévő csárdában. Ám, a fiatal pár nagy fájdalmára a tervet fölfedték és a leányt azonnal Marosvásárhelyre vitték, anyjához. Most már kettős figyelemmel őrizte a lányt az anya. Nem olyan legény volt azonban Újfalvy Samu, az egykori huszár, hogy visszariadjon az akadályoktól.



Újfalvy Sándor ifjúkori képe  
Egykorú í'esíemény után, mely *Kispál László* úr tulajdona.

Egy reggelen favágót fogadtak a piacon, az özvegy házához. A favágó napszámos székely legény volt, székely daróc viseletben, haja üstökben fonva. Ocsmány, torz arcú ember, görbe testtel. Így aggodalom nélkül bocsátották be a Rózsa-utcai házba is, ahová különben senki idegent sem engedtek be. Ebben a házban epekedett a szép kis Máthé-leány szerelmese után, de hiába. A székely góbé késő estig szorgalmasan felvágta és felaprította a tát. Közben pálinkát is adtak neki, amint az szokás volt, sőt beletartozott a munka bérébe. Mire a székely favágó elvégezte munkáját, jól leitta magát az erős pálinkával. Kifizették a bérét, de ő oly teljesen lerészegedett, hogy mozdulni sem tudott. Lefeküdt a konyhában egy lócára és nyomban horkolni kezdett.



Az Újfalvy-család címere

Hiába akarták szép kéréssel, gombombiztatásokkal és rángatásokkal eltávolítani, a holtrészeg góbé nem mozdult, mélyen aludt tovább. Végre is otthagyták a mámoros embert, hadd aludja ki részegségét, semhogy lármát csapjon késő este, mikor a ház népe is immár nyugovóra térni kíváncsozott. Miután a ház asszonya és a cselédség álomba merült, a nagyon is józan favágó napszámos szerelmes ifjúvá alakult át, aki hatalmas vállán emelte keresztül a magas deszkakerítésen szép szerelmét. Az utca sarkán már ott várakozott szekere és néhány ifjú barátja és pandúrjai kíséretében vilámsebesen száguldott tova a Mezőségeen keresztül kackói házába.

Jól sikerült a leányrablás, boldogok voltak a szerelmesek. Ámde most ismét váratlan akadály támadt, mely végveszedelemmel fenyegette őket. Ezen a botrányon csakis a gyors házasság segíthetett. Nem is képzelték, hogy erről a részről találnak akadályt. A kackói lelkész semmi áron sem akarta a szökevénypárt *meghűtölni*. Kétségbeesés előtt állottak. Előttük a botrány után a gyalázat. Mi lesz? Ki segíthet rajtuk? Az segített, az hári-totta el az akadályt, akitől Újfalvy most már nagyon tartott: a főispán gróf Teleki Ádám, írásban rendelkezett, hogy a lelkész állásvesztés terhe alatt azonnal *meghűtölje*, megeskesse a remegő fiatalokat. Ami meg is történt. A rendeletet a család, mint ereklyét *örizte* meg.

Az erőszakos főispán talpig gavallér, nemes lélek volt. Ha a törvény betűjéhez, vakon és lelketlenül ragaszkodik, amit minden bürokrata megtett volna, akkor becstelenségbe, sőt bizonyos halálba kerget egy úrilányt, akinek egyetlen bűne, hogy nagyon szerette jegyeset. Amiért eleget bűnhődött, hisz édesanyját és családját szerette és az ő becsülésükön csüggett a művelt leányka, ezer halál kínját szenvedte át — írja róla kegyelettel fia. A magyar úr, a magyar tisztviselő nem volt reászorulva arra, hogy lelkiismeretével pörbe szálljon. Werbőczy törvényeiben megvolt a mód

arra, hogy ily esetben, mikor a tisztviselőt a kétség, a lelkiismeret gyötörte, hogy a törvény *betűjét* alkalmazhat ja-e, ne legyen kénytelen lelkiismeretét megtagadni. Nem feledte el Werbőczy a megváltó irgalmas szavát: „A betű megöl”. A fiatal pár boldogan élt a sírig. Ámde az asszonyka életét megrövidítette a sok kiállott izgalom. Abban a letűnt, már együgyűnek is mondott puritán korban haláláig bántotta a lelkiismeret, hogy ily vakmerő és meg nem engedett lépést követett el.

## WESSELÉNYI MIKLÓS KEGYETLEN ELFOGATÁSA

Újfalvy Samu romantikus házassága után történt, hogy II. József császár elfogatta báró Wesselényi Miklóst, az „árvízi hajós” édesatyját. Azért is, mere a szép Nemes Zsuzsa grólnő későbbi férjének, gróf Haller Jánosnak gorbói kastélyát Wesselényi megostromolta, de nyilvánvaló volt akkoriban mindenki előtt, hogy József császár önkényes parancsa nemcsak Haller gróf megijesztése, hanem bátor, hazafias nyilatkozatai miatt történt. Hihetetlen durvasággal és kegyetlenséggel fogatták el katonákkal Wesselényit Dátoson. Újfalvy Sándor mit sem írt erről az elfogatásról, azonban annyira megrendítő és jellemző a korra, hogy elbeszéljük a legújabb kutatások nyomán. Három tanú: báró Bálint József, báró Bornemissza József és báró Orbán Antal hites tanúbizonyságlevelet írtak arról, hogy mily durván történt Wesselényi elfogatása az ő szemük láttára. (Újabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Kiadja id. br. Dániel Gábor. Szerkesztette Kelemen Lajos).

Dátoson, nemes Tordavármegyében, 1785 február 15-ik napján Vargyasi Dániel István udvarházában díszes társaság volt látogatóban. Daniel István báró kamarás és kormányzósági tanácsos, akinél a három tanúságtévőn kívül gróf Bethlen Sándor főispán, báró Szentkereszthy Zsigmond főstrázsamester, báró Szentkereszthy György és gróf Bethlen László időztek. Ugyanakkor Wesselényi Miklós báró is ott volt, *éppen útban lévén a szebeni guberniumhoz*. Az nap reggelén nyolc és kilenc óra közt éppen az udvaron volt a társaság, midőn látják, hogy a szomszédos Marosbogát község felől a mezőn jön egy dragonyos csapat, kik — amint azután megismerték —, a Savoy-regimenthez tartoztak, Mosch kapitány vezetésével. A faluba érve a Dániel-udvarház felé közeledtek, melyből a két Bethlen gróf és a két Szentkereszthy báró éppen távozni készült, ketten-ketten egy-egy hintón. A kapitány nagy sebességgel, csapatával együtt, a hintók után nyargalt és útjukban megállította, maga pedig beszélt az urakkal. Báró Wesselényi a társasággal együtt messziről látta már a dragonyos csapatot, úgy, hogy ha alkart volna, bizvást elmenekülhetett volna előle. Wesselényi azonban a társasággal együtt maradt és a kapunál állott. A kapitány és csapata ott hagyta a hintókat és visszafordulva, nagy sebességgel benyargalt a báró Dániel konziliárus kapuján, minden kérés vagy előre való jelentés vagy parancs előmutatása nélkül. A kapitány leugrott levéről, köszönt és az ottálló urak nevét rendre megkérdezte, amit neki meg is mondtak. Kérdezte továbbá, hogy a báró konziliárus itthon van-e? Az

urak mondták, hogy itt van és mutatták is, hogy melyik szobában. Az alatt csendes lépésekkel Wesselényi báró is beindult, nem a maga szállása, hanem a Daniel báró lakosztálya felé. A kapitány és emberei is arra indultak és mikor a ház ajtajához értek, a kapitány parancsot ad, mire valamennyi katona puskáját előrántja, sokan közülök a lóról leszökdöstek elébb a kapitány, aztán a többi is megrohanta Wesselényit: „Nyakon, torokon, mellberagadják, süvegét fejéből kiverik, haját tépik, ökleikkel a száját, orrát verni kezdik kegyetlenül, dőfölik, taszigálják, hurcolják”. Miközben Wesselényit így hurcolnák, a kapitány benyitott a konziliárius házába, melyben a házigazdán kívül ott voltak az elfogott Wesselényi Miklós báró felesége és báró Bántfy Györgyné. A kapitány benyitott a házba, „beköszönt” s az ajtót be sem tette, hanem visszatért oda, ahol báró Wesselényit kínozták. A lovagias osztrák kapitány a köszönesnél egyebet nem szólt be a házba. Sem Wesselényi bárónak és barátainak, sem cselédjeinek az udvarban még egy vessző sem volt a kezükben. Wesselényi kérte németül a kapitányt és a dragonyosokat, hogy ne verjék őt. Odszólt barátainak is, hogy ne hagyják, hogy úgy rongálják. „Kiáltottuk a kapitánynak, — úgymond a tanúságtévő nyilatkozat — ne bánják oly kegyetlenül véle, de *hiába*, mert midőn ezért közelíteni akartunk, nagy részte a *commendonak* (a csapatnak) részeg lévén, felhúzott puskával vettek célba és lovaikkal nekünk szöktetvén, le akartak tapodtatni. Minden megkülönböztetés nélkül mindeneket, az úri asszonyságokat s minket is részeg dragonyosok szidtak, káromoltak”.

A társaság egyik tagja, midőn közelíteni akart és szólni, hogy ne bánjanak Wesselényi báróval oly kegyetlenül, azt kezdték kiáltani a dragonyosok németül: „*Tüzet rája*”, mire br. Orbán Antal, akiről szó van, mondta: „*Nincs miért, mert nem vagyok tolvaj, paraszt*”, erre egy dragonyos odakiált magyarul egy leírhatatlan káromkodás után: „*Kutya teremtette nemes ember*” . . . Magát a királyi kormányzó konziliáriusát, a házigazdát, mikor a kapitány felé indult, egy dragonyos célbavette és Bálintit József báró *veté fel*, háritotta el puskáját karjával, úgy, hogy a konziliárius kénytelen volt visszatérni. Bántfy Györgyné báróné, mikor látta, hogy testvérének orrát, száját ököllel mily kegyetlenül verik, kérni akarván, hogy ne bánjanak úgy vele, arra felé indult, de egyszerre két dragonyos lovával a bárónénak szöktetett és a házigazda komornyikja: Kovács Ferenc ragadta el előlük, hogy le nem tapodtatták. Br. Wesselényi Miklósné térdenállva esedezett, hogy férjével ne bánjanak oly kegyetlenül. A dragonyosok puskát fogtak reája, de mindezekért is a kapitány a dragonyosokat nem intette. Majd háromnegyed óráig verték, „döfölték” Wesselényit. Szüntelen mocskos szavakkal káromkodva, mint: „*Verfluchter Kerl*”. Mikor vitték és hurcolták Wesselényit, kiáltotta, hogy ne bántsák, mert a gubemium Szebenbe citáltatta és most oda indult. Kiáltotta azt is, hogy mutassák meg a *citatorium mandátumot*, az idéző parancsot. Elő is kerítették ezt az írást és a *házigazda* megbízottja: Gyújtó Sándor uram el is indult a kapitány felé, de ő kegyelmére puskát fogtak a dragonyosok. Wesselényi báró süvegét leütötték, mindjárt elfogatása kez-

detén, a komornyik át akarta adni a bárónak sapkáját, de egy dragonyos meglökte. Mégis a komornyik a kapitánynak adta oda a süveget, melyet a kapitány a fejébe tett ugyan Wesselényinek, de ezt a süveget valamilyen dragonyos ellopta. Meg is motozták Wesselényit az udvaron és mellette zsebében néhány töltést, puskatöltést találtak, mire szidni kezdték, azt mondván:

— Né. ez mire való?

Id. Wesselényi azt telelte:

— Barátaim, én utazó ember vagyok, ebben a *tolvajos időben* minden utazó ember hordoz magával töltést,

A dragonyosok elszedték tőle töltéseit és bár látták, hogy semmi sincs nála, mégis két helyen a keze tejét, karját igen keményen hátrakötötték. Wesselényit aztán, hajadonfővel, hajánál fogva vitték ki az udvarból. Mikor egy darabig az udvaron kívül vitték, három dragonyos visszanyargalt süvegéért, melyet elloptak már. Ekkor br. Orbán Antal saját süvegét vette le tejéről és átnyújtotta, hogy adják oda Wesselényinek. A lovak előtt gyalog hajtották messze a falu felső végén kívül, s csak a mezőn ültették fel a *kalausz* lovára. A finom vitéz kapitány — ezt már mi állapítjuk meg róla — nagy durván odaszólt a konziliáriusnak Wesselényi e sikeres megostromoltatása után, hogy fogasson be br. Wesselényi szekerebe és küldesse utána. Mikor aztán Wesselényit megindították, ki az udvarból, a kapitány úr vitézi lovára ült és vitézi spádéját hüvelyéből kivonva, ilyen kivont fegyverrel ment ki az udvarból. A br. Wesselényi elfogatására vonatkozó tanúságtételt az említett három úr sajátkezűleg aláírta és szokott pecsétjével „igaz hitű, becsületünk szerint megerősítvén” — íme maga a „régii jó világ” mond el egy részletet saját regényéből. A hatalmas, civilizált, liberális, jólelkű és humánus II. József császár uralkodása alatt így hurcolták el felesége, testvére szemeláttára Erdély egyik legelőkelőbb férfiúját, egy „barbár magyart”, a finom, elegáns, német műveltségű bécsi udvar kedve szerint.

Most térjünk vissza a mézesheteit töltő Újfalvy Samu szolgabíróhoz. A német katonák Marosvásárhelyre hurcolták Wesselényi bárót. A főispánnak, aki a fogolynak közeli rokona volt, néhány fontos irományt kellett Wesselényihez juttatnia. Ezt a kényes feladatot mindenre elszánt szolgabírájának kellett kivinnie. A fiatal hivatalnok kockára tett mindent: szabadságát, vagyonát, életét és a leveleket kézbeszolgáltatta Wesselényinek, aki hálásan megszorította a merész ifjú kezét, s így szólt hozzá szilárd hangon:

— Ifjú barátom, én még leszek szabad, még lennem kell. Nemes tetedet soha nem felejttem. Majd eljön az idő, hogy meghálálhatom. Vidd üdvözlétemet azoknak a honfiaiunknak, akik megérdemlik. És míg ütne a viszontlátás órája, légy igaz híve szerencsétlen honodnak s nemzetednek, hogy mint ilyenek szoríthassunk kezét egykoron.

Öt és fél évig szenvedett a szerencsétlen fogoly Kufstein várában. Ekkor megnyílt börtönének vasajtaja és ő visszatért a zsigói kastélyba. Otthon megemlékezett Újfalvyról.

— Keressétek fel — kiáltotta — azt, aki szabadságát és ezzel mindenét akkor tette kockára érettem, midőn honfitársaimtól elhagyatva, magamra állottam Istenemmel. Hadd ossza most örömet is.

Néhány nap múlva, kora reggel, mikor Wesselényi alig ébredezett, ott állott ágya előtt a szolgabíró s szemében örömkönyvek tündököltek. Jó nemtőm, — így nevezte őt Wesselényi mindig és változatlanul szíves maradt hozzá. Itt kezdődött a Wesselényieknek az egész Újfalvy-csaiád, de főképp Újfalvy Sándor személye iránti rokonszenvek, „mát kölcsönösen csak a sir olthat el”. Így történt. A szolgabíró fia és az elfogott Wesselényi fia, akit a *nagy Wesselényinek* nevez a közvélemény ma is, politikai és lelki nagyságáért, mindketten Erdély legjobb vadászai is, egész életükön át zavartalan barátságban éltek. Es Újfalvy Wesselényiék életéről és személyéről is oly közvetlen, meglevenítő emlékeztetéseket jegyzett fel, amilyeneket kivüle senki sem tehetett. E történetek rendjén majd sor kerül rájuk.

## SZÁVA LÁSZLÓ ÚRFI MEGKÉRI PALATKAI ESZTERT

Máthé Jánosné, Újfalvy Sándor nagynénje, nagyon szerette Sándorunk szüleit és sokat mulatott, azaz időzött körükben. Kivált Sándor okos, értelmes anyját nagyon szerette. Az úri asszonyok öltözete abban az időben „szabatos, mindig tiszta magyaros” volt. Íme, így írja le Újfalvy öltözetüket: „Magossarkú, fekete kordovány bórsaru. Köntös helyett *rokolya* drága kelméből; fehér, finom gyolcs ing; szorosan testére *illő* posztó vagy selyem mellény. Ünnepponon panyókára vetett sötétzöld mente, fehér hattyúprémmel. Kun állású töveg, homlokzatán drága tükkel. Diszes szép öltözet, kivált a mostani (1854) ferde női viselet ellenébe, midőn az öt-hat szoknya alatt a legdélibb testalkat is eltorzul. A régi női *gúnya* költsége-sebb volt a mostaninál, de jóval tartósabb. Úgy rokolya vagy mente pár száz tallérba kerül, de húsz évre szolgált s akkor paplany vagy egyéb hasznosra fordíták. Úgy akkori drága és több évekig használt rokolyából készített paplany vagy birtokomban. Valahányszor reánézek, nem győzöm eléggé bámulni a csinos, tartós szövetet”. A két nőt, kiről Újfalvy szól, nemcsak a páratlan szép magyar viselet, hanem szép alakjuk is díszítette. Egész élete folyamán nem látott Újfalvy két ily szép női alakot: beszédükben, mozgásukban, léptükben párja nélkül való kellem s méltóság volt.

Abban az időben Kackón lakott Palatkay László. Művelt, vagyonos férfi. Egy ősszel meghívta birtokos társait ebédre, *Márton lúdjára* (november 11. és 12.-én van Márton napja). Jelen voltak a *Vér-, Zsombori-, és Pécsi-családok*, aztán Újfalvy Samu és felesége, Illérsről Alsó László főbíró és a kackói lelkész: Ferenczy József. Újfalvy Sándornak és Alsó Klárinak, hét éves gyermekeknek *oldatfölt*, egy kis asztal mellé terítettek. Így megállapíthatjuk, hogy az 1799-ik esztendőben milyen volt az ebéd Márton napján. Folyt már a vidám ebéd, kedves beszélgetés közt. A dési barna *hangászok*, köznyelven cigányok: *Buta, Csicsó* és *Kornis* nemzeti

dalokat játszottak az ajtó előtt. A pohárköszöntés már javába indult, midőn csinos udvari huszár lép be és takaros szókban adja elő:

— Gazdám, tekintetes *Száva László* úrfi oda kunt vár. Háztűzlátni jött. A tekintetes háziúr engedelméből bekéredzik.

— Szálljon be szegény házunkhoz, — feleli a háziúr. A huszár távozik és belép gazdája, az akkori divat szerint talpig magyarba öltözve. Kalpag, ezüst forgóval, zöld hosszúkás mente, szürke báránybőrrel prémezve s nyakig begombolva Piros nadrág, arany sújtassál. Sárga csizma, széles ezüst sarkantyúval. Oldalán széles, rezes rövid kard, tarsollyal. A kardon vastag nádbot, tetején öklömnnyi rézgombbal. A házi úr a vendéget szívesen *megüdvözi* s az asztal végén helyet mutat. Kardját, tarsolyát oldalán hagyva, helyet foglal, keveset eszik, annál nagyobb áhítattal szemlélgeti a szép Palatkai Esztert. Ritkán beszél, mások sem szólnak hozzá, de titkon figyelik mozdulatait. Utolsó fogásnak Márton kövér libáját találják fei, s *boncoltatás* végett, mint legfiatalabb elé, *Száva elébe* teszik. Száva eléveszi- tarsolya hüvelyéből az erre a célra rendszerint ottlévő, tokban tartott, hosszuké kést, villát és az acélt (nyilván fenőacélt) és főlegyenese-  
sedvén, alázattal szót kér. A háziúr *fogadja*.

— Légyen szabad a szegény vándornak egy ajánlatot tenni. Messzi helyről, sanyarú időben és rossz úton jött, étlen-szomjan érkezett. Itt ugyan terített asztalt talált, azonban étel-ital most nem kell, mert szemei kárpótlást leltek: de Márton lúdját mégis egyedül elkölte, ha a házi ifjabb kisasszony szíves lesz őt egy csókkal boldogítani.

A háziúr elfogadja és a jókora sült libát a fuldokló úrfi, verejtékezése közt utolsó falatig elfogyasztja, fölkelnek, az asztalt leszedik. Csakhamar táncra kerekedtek a háziúr és mindnyájan. A háziúr Újfalvy Samunéval, Máthé Jánosné Alsó Lászlóval lejtették a szép magyar nemzeti táncot. „Nem hideg kötelességből, hanem amúgy szívvel-lélekkel s mégis illedel-  
lemmel — írja Újfalvy. Sohase láthattam őket többé táncolni, de feled-  
hetetlenül maradt lelkeben, mennyi kellem, mily méltósággal párosult  
negédeség díszíti minden léptöket”... Száva úrfi is *rájárta* a szép házi-  
kisasszonnyal, de csakhamar lassúdni kezdett s utóbb szótlánul egy  
karosszékbe dőlt. Ifjú emberben ez a rosszullet feltűnő volt. Egy ideig  
meredt szemmel maga elé nézett. Utóbb felkelt. Halványsárgán tántorgott  
a háziúr elé és bágyadt hangon dadogá, hogy csömör és láz bántja és  
mielőbb távoznia kell. Lóra is ült és nagy csendesen elléptetett.

A leánykérés gyászosan végződött, ami bizonyítja, hogy a sors gyakran a legkedvesebb témának is rossz véget kanyarít. Száva úrfi súlyosan megbetegedett. Illésről már kocsin vitette magát birtokára, Szengyelbe. Néhány nap múlva meg is halt.

Előttünk most még szomorúbbnak látszik a sorsa, mert elmenetele után a háziúr és a vendégek „némi megvetéssel” szóltak Száváról. „Csömörrel s lázzal járjon vecseryére, — mondták — a nőülést pedig hagyja ép és egészséges fiúra”.



## A SZERENCSE FIA

Újfalvy Sándor atyjáról, anyjáról, szülei házáról lesz most szó. Meg-elevenedik a régi udvarház lakóival együtt. Újfalvy Samu a szerencse fia volt. Csodálatos dolgok történtek vele. Nem elég, hogy szíve választottját oly romantikus körülmények közt szerencsésen magáévá tehetette, holtig hűséges, jóságos asszonyt kapott házához. Emellett anyósa, végrendeletében, egyetlen leányának harminckétezer forintot hagyott, mind aranyban és Marosszéken egy szép birtokot. Ehhez járult Újfalvy Samu szorgalma, — ami maga is szerencse, — életrealósága, fősvénysége és szerencséje, úgy, hogy pár év alatt egyike lett a környék, a későbbi Szolnok-Doboka megye leggazdagabb birtokosainak. Szerencséje párjanélküli volt. Soha sem vett valamit, hogy drágábban el ne adta volna. Hosszas gazdálkodása éveit alatt sem jég, vagy sáska nem pusztította termését. Lová, sertése, szarvasmarhája, juha közt nem pusztított ragály. *Tűz, árvíz*, rablás, vagy tolvajság miatt soha sem szenvedett. Fekvő beteg soha sem volt. Egy téli, sáros utcán, Válaszút mellett négy tyukodi csikós szekeret talált a feneketlen sárban megakadva. Az elkeseredett tyukodiak megkínálták, hogy vásárolja meg a sok csikót. Újfalvynak atyja csupa könyörületből megveszi a nyolc hordó csikót. Illésen és Szamosújváron elárultatja és hatszáz forintot nyert rajta, ami sok pénz volt akkoriban. Akkora pénz, hogy Kackón egy szép, örökségbe hagyott telket, földet vásárolt rajta és a szerződésbe be is iktatta, hogy ezt a csik jövedelméből fizette ki.

Miikor már fia gazdálkodott, első éveiben aratása nagyon üszkös volt. Mindent megpróbált, amit olvasott vagy hallott ellene. Mindhiába. Ekkor eszébe jutott, hogy atyja földjén soha se látott üszköt. Hozzáfordult tanácsért. Kérdezősködésére atyja mosolyogva mondotta, hogy legjobb utasítást künn a búzavetések közt adhat. Szép nyári, júliusi nap volt. Kisértáltak a földekre. Egy búzatáblája mellett két szomszédja tábláit mulatta meg az öreg Újfalvy a fiának. A szomszédok híres gazdák voltak, egy napon végezték a vetést az öreg Újfalvyval. Mégis tele volt földjük üszöggel. Az öreg pedig azt mondotta fiának, hogy járja meg figyelemmel az ő búzaföldjét: a hány üszköt talál fia, annyi aranyat ad neki érte. És fia valóban nem talált egyebet, mint a legszebb kalászokat. Az öreg Újfalvy ekkor így folytatta:

— Lásd, szomszédaim mindent megpróbáltak az üszög ellen, én soha semmit se, s mégis, harminc év alatt soha sem arattam üszkös gabonát. Más magyarázatát nem adhatom: „szerencse, rokonszenv”. Amivel sem szomszédaim, sem te nem bírtatok.

Egy tavaszon az öreg, hivatalos munkáiban el lévén foglalva, megbízta fiát, hogy egy szomszéd helységben lévő táblájába vettessen tengerit abból, amit a malom vámjából kap. A gazdakezelő vonakodott elvetni a rossz magot, a tábla vetetlen maradt. Két hét múlva az öreg Újfalvy hazakerkezett, jól lehordta a kezelőjét és megrendelte a *vám-malé tüstént* elvetését. Mások már első kapálást végeztek, mikor a nagyon gazos tengerit vetették. A szemek mégis kikeltek, utólérték a többit és őszire dús malé-szüretet adtak. Újfalvy Sándor előhozta atyjának, hogy mindez csak a

véletlen játéka, miután mind a mag, mind az elvetés ideje minden számításon kívül történt. Am atyja a véletlent tagadta, szerencséjére hivatkozott, mely őt minden lépésében kíséri.

Mily fényes szerepet játszhatott volna az öreg nemes hadi szolgálatban vagy nagyobb vállalkozásban! így is szerencséjével szorgalma és szük kiadásai párosultak és halála után közel félmillió forintot érő vagyont hagyott. Ami a kereskedéstől akkor teljesen elzárt Erdélyben páratlan eset-volt.

## ILYEN VOLT A RÉGI MAGYAR TISZTVISELŐ

Újfalvy Samu tudományos műveltséggel nem bírt. Már a negyedik osztályban katonának állott, de aztán szorgalmas gazdálkodása és hivatala annyira igérvbe vette minden idejét, hogy soha sem tanulhatott. A *Hankens Bálint-féle* naptáron és Cserei Mihály kéziratoss Erdély történetén kívül más könyv a házban nem volt. Mindamelllett a hazai törvényt annyira magáévá tette gyakorlat útján, hogy hivatalos ténykedéseiben, szóbeli és írásos Ítéleteiben a legnagyobb törvénytudás nyilvánult meg. Hivatalos jelentései és alárendelt hivatalnokaihoz intézett rendeletei megfontoltak, helyesek voltak. Magánlevelezése tele elmés aondolatokkRÍ, néha „módos élccel”. Tanulása és olvasottsága hiányát később nagy szorgalommal pótolta. Hivatalos buzgósága oly nagy volt, hogy Bánffy György főkormányzó 1817-ben Ferenc császárhoz intézett fölterjesztésében Újfalvyt nagy elismeréssel *említette* és jobb *kezének nevezte*. Az öreg Újfalvy egyetlen szórakozása a vadászat volt. Erre még a költséget sem kímélte, ismerősei nagy bámulatára.

A szóbeli pörök annyira elfoglalták idejét, hogy minden ünnepnapon kihallgatást tartott hajnaltól délig. — jó időben a kapuja melletti eresz alatt.

Az egész utca tele volt panaszos felekkel, akik rendre előszólíttatva előadták panaszukat... Az öreg tisztviselő néhány rövid szóval mondott ítéletet, nagy tárgyismerettel, a személyek és körülmények ismeretével, jegyzőkönyvnek vagy írásnak híre sem volt. Az illet csak idővesztéségnak tartotta és megvetette. Őt-hat *konc* papírral esztendeig beérte.

Érdekes volt látná az indulatos öreg Újfalvyt ülve vagy állva hallgatni a sok tekervényes beszédű, román peres felet, több órán át, példa nélkül való béketűrőssel. A száakra menő pór nép minden baj nélkül és illedelmesen figyelt — akkor volt főbíró, később alispán tekintélye. Kihallgatás, nyomozás, a tanúk megesketése, ítéletkimondása és végrehajtása mind egy személyben központosult. Egy ilyen tárgyalási napon, azaz kihallgatás napján hatvan-hetven szóbeli pör járt le, többnyire fontos birtok-keresetben. Jelentéktelen ügy még több.

Megtörtént, hogy a gyámoltalan panaszosnak maga az öreg Újfalvy igazította ki a szavait. Egyszer fia is jelen volt, mikor egy ifjú panaszlónak így szólt:

— Hallod, fickó! Te nem ismered bajodat, nem vagy tisztába a mul-takkal. Nagypádnak több fivére volt. kiknek gyermekei foglalták el azon-kívül, amit most követelsz, ez s amaz földedet. A te károd nagyobb, mint amennyit a te gyenge eszed felfog. Én tisztában vagyok azokkal: azért most azokat a földeket is mind visszaitélem neked. Hatalmadban állana azoknak elvett hasznait is követelni. De ne tedd ezt, mert ellenfeleidet megrontaná, s pedig néktek együtt kell élnetek.

Lehetett törvény szerint fellebbeznie is a panaszos félnek a megyéhez, a tiszti székhez, vagy a kormányzékhez. Az öreg Újfalvy ítélete ellen, hosszas hivataloskodása alatt csak egy pörös fél fellebbezett a kormány-székhez, ahol az ítélettel szemben ellenkező határozatot hoztak. Ez a pél-dátlan eset annyira sértette az idősb Újfalvy igazságérzetét, hogy azonnal Kolozsvárra ment és a pör „reassumálását”, azaz újrafelvételét követelte. Kérését olyan erős indokolással támogatta, hogy az újratelvélet után hozott ítélet talált az ő ítéletével.

Az öreg Újfalvy amellet rendkívüli emlékező tehetséggel volt meg-áldva. Az írást, följegyzést csupa mankónak nevezte, ami nélkül utóbb járni sem lehet, gyermekeit is óvta tőle. Ő maga mindig emlékezetére támasz-kodva, bámulatos fokra fejlesztette emlékező tehetségét. Egy ízben Désen nagy zavart okozott egy tiszti ülésen, hogy a főbíró a legközelebbi újon-cozás jegyzőkönyvét sehol sem találta. Ezért nagy felelősség terhe nehe-zedett a tiszti karra. Az idősb Újfalvy nyugodtan vigasztalta a megütődött főispánt, hogy ő könnyen helyrehozza a dolgot. Csakugyan a 260 újonc nevét, születése helyét, idejét, állapotát és akiket nem soroztak be, kit miért mi okból bocsátottak el. egytől egyig tollba mondta a főjegyzőnek. Később a főjegyző megtalálta az elkallódott jegyzőkönyvet és merően talált a feldiktált lajstrommal. Közhit volt akkoriban a megyében, hogy a régi hivatalos tárgyalások élő levéltára Újtalvy Samu.

Újfalvy hivatali tevékenysége így oszlott meg: adóbiztos volt két hó-napig, szolgabíró 10 évig, alispán 12 évig, főbíró 5 évig. Szolgabírói fize-tése évre 25 forint, alispáni fizetése évi 250 forint, főbírói fizetése — akkor a bírósági tisztet és igazságszolgáltatást a megye látta el — évi 300 forint volt, úgy, hogy Újfalvy Samunak harminchat évi összes fizetése 4975 vál-tóforint, vagyis 1990 ezüst forint volt. bízvást elhihetjük fiának azt a meg-jegyzését, hogy gyakran egy napon egész évi fizetését megérdemelte volna és voltak hetek, midőn 36 évi fizetésére jól megszolgált.

## ÍGY ÉLTEK A FŐBÍRÓÉK

Az öreg Újfalvy Samu nagyon takarékos ember volt, kiadásaiiban főelve, hogy nem arra költött, ami szükséges, hanem ami nélkül teljesség-gel el nem lehet. Így kevés szüksége, de annál több pénze maradt.

Az alispán, majd a megye főbírójának háztartását nehezen lehetett már akkor is, annál kevésbbé később, kivált pedig most megérteni. Időtöltésre nemi költött, közcélokra, kivéve egy nagy adományát a királynak, nem adomá-nyozott. Ajándékokat nem osztogatott. Ötözete nagyon egyszerű volt: két

rendbeli. Egyik ünneplő, a másik hétköznapi. Halálakor ünneplő mentéje 23 éves, sarkantyús csizmája nyolc éves volt. Kalapja szintén nyolc éves. Lovai közül a rossz teletetés miatt több elhullott. Ezek bőrért a falusi tímár ingyen *kicsá vált*. A szegény csizmadia pedig rossz szabással ugyan, de feldolgozta. Az egész ház ilyet viselt, nem pedig vásárit. A vidéki kalmárok csak úgy kölcsönzött pár száz forintot, ha a rendes kamat mellett néhány sing durva posztót, gyolcsot, nyakkendőt és zsebkendőt, kalapot vagy néhány kaszát és kapát, kevés cukrot és kávé, pár üveg rozsolist, édes pálinkát vagy néhány darab cinedényt hoztak Debrecenből. Mind olyan dolgokat, amelyeket maga jelölt ki. Asztalos, szabó, lakatos és mészáros csak úgy boldogulhattak, ha a rendes százalékon felül bizonyos meghatározott munkát dolgoztak. A mészáros szombaton néhány font marhahúst küldött. Konyháját, pincéit és éléstárát gulyája, juh- és sertésnyája, majorkháza, szőlője és gyümölcsöse bőven ellátták. Csemege nem került asztalára, csak az volt ott, ami a háztól kitelt. Jó zsíros ételeket tálaltak fel. Reggelire pörkölt rozskávé, színmézzel vegyítve. A kereskedőktől kamatpótlékba kapott kevés kávé és cukrot eltette az öreg, csak kiválasztott látogatóit kínálta velük. Cserépedény, vagy porcellán helyett őseitől öröklött cintányérok jártak, bútorai mind fából voltak. Mikor tekintélyes vendégei, kivált pedig hölgyek érkeztek, a puha ülés végett a háziasszony ágyára ültek, mely jó magasra volt vetve, órája nem volt a háznál, mert gyakori igazítását túl költségesnek mondta. Nappal a Nap járása, éjjel kakasszó, hajnalban a csillagok: a Fiastyúk és az Esthajnali csillagok voltak útmutatói.

Gyertyát és szappant a háznál gyártott, évenként kétszer. Bár nem került pénzbe, ezekkel is nagyon takarékosan bánt. A *téli* estéken a család apraja-nagyja az öreg kályha köré gyűlt, melyben a nyers bükkfa, mint gyehenna tüze lángolt és melynek Szent Mihálytól (sept. 29.) Szent Györgyig (április 24.), akárcsak a Vesta-tűznek, nem volt szabad kialudnia. A nagy kemence terjedelmével a szoba nagy részét betöltötte. A szobának a folyton lobogó láng fényes világítást adott. Fonás, varrás, olvasás mind emellett történt. Mindenkinek megszokott helye volt, amin változtatni nem lehetett.

Minthogy a családfő többnyire hallgatva mélyedt el gondolatokban s tervekben, másnak is hallgatni kellett: a csendet megszakítaná nem volt tanácsos. Legfeljebb az udvari bohóc megjelenése s közbevetett élcei szakíták meg néha a siri csendet, östvéli nyolc órakor az asztal meg terítetvén föltálatott, ekkor már gyertyát is gyújtottak, de vacsora végével rögtön el is oltották. Az azutáni munkálódás, úgy lefekvés is . . . mind tűzvilágnál történt. Egy szál gyertya napokig eltartott.

Sajátságos rendszere volt az öreg Újfalvynak — mai szemmel nézve cselédjeivel is. Inast nem tartott „igen úri dolognak” nevezte. Cselédjeit jobbágyai és elhalálozott adósainak fölvetett és beszoktatott fiaiból állította össze: „szerkeszté” fia szerint. Évi bérük egy bornyú, juh, vagy kecske, de pénz soha. Juhai gyapját a jobbágyasszonyok megfonták és megszőtték. Ványolójábai megdűrückölte (azaz a posztót vízbe mártották többször és kalapácsokból készült szerkezet által puhára kalapálták.) A kész

posztót jobbágy falusi szabójával öszönként feldolgoztatta. Juhbőr meleg ruhákkal: „köntösökkel” szócse látta el. A vászon nemű szintén a háztól telt ki.

Kádár, ács, kerekes, s más fejszés munkát molnárai: vasmunkát falusi cigány kovácsa készítettek. A házhoz megkívánt rostát, tekenőt, csebret, kártyust, légelyt, kanalat, orsót kanalas cigányai faragtak.

Háztartásában a divat merőben ismeretlen volt: öltözete, bútorai, cselédei, minden az volt a század elején, mi annak utolján, a legkisebb változtatás vagy újítás nélkül. Kávé, cukor, rizskása, faolaj, citrom, narancs s más csemegéről úgy vélekedett, hogy jóízűek biz azok, de csak oda valók, ahol teremnek; mert ha nálunk is elkerülhetetlenül szükségesek lennének, a bölcs természet úgy alkotta volna, hogy nálunk is teremjenek. Életében egyszer követett el fényűzést háztartásában, egy Pituk Kristóf nevű dési kereskedő, akinek Újfalvy kölcsönt adott, Debrecenből 200 forintért csinos kocsit hozott Újfalvynak. s ő 100 forintot kamatban levonva, megtartotta a szép kis sárga kocsit, melynek csodájára jártak. Később Ilésről Alsó László főbíró kirándult. Ő akkor tudományáért és tehetős voltaért, első tekintély volt a vármegyében. Körüljárta a kocsit, apróra megvizsgálta és jól lekorholta érte a fiatal Újfalvy Samut.

— Cifra jószág biz ez — mondta a főbíró — s később majd főbíró korodban s tömöttebb erszény mellett csak megjárna. De most, huszonöt forint fizetés mellett csupa neveltség. Feleded szép öcsém a közmondást: „Bocskorban kezdeni és csizmában végezni”. Te ellenben cifra kocsin kéréded és majd gyalog végzed,

A főbíró szava hatott. A kocsi a színben korhadt el, Újfalvy Samu soha sem használta. Még vénségében is sokszor emlegette, hogy ennek a bölcs intésnek sokkal tartozik, mert azután jobban megfontolta költségeit. Fia, Újfalvy Sándor, évtizedek múltán, a XIX. század közepén, mikor még a maihoz képest puritán módon éltek az emberek, így sóhajt fel:

— És minő véleménnyel lenne a jámbor az én mostani háztartásom felől, ha látná, hogy egyebek közt csak a fűszerárutól 62 olyan cikket használok rendszeresen, mik közül ő akkora gazdaság mellett egyikre sem költött. Bosszúságában bizony megfordulna koporsójában.

Az imént említők, hogy az öreg Újfalvy S. főbíró közcélokra nem adományozott, kivéve egyszer, 1813-ban adott, királyának. Ekkor ugyanis a király meleg felszólítást intézett az országhoz, hogy „akinek Isten adott, juttasson abból jószántából, akár kölcsön, a szükségben lévő állam számára”. A csekélyen díjazott megyei tisztviselő, Újfalvy Samu e körözött felszólítást elolvasta és másnap reggel tíz ezer forintot vitt gr. Bánffy György kormányzóhoz, könnyes szemekkel kérve, hogy juttassa a fölség kezébe és szíveskedjék pár sorban tudatni, hogy nem kölcsön fejében, hanem őszinte jó *szívvel* ajándéku küldi a *fölségnek*, . .

1815-ben meghalt Újfalvy Sándor anyja, a főbíróné. Több évig betegeskedett, mialatt többet volt ágyban, mint lábon. Gondossága, figyelme azonban mindenre kiterjedt. Házánál semmi megrövidülés nem volt lát-

ható. — írja kegyeletes fia róla. — De halálával azonnal felfordult a házi szép rend. Családja s a vendégek mindenben szükségét szenvedtek. Fájdalmasan tapasztalák: hogy egy ember csak magára nagyon hiányos. Annyi életrevalóság s tevékenységgel felruházott s magát sebesen feltalálni tudó férfit soha sem ismertem, mint atyám volt. Ha valaki széles e világon, úgy ő el volt látva minden lelki s testi ügyességekkel és hivatva a házi rend illő fenntartására. De ő sem vala képes kivételt tenni: s jóllehet megfeszíteti szolgálommal igyekvők házában az eddigi szép rendet fenntartani, de ahogy derék anyám sírba szállt, minden felfordult és soha többé helyre sem jött.

## SÁNDOR DIÁK LESZ A NAGYENYEDI KOLLÉGIUMBAN

Hét esztendő s volt Újfalvy Sándor, mikor az Úrnak 1799-ik évében atya, Újfalvy Samu az enyedi kollégiumba vitte, szekéren. Ami azért említődik meg külön, mert a tizenkét iskolai éve alatt évenként négyszer járván Enyedre és vissza, az úrfival szekéren csak három ízben tétették meg a négy napi utat. Rendszerint „gyenge paraszt lovon, tört nyergen, néha zordon időben és rossz úton” kellett lovagolnia Kackótól Nagyenyedig. Atyja ezt nem fősvénységből tette, hanem azért, hogy edzze a fiút. Ugyanis Sándor, a nevelője, a szolgáljuk és a lovakat hazavezető cseléd alá négy lovat adott, Ezeket szekérbe fogva, kényelmesebb utat tehetek, annál inkább, mert a gyenge lovakat túlon túl kinyargalván, az úton rendszeren kiálltak, elmaradoztak és a kis karavánból alig kettő ért Enyedre lóháton. Az öreg Újfalvy elvből tette, hogy az út és idő viszontagságaihoz jó előre megszoktassa. Akkor rosszul esett a legénykének, mert a négy napi sanyarú lovaglást néha napokig sínylette. Később hálásan emlékezett rá, mert korosabb napjaiban is bátran szembe nézett a fáradalmakkal.

Hét professzora volt akkor az enyedi kollégiumnak: Nemegyei János, Bodola János, Benkő Ferenc, Herepei Ádám, Benke Mihály, Mohai Károly és Kovács József. Mind nagytudományú, külföldi egyetemen kiképzett, köztisztviselő álló egyéniségek. A szülék boldogan adták oda gyermeküket, azt hívén, hogy ezek a nagy tudósok őket, csak újjaik érintésével is kiképzett hasznos emberekké nevelik. „Csalatkoztak a jámborok — jegyzi meg ötvenéves korában Újfalvy Sándor — nem ugyan a tanárok képességében, hanem az avult tanítási rendszer és a ferde nevelési elvek miatt. A tanárok jól tanították a felsőbbség által előirt latin nyelven a kiszabott tudományokat. Aki latinul beszélni és írni tudott, az volt a legderekabb. Elméleti vagy „mélyebb” tudományokat, melyek az életben kevésbé használhatók, nagy szorgalommal tanították, — panaszolja az egykori diák. Így az erkölcsant, mértant, ész- és gondolkodástant, hittudományt, a történelemből csupán a régi nemzetekét, államismeretét és földrajzát. Ám a közönséges életben naponta fölmerülő szükséges tudományokat, mint: természetant, ásványtan és növénytan, a mai nemzetek országai, statisztikája, kormányzási módja, kereskedés, számvetés szükséges felül való tudományoknak vétettek és nem tanítottak, csak mellékesen. A nyelvek közül a diák volt az első, utána a görög és zsidó, míg a németet mellőzték, a magyarról szó sem volt.

Minél több diák szót vegyített a tanuló a magyar beszéde közé, annál inkább bámulták. Öreg nemesünk szerint a „német igen jól elintézte, hogy a magyar csúszni igen, de járni ne tudjon soha”.

Az enyedi kollégium „a két hazában” Magyarországon és Erdélyben leggazdagabb volt, aki Enyedre tanárnak betérhetett, az családjával együtt uri módon el volt látva.

Íme az enyedi tanát járandósága akkoriban: készpénz évente 850 magyar forint, tiszta búza 116 véka, szemes tengeri 120, zab 120 véka, bor 160 veder, tűzifa 24 hosszú, száraz öl, 3 darab kövér sertés, széna 10 szekér, szalma 100 kalangya és málé kóré (tengeri kóré) 3 szekér, só 3 mázsa, túró 3 mázsa, köles 8 véka, paszuly 4 véka, borsó 4 véka, kendermag, vetni való, 4 véka, vaj 8 kupa, méz 6 kupa, mustárliszt 4 kupa, bárány 10 darab, majorság 30, torralatlan édes must 3 veder, héhelt (kifésült) kender 8 kalangya, aszalt szilva 4 véka, őszi nyers szilva 10 véka, állani való téli alma 8, körte 8 véka, állani való szőlő 4 nagy puttonnal, almaecet 4 veder, szőlőkaró 400 darab, bors- és paszulykaró két szekérral. Hetenként egy napon egy béres szekér szabad használatra. Lakásuk emeletes, nagy épület, tágas udvarral, gazdasági épületekkel, tágas veteményes és gyümölcsös kerttel, a városon kívül veteményes, burgonyás és tengeris tábla, ingyen örltetés. Az iskola két nagy gyümölcsös kertje szabad használatra. A tehetősebb tanulók szüleitől rendszeren beszívargó ajándékok, szegényebb sorsú tanulóktól kerti és mezei ingyen segítségük. Most már elhíhetjük a „véndiáknak”, hogy az enyedi tanár ezen és a túlvilágon is Isten kiválasztottjának tarthatta magát. A főispán és a huszárezredek után Enyeden a tanárok voltak a legtekintélyesebb emberek. S itt egészen átadom a szót Újfalvynak az enyedi Eldorádó kritikájára:

„Korábbi szegény sorsukból ily nagy uraságra fölvergődés természetesen elhittsége vezeté őket; a többi tanodákat s tanáradt kevésbé vagyonoisságukért egyáltalában lenézték. Közmondás szerint a főn indul ki a possadás. Itt is a tanári elhittség leszívargott a tanulók legcsekélyebbikére. Önhitt büszke magatartást fejtett ki mindnyája. Egy enyedi tanulót a gőgös főlemelt fejhordásról s hetykeségről ki lehetett ismerni. A székely mindamellett, hogy Udvarhelyt s Marosvásárhelyt is voltak iskolák, többire mégis Enyedre vitte fiát. Mert itt majd minden költség nélkül neveltette. A fiú Bethlen Gábor alapítványából kenyeret, szállást és tanítót, a tehetősebb tanulók mellett csekély szolgálatért kosztot és gúnyát is kapott. A tanodának nagy csúrei voltak rakva asztag s málékasokkal, mint a legdúsabb uradalmoknál. Mikor a székely Enyedre kísérte a fiát, előbb is az iskola csúrért mutatá meg neki: „Hogy az mind az övé s ha jól tanul, még többje is lesz ...” Igaza volt a jámbornak, mert a csúr kiszolgáltató a legszükségesebbet, a napontai két cipót és az iskola két nagy kertje a gyümölcsöt. Több székely tanulót ismertem, kik az őszi hónapok alatt két cipóval és szilvával éltek minden más eledel nélkül ... és soha sem voltak egészségesebbek. Utóbb sikerült a székely szegénysorsú s már atyjánál nélkülözéshez szoktatott fiúnak minden költség nélkül végig járni az iskolát: végre lelkész vagy iskolamester lett, de nagyobb része többre törekedvén, a megyei földesurak jószágain gazdatisztségre vállalkozott”.

## A RÉGI ENYEDI DIÁKOKRÓL

Akkor az iskola kilenc alsó és hat felső osztályra volt tagolva. Csak a felsőbb osztálybelieket nevezték deákoknak, az alsóbbaknak csak a tanuló cím járt. Tizenöt tanuló év! A szegényebb sorsú később kezdett a tanuláshoz, férfi korában végzett. Tág tért nyitott a lustaságra és a tanulók, ha jók, ha gyengék voltak, egyformán haladtak előre. Lett légyen korhely fráter, aki rossz íráson és olvasáson kívül egyebet nem tudott, mégis jól találta magát, mert mihelyt a deákságra felvergődött, úr lett belőle.

Az ifjú a kilenc alsó osztályt végezve, diák lett és ekkor egyenruhát kapott. Fekete talárt, báránybőrrel prémezve, széles övvel keresztül kötve, sötétszín mellényt, fekete nyakkendőt, szűk, csizma alatti nadrágot, maga tetejű kalapot, de világos színűt nem volt szabad hordani. Tilos volt a haját lenyírni, hanem mentől hosszabban hátra kellett fésülni, némelyiknél hátközépig ért. Így faggyú gyertyával jól lekenve, köteles volt a diák görbe fésűvel fejközépen leszorítani. Mindezekre az *öltözeti* szabályokra szoros figyelem volt, aki át merte hágni, szigorúan büntették.

Színházban, vagy táncvigalmakon a diákoknak megjelenni tilos volt. Mégis az ifjú évek megkívánták a rendes adójukat. Sőt, mert az iskolai „nyegle szigor” kizárta őket a művelt mulatságból, aljas társaságokat kerestek föl, jó hírük és nevük rovására. Pompás és jellemző példa erre Újfalvy Sándor esete, aki szelíd, engedelmes diák volt, mégis az „elzárás” pajkosságra vezette. Alább Újfalvy Sándor, mint már ötvenhat éves idős úr, maga beszéli el diákcsinjét régies, jellegzetesen erdélyi, zamatos nyelvén.

## A SZÉP JEDDI ZSUZSIVAL TÖRTÉNT MULATOZÁS

„Egy nyári sötét éj firmája alatt nyalkán kiöltözve, átmászom az iskola magas deszka kertjét, a Varcagás-utcán halkán megkoccantom a szép Jeddi Zsuzsi ablakát: atyja, a jámbor szöcs, nejével s gyermekeivel már rég alszik, egyedül 15 éves fiatal lányuk virraszt az oldalkamrában, csinos öltözetben, ünneplő rokolyában s újdón új piros csizmában. Sietve nyitja fel ablakát s vállamon ereszkedik le az ablakból, itt ölbe kapom, hogy piros csizmáját a pocsolyától óvhassam. A 18-ik esztendő ilyesmivel nem ismer sem terút, sem bajt, „Hej de félek szívem attá, hogy rajta vesztlük” sűgám fűlébe. „Majd bizony”, szóla bátran, „ha mind úgy lenne, hogy anyám megnyűz, téged meg kicsapnak az iskolából: de egyik sem lesz”. Biztató szavaira szabadabban lélekzettem és elérénk a felső sörházba, egy félre levő büntanyába, táncmulatságra, hol közhuszárok, kocsisok s egy pár csaló kártyás tölték meg a díszes termet. A bementi díjat, 10 erős krt kettőnkért befizetem és táncolánk lelkiismeretesen, hogy a padlázat ropogott lábunk alatt. A szűnóra alatt alig győzém törölgetni arcomról a porlepte verejtéket . . . midőn két vén Deák. *Tompa* Ádám és *Baló* István egyszerre betoppan a táncterembe. A Rector Tanár velök tartatott kémszemlét a gyanúsabb tanyákon. Izzadtam eddig a tánc hevitől, de most a kémek megpillantására hideg verejték borítá arcomat, földadnak, kicsapnak, jó anyámat soha sem



láthatom többé! viharzák át agyamat s szédülten ereszkedem egy fapadra. Zsuzsi éppen egy itce sörrel közelié hozzám, de kökény szép szemei most az egyszer nem bírtak fölviannyozni s akadozva értesítem vesztetről . . . „Csak ennyi s nem egyéb? sugá fülembé . . . gyerek játék . . . mindjárt fordítok én rajta . . . féltékeny ne légy!” Megfordul s parancsolva rivall a mohón fuldokló két hegedűs és urugós zenészre . . . azonnal szögletre húzódik mind hárma . . . csakis ott bátorságosítván magukat a fölhevült táncosok agyongázolásától. Zeng s peng a hegedű . . . Zsuzsi egymaga a közepén, csipőre tett kézzel, előbb negédes billegetés közt, szép szemeit a figyelő deákokon járátva, utóbb aprózza a csárdást oly kacér lejtésben, mint másszor soha. Körülseregli a betyár sereg s kitörő helyeslést rivalg a szép táncosnéra. Az félre löki maga elől, csak a két deák kémnek akar tetszeni . . . álljon ellen aki tud! . . . de Tompa felszökik ülőhelyéről, mintha dróton rángatnák fel. ugrik mindenfelé Zsuzsi körül, ez sem rest, sebesen forgatja, hogy végre szédülten hull padra... Három a tánc” kiált s kezét Balónak nyújtja . . . ez odaugrik s hévvel csókolja meg ... „Erre máskor is ráérünk” szól Zsuzsi, „most rá kell járni!” „Isten nevében!” rebegi Baló s rakni kezdi deákos ügyetlen léptekben, mint aki soha bokáját sem ütötte még egybe. A zene most elhallgat, a deákok a sebes tánc után fáradtan lihegnek . . . én alig hiszek szemeimnek: Zsuzsi mellém simul. „De hogy tetszik úrficskám! ha téged kicsapnak, azokat ott felakasztják” s most jött már a tánc miránk is a javába . . . „Na ördögös pár még ez is . . .” mond egy vén huszár ránk mutatva , . . „takarosan rakja, mint akármily toborzó! Mi pedig járók életre halálra. Szegény Zsuzsinak kijut, mert a deákokat is ugratja maga körül s néha egyszerre mindkettejét. Azonban a hajnal szürkület távozásra int; amint hoztam, most is ölbe vittem haza az éjhösnét s most már jó nem tömet: s újra vállamon mászott tel ablakára; én pedig az iskola kertjén keresztül; emlékemben íenhagyván a múlt éj változatosságait. Én örökre szerencsétlen lehetek vala s a kémlő deákok a villogó szép szemeknek ellent nem állhatva, kötelességükről még nálamnál is feledékenyebbek levének.

A jelentéktelen eset után mintegy harminckét év múlva Enyeden a búzapiacán mendegéltem. Egy gyékény földél alatti szalonával rakott asztal mellett üldögélt egy testes, őszbevegyült, zsíros öltözetű nő: a mint előtte lépdelek, merőn szembe néz, visszapillanték s úgy látám, hogy valamire vissza akar emlékezni. Néhány úri látogatásaimat végezve szállásomra visszaballagék . . . Az asszony előtt álldogált egy törpe, vörös pofájú, zömök férfi, zsírfödte kabáttal. Lavateri látnokság nélkül is kitalálhatám, hogy mészáros és neje. A nő piszkos újjával rám mutata:

— No apjok! ez sem visz többé ölben a táncra . . .

A férfi hangosan neveté . . . ♦

— Hogy érti jó asszonyom? — kérdem . . .

— Nagy uramról szóltam, de ok nélkül szemlél, mert a piros pozsgás Jeddi Zsuzsi föl nem leli már többé . . .

— Csak tréfál jó asszonyom! . . .

— Itt van biz az amúgy jó zsírosan, de nagy uramot is viselgeti már

az idő, ha még mind olyan csinos nem volna; de én bizony mindjárt ráismertem.

— Igen, de jó asszonyom mitsem hasonlít a gyöngyömadta Zsuzsihoz!

— Meghiszem biz azt: hej, nagy uram könnyedén, én meg sok terüvel jártam le az életet. Hanem már javán, rosszán tul vagyunk, ringemet nagy uram vezetett bé az életbe takaroson táncolgatva: itt meg ehelyt apjok majd kivezet, ha a sor elüt: osztég így rendin van minden.

Vágyva vágytam menekülni a nyelves nőtől, férje hivatlanul elkísért darabig, s a magyar mérsáros sajátságos hangján beszélgeté házi viszonyait. Hat vaskos gyereket neveltek lel, két nagyobb leányukat férjhez is adták, ők magok elég jól élnek, mert felesége életrevaló.

— Szedte vette! — mondta — nincs párja az asszonynak, nélküle éhen veszne a ház. Igaz! gonosz a nyelve s néha azt is mondja, mit nem kéne, de osztég két krajcárt csinál az egyből s ez ám a java.

Ez a véletlen találkozás sok mindent lebbenteti tel emlékezetemben — fejezi be Újfalvy Sándor.

## ZENDÜLÉS A KOLLÉGIUMBAN

Az 1802-ik esztendőben történt, hogy a diákok nagyon megunták a hosszú hajviseletet. Egy éjjel egyszerre tizenkét diák lenyíratta a haját. Nagy dolog lesz ebből. Másnap reggel az iskola harangjai vést hirdetve kondultak meg. Az ifjúság rémulten összefutott, a tanárok véstjósító tekintettel gyűltek a tanácstermbe. A megnyírt diákokat lefogták, az iskola kapuit bezárták. Híre menvén a dolognak, meg volt róla mindenki győződve, hogy az ifjakat örök időkre kizárják a kollégiumból. Maguk a professzorok nagyon sajnálták a dolgot, mert a legkitűnőbb diákok jutottak bajba. Szigorú nyomozást indítottak, arra nézve, hogy ki kezdette ezt a törvényteleniséget. Ki bírta reá a többit? Az iskolában síri csend. Se tanulni, se tanítani nem képes senki. Mi lesz ebben a rettenetes dologban? Egyszerre nagy zaj támadt a régi épületben. Egyszerre harminc diák sétált fel s alá, megnyírt fővel és hetykén a folyosón. A tanárok meghallják ezt az újabb kitörést. Ez már többé nem pajkosság. Itt lábbal tiporják a törvényt, ez már pártütés, zendülés. A professzorok sietve lakásaikra vonulnak, egész éjjel virrasztanak. Félnék attól, hogy a pártütők megrohanják őket. A zendülés erre, mint a tűz tovább terjed. Azon az éjszakán száznyolcvan diák marad a hátközepi köteles haj nélkül. Csak néhány félénkebb tesz kivételt. Az egész ifjúság zajong, hazafias dalokat énekel, sőt ami még nagyobb baj, „szabadsági dalokat”, fenyegetőznek és talán támadni, rombolni akarnak. Ámde ekkor az első tizenkét kezdeményező útját állja a féktelen tömegnek és reájuk kiált:

— Vissza! Mi köszönetet és nem büntetést érdemlünk tőletek. Mi feláldoztuk magunkat értetek és ti most *vérpadra* akartok miniket vezetni? Ezek az okos szavak győztek és a kiáradt diákfolyam visszatért medrébe. A megrémült tanárok gyorsfutárokkal Enyedre hívták az iskola főgondnokait. Tanácskozások folytak, hosszan. Végre is az okos belátás győzött.

Vagy föl kellett volna oszlatni az egész Bethlen-főtanodát, vagy pedig hallgatással meg nem történtnek venni a dolgot. Így történt, hallgattak és a diákok nem viseltek többé sörényt.

## A DIÁK-KÖZTÁRSASÁG

Legnagyobb érdeme volt — kivált akkoriban — a kollégiumnak, az egyenlőség a diákok közt. Születési kasztok, vagyoni előnyök odabenn nem léteztek. Az arisztokrácia nem a születés és vagyonosság volt, hanem az ész és ügyesség. Az atyai háznál elkényeztetett ifjak, az *úrfik* hajszállal sem voltak többek, mint a szegény tanulók, midőn egymás közt voltak. Midőn az úrfi, dühbe gurulva a szegény szolgálónak egy pofont adott, kettőt kapott vissza s még ki is gúnyolták. Otthon ezt ő nem így látta, a cseléd és jobbágy dolgaiban, itt megkapván a leckét, humánusabbá vált, aminek csak hasznát vette.

Az iskola tanulói egymásközt — írja Újfalvy Sándor — a hanyagságot, rossz tanulást, még a lumpolást is, (akkor kicsapongásnak nevezték), eltűrték. Ám kényesség, puhaság, élnemlenség, rondaság, különcség, ételen-italon kapkodás, gyávaság, férfiatlanság, nélkülözni nem akarás, főleg becsületet érintő vétségek utálttá és megvetés tárgyává tették az ifjak előtt vétkesnek találtakat. Így az elkényeztetett ifjúkból az iskola szelleme bátor, erős fickót nevelt.

A novicius vagyis elsőéves diák egyformán köteles volt, ha szegény, ha előkelő gazdag szülőktől származott, az ily diákokra rótt kötelességeket teljesítem. Mint *apparitor* a tanári kar nevében köteles volt minden este minden szobát bejárni és meggyőződni, hogy otthon vannak-e a fiúk. Mint éjjeli őrálló, akit *vigilnek* neveztek, köteles volt felváltva egész éjjel őrködni az iskola csendje fölött és beereszteni a zárt kapun azt, aki engedéllyel valahonnan későn jött. Éppígy a temetési énekben és a sátoros ünnepeken való legátusságban mindenik diáknak részt kellett vennie.” Az itt felsorolt diák-kötelességeket e sorok írójának a kolozsvári református kollégiumban szintén kellett teljesítenie. Hozzátehetem, hogy azt, amit a régi enyedi kollégium ifjúsága hibának és bűnnek tartott s amiért megvetette a benne hibásnak *talált* diákot, azt mi is éppígy megítéltük. Ugyanez a szellem maradt fenn és él e régi intézetben. Az apparitor és a vigil is.

## A LEGÁTUSOK

Sok jó és rossz adoma hősei a legátusok, felsőbb osztályos diákok, akiket az iskola, mint *követeket* küld szét az egyházközségekbe prédikálni. Szegény diákok fölsegélyezésére szolgáló intézmény. Az enyedi diákoknál olyanokra is, akiknek vagyonos szülei voltak, kötelesség maradt a legátusság. Mint minden más közkötelességben, ebben is egyformán részt kellett venniük. Újfalvy Sándort 1808 karácsonyán a láposi eklézsiához rendelték. A vakáció elején Sándor úrfi hazament szüleihez Kackóra. Ünnepe szom-

batján apja a régi szokás szerint gyalog akarta a legáció színhelyére küldeni. Csak anyja hosszas kérésére egyezett bele a szigorú apa annyiba, hogy az út egy részét, Hollómezőig, lóháton tehesse meg. Innen lovát viszszaküldve, mendikált, vagyis a kollégiumban melléje osztott alsóbb osztályú szegény fiúval úszta a mély havat Láposig. A rohii tetőn nagy tisztesség várta a szegény legátust: az eklézsia tekintélyesebb tagjai eléje jöttek és üdvözlő szónoklatokkal fogadták. Csakhogy nem a legátusnak szólt tulajdonképpen ez a megtiszteltetés, hanem apjának, aki már akkor alispánja volt a megyének. Az ünnepek alatt Sándor legátus hármat papolt. A textusokat előzetesen atyja választotta ki. A prédikációt mindenikre a fiúnak kellett megírnia és aztán apjának is elmondania. Az öreg Újfalvy nagy tetszéssel hallgatta végig. Szeme néha könnybelábadt, azután a fiú jó anyjának a szomszéd szobában halkán mondta:

— A fiúból mégis válik valami, bátorsága s esze is van.

E dicséret tárgya pedig, fia, visszaemlékezésében valami ötödfél évtized múltán, szerényen megjegyzi: „és pedig aligha hangzott el silányabb szövegű papolás hazám *mind a mennyi* (valamennyi) szentegyházaiban”. Ünnepegyednapján az egyházi az alispánt-legátus kezébe számlálta legátusi bérét, a három erős *márjást*, lévén pedig egy márjás tizenhét krajcár. Erre a legátus-diáknak újból gyalog kellett kutyagolnia Hollómezőig, otthon azonban nem várt megtiszteltetés és a bőség szarujának megnyílása várt reá. Az öreg, beteges Palatkay László, birtokos felizent a legátus apjához, hogy tegye meg neki azt az örömet, minthogy templomba nem járhat, papoltasson fiával házánál. A jó öreg, beteges Palatkay örömkönynyeket hullatott a szónoklat alatt és két arannyal jutalmazta a legátus igyekezetét. Atyja ekkor komolyan figyelmeztette, hogy tegye el jól az aranyakat a három márjással együtt, ne fecsérélje el, mert egykor nagy bajból segítik ki. Az apa jövődöleése betelt, mert tíz év múlva csakugyan nagy bajtól mentették meg fiát. Akkor pedig a legátus diákot határtalanul boldogította megérdemelt bére, mert első volt, amit saját munkája és igyekezete révén szerzett.

Azt, hogy mennyire szigorúan vették a legátusi illemszabályokat, a következő eset is mutatja. Abban az időben báró Danielnéhez Egeresre legátusnak ment egy Margitai nevű enyedi diák. Mikor azonban az öreg, egyébként is indulatos báróné meghallotta, hogy a legátus nem gyalog, hanem egy sárga lovon érkezett, azonnal elkergette, sőt a nagy hidegben szállást sem adott neki kastélyában.

## A BAJTÁRSÁK

Az enyedi kollégiumban az iskolai életnek legkitűnőbb vonása volt öreg diákunk szerint a *pajtáskodás*, a nagy *egybetartás*, ami az iskola nyomasztó életét megkönnyítette. A diák, kicsi, vagy nagy, tanulótársa bajait, szükségait híven megosztá és vagyonát bántani szentségtörésnek tartá. A csínyek, kihágások kinyomozását e miatt ritkán végezhette sikerrel az iskolai hatóság. Íme egy eset. A tíz idősebb diákot jurátusnak,

esküdtnék nevezték. Közülök választotta az ifjúság szavazattöbbséggel a *contrat* (iskolai ellenőr) és seniort (iskolai főnököt.) Egyszer az iskola udvarán egy kövön ült egyik jurátus: Nagy György, aki később Kolozsvárt református pap és tanár volt. Ezúttal fejét búsan lehajtotta és szomorú dalokat játszott fuvoláján. Pajtásait megdöbbenette a mindig jókedvű diáknak lehangoltsága. Körülsereglették és megkérdézték tőle, hogy mi lelte? A kujon erre várt és bús hangon szólt pajtásaihoz:

— Oda szabadságunk, bajtársak, a *contra-választást* kiveszik kezünk-ből. Ezentúl a tanárok nevezik ki. Valószínűleg egy szolgalelkűt.

— Nem engedjük, — kiáltották mindenfelől.

— Nem úgy, barátaim! Többet ésszel, mint erővel. Itt van egy írásba tett nyílt *óvás* az erőszak ellen. Akiben a szabadság érzete még ki nem aludt, írja alá. Mentől több, annál jobb. De az, aki nem érez elég lelki erőt arra, hogy titokba tartsa ezt a dolgot, az szúrjon le itt tüstént engemet!

Ott helyben, nyomban kétszázan írták alá az óvást. Nagy Györgyöt, mint a szabadság bajnokát vállaikon meghordozták, éljenezték. Mindez a legnagyobb nyilvánossággal, a fél iskola előtt történt. Mégis később, mikor a tanári kar napokig kutatta a főcinkost, soha se juthatott nyomára.

A „pajtáskodás”, azaz a bajtársi érzés a diákok közt oly nagy dolog volt, hogy előkelő urak jelentéktelen alakokat, egykori tanuló társukat meleg örömmel szorították keblükre, — akárcsak ma. Es bár az iskolai életben sok kellemetlen, sok lealázó volt, a koplaláson kívül lealacsonyító büntetések, mégis a nemesifjú is, akinek az élet sok szabadságot és kényelmet adott az iskolán kívül, kedvetlenül hagyta el a kollégiumot. Újfalvy Sándort magán kívül vitték szállására, soha annyira nem volt elkeseredve, mint *kibúcsúzásakor*. Azután is valahányszor Enyeden járt, mindig hálás tisztelettel közeledett a kollégiumhoz, — akárcsak mi öreg diákok a mienkhez.

## KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR DIÁKÉVEI

Újfalvy közléről ismerte Körösi Csorna Sándort, a világhírű tibeti kutatót, aki Darzsilingben van eltemetve s akiről a legújabb utazók — így Sven Hedin is — a legnagyobb tisztelettel emlékeznek meg. 1799-től 1811-ig tanult együtt Újfalvy Sándor és Körösi Csorna *egy osztályban*. Íme, Újfalvy emlékezése róla, mesteri hűséggel írta:

„Én közléről ismerem . . . Atyja tíz éves korában gyalog kíséré Enyedre, egy magyar forintot költött rá, de sohasem többet azután. Pár évig szolga volt Viski Sándor és Elek tanulók mellett. Kilencven tanuló közt már az első évben legelső volt. Kis Marci egyedül versenyzett véle, de csak kezdetben, ez is elmaradt s többé utol sem érte. Emlékező tehetsége szintoly nagy volt, mint szorgalma: amit olvasott, soha sem feledte. Ritkán beszélt, többire röviden s mint gyermek is mindég megfontolva: figyelmét legcsekélyebb tárgy sem kerülte ki. Termete közepes, zömök, vállas, izmai, csontjai kemények, mindnyájunk közt a legerősebb, arca szabatos szép idomú és férfias; nézése mélyedt, jelentékeny, hallgatag. Rendszerinti ele-

dele colegyom cipó, gyümölcs, túró vagy öntött saláta. Hússal ritkán, nyalánkság vagy hevítő itallal soha sem élt. A vízitáltól napokig eltartóztatta magát. „Nekem sokan parancsolnak — monda — hadd parancsolhassak én is gyomromnak. Ti is tehetnétek, de nincs akaratotok” . . . Rendesen a kopac földön vagy deszka-padlózatán hált. Beteg soha, még kornyadozó sem volt. Egykedvű, se vígabb, se komorabb. Nagy kedv, bú, harag, bosszú, félelem vagy csak megerebbenés is, szolgáltság vagy elhittség . . . szóval az indulatoknak bármi neve arcán vagy taglejtéseiben soha sem volt látható. Lapta, cigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt, de az ügyesebb játékost nagyon helyeslé. Úszás s birkózásban nagy részt vett és mindnyájunkat felülmúlt. A szerencsejátékot bolondságnak nevezte, gyűlölte . . . Énekelni, táncolni, vagy csak ugrálni is sohasem! láttam, de a jó táncost gyönyörűséggel nézte. Tanulás vagy foglalatosság nélkül bár pillanatig sem volt. Mint szolgálgyerek a szobát kiséprette s a szemetet a kijelölt dombra vivén, ezalatt is szorgalommal tanult: tanítónk pedig ilyenkor az ablakhoz szólítván feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgálfiú, ami kevés időt kötelessége megenged, tanulásra s nem ledérségre fordítja; mi pedig drága időnket elveszítjük.

Ő független volt a szó szoros értelmében, mert akaróján s indulatján uralkodni tudott. Iskolai éveit is megrovás és büntetés nélkül járta le: mivel sok van mondva, mert a szoros szabályokat akkor mind megtartani, főleg a durva diák szeszélyeit eltalálni . . . nem kis feladat vala.

Szorgalmas tanulás után annyit tudott, hogy a próbatéteken ritkán szólították. Néha megkérdetve, a tanítót megakasztotta s tudományos értekezéseivel zavarodásba hozta, annyi kitüntetés mellett sem volt elhitt vagy túlbizakodó.

Hazuról néha székelypogácsát kapván, nem költötte el, hanem feldarabolva, pénzen eladta. Pénze mindég volt, mi gyakran kölcsönöztünk tőle, ő soha senkitől. De szigorúan megbírálta elébb akinek pénzt hitelezett; ha meg volt győződve, hogy pontosan fizet és korhelségre nem fordítja, mert akkor kérlelhetetlen vala. Jó gazdaságát szép eredmény koszorúzá, mert az iskolából ötezer forintot vitt ki magával: és azt mint követésre méltó példát mutatta fel, mondván: hogy erős akarat előtt minden, még a szegénység is meghajol és független állást szerez.

Gondolkodó, mély eszű, de sebes feltaláló eszű nem volt: akibe ilyet ismert, respektálta. Élcet, furfangos szókat mosolyogva hallgatott: de ő soha sem mondott, öltözetére kevés gondot fordított, de rongyos vagy piszkos sem volt; inge, nyakkendője mindég tiszta. Télbe, nyárba egyformán posztó gúnyát viselt. A legnagyobb hőségben sohasem izzadott, csikorgó hidegben sohasem fázott. Ily lángész, erős jellem és testi erő túlnyomósága mellett is elhitt, vagy felsőbbségét mással éreztető nem volt. A tanároknak kiválasztottjuk, tanuló társainak bámulás tárgya volt. Mindezt jól tudta, de egykedvűleg vette ezt is, mint minden egyebet. A jó tanuló s erkölcsös fiút becsülte, de barátsági viszonyban bár egygyel sem volt. A barátság boldogító érzése szintoly ismeretlen volt előtte, mint gyűlölet vagy irigység. Jövőiről nagyszerű jóslatok szárnyaltak: vitéz hadvezér, nagy államférfiú, hazájának, nemzetének díszé leend stb.

1816-ik évben a göttingeni egyetemre utazván, Bécsben meglátogatott: szállásra magamhoz hívám, nem kis bámulatomra el is fogadát: mert más-szor legcsekélyebb elkötelezettséget sem fogada el. Östve pedig a számára készített ágy mellett a padlózatra teríté úti köpenyét s nadrágját feje alá téve hosszan nyúlt rajta. Ellenvetéseimre azt felelé; hogy hosszú út áll előtte, szoktatni kell a rossz testet nélkülözéshez, mert a test hálátlan s minden kényeztetést megbosszul. Öt napot mulatott Bécsben, a búcsúvételkor mosolyogva szólítám meg, hogy Göttingába mi okból megy, mert hitem szerint már minden tudományt kimerített. „Nem meggyőződésém viz: az emberek előítéletét akarom kielégíteni . . . de nem mulatok soká; mert nálam drágább az idő, mint másoknál”.

Mintegy pár év múlva jött vissza Göttingából, de szokása ellen kedvetlen hangulatban. Másnap elbeszélé nekem, hogy Göttingában Kanyaró nevű földije 100 darab aranyat vett tel tőle, szentül megígérvén, hogy Bécsből pontosan megküldi, de félve már, hogy semmit sem tud róla s ha Eichorn göttingeni tanár 30 aranyat nem kölcsönöz neki, le sem utazhatik... a pénz még hadján, de mindég őszinteséget színlett, s utóbb úgy rászedi: iskolás pajtástól s főleg földitől ily gyalázatosan lefőzetni, annyira kedélyemre hatott, hogy vastag hypocondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrázására lehettem képes kiucsúdni. . .

Kérdem azután, hogy a göttingai tudományos aknában mi nemes érceket zsákmányolt ki? . . . „Reménységem fölött” — monda, — „a zsidó exegesist, főleg az arab s török nyelvet, mik tervennek főtényezőji” . . .

És ekkor pendité meg előttem legelőször keleti úti tervét; de amit én akkor a megcsalátás szülte vastag vérnek tulajdoníték.

*Kanyaró Dani* ekkor Dicső-Szentmártonban egyhítú lelkész volt; de nagy szegénységben és Körösi a száz aranyát már elveszettek tartá: de a nagy tekintélyű Eichorn az angol követségnél zörgetett érte, a bécsi kormány pedig mellözve a falusi szegény lelkészt, az Erdélyi Egyhívók Egyház főtanácsán rendelte el a 100 aranyat rögtön felvételni. Az pedig szűk pénztárából kielégíté Körösit; és ez Eichorn-t.

1820-ik év utolján romladéki lakomban búcsút venni meglátogatott. Szokott csendes kedélyén újra változást tapasztalék. Békétlen és szavaiban némi dacoló modort váltott. Közöltem vele észrevételemet: fejét rázva búsan monda:

„Sietnem kell e földről, hol még az érettebb emberek is tele vannak előítéletekkel. Megtámadtak mindenfelől, hogy úti tervemmel hagyjak fel, mert kivihetetlen s hogy eszelősség szüleménye. És én keblemben fiatal éveim óta táplált vágyaimat értek feláldozzam: amire tizenhárom élő és holt nyelvet szereztem meg: mire annyi nélkülözés és sanyargatással készíttem el testemet: soká viaskodám balítéletjeik ellen s utóbb béketűrésem rovásán végződött”. „Így nem jó! . . . mondám . . . Göttingából elcsüggedve, most meg hazából békétlen hangulatban indulsz ki: e két szó régen nem létezett szótáradban s én azt javaslom, hogy rögtön töröld ki; mert ezentúl nagyobb szükséged lesz béketűrésre, mint nekem vagy másnak”.

Nem felelt, de arca földerült s jobbomat hévvel rázta meg: a búcsúvételkor lelkesedve volt, ahogy sohasem láttam azelőtt. „Barátom! a nagy

kérdés megoldása . . . elődeink ősi lakhelyét fölfedezni ... az én feladatommá vált. A nagy célnak megtehető lesz egykor jutalmam. Élj boldogul, barátom, és leszel is, mert könnyű véredet kevés boldogítja” ... és szokása ellen francia hévvel borult nyakamba, mit azelőtt sohasem tett.

Ez volt véle utolsó találkozásom: a hírlapi zavaros s egymással gyakran ellenkező hírekből sohasem jöhettem felőle tisztába; hogy valami tibeti zárdában a sankrit nyelvet tanolta, azon szótárt szerkesztette, ott elhalálozott, végrendeletileg néhány szótár a magyar tudós társaságnak és az enyedi tanodának küldetett, a Körös-helységbeli szegény katona-embereknek száz,, az enyedi tanodának más száz és a magyar tudós társaságnak kétszáz darab aranyat hagyományozott. Csak ennyit.

Íme így ír Újfalvy 1854—55 táján Körösi Csorna Sándorról. Azóta az egész tudományos világ tudja, hogy az egykori enyedi diák a nyelvtudománynak egyik bajnoka és korának legnagyobb tudósa volt, aki életét áldozta, emberfölötti kutató munkájában és nemzetének örök dicsőséget is hagyott. Csak ennyit. Éppen eleget.

## DIÁKÉLET A KOLOZSVÁRI JOGAKADÉMIÁN (1812—13)

Újfalvy Sándor, mint annyi magyar nemes ifjú, elvégezve gimnáziumi tanulmányait, jogra iratkozott a kolozsvári jogakadémián. Egyetlen kellemnek tekintették a magyar ifjú kiképzésére a jogtudományt — panasolja deres fejfel. A megelőző években a tantárgyak közül egyedül a latin nyelvet tanították alaposan, *ezt* is csak a következő jogi tanulmányok miatt. Újfalvynak az 1850-es évek közepén is nagyon fájt, hogy az alkotmányos élet alatt a nemes ifjú fejében alig volt valami a reális tudományok elemeiből. Csak a boldogító jogtan. Félképzettséggel és félműveltséggel beültek Kolozsvárt az „egyetemen” a padokra hol a különc *Fortini* és a szelíd Vinkler leckéiket tartották. Jósika Miklós *Egy anya* c. elbeszélésében érdekesen rajzolja *Fortini* olasz származású jogtudóst. Vaskos, vállas embernek vázolja, igen értelmes, szabályos arccal, gúnyos kifejezéssel és „kifakadási viszketegek közt is”. Az 1809. évben egy gubernátori estélyen így jelent meg: sötétbarna ódivatú frakkban, melynek roppant nagy acél gombjai voltak és térdig érő nadrágot viselt. Fehér harisnyája, háromszögű kalapja, ingfodrai egészítették ki ruháját. Oldalán, fehér bőrtokban *gyiklesőt*, — azaz egyenes vékony kardot viselt. Az ifjak pedig hallgatták tanáraikat azzal a boldogító, de szerencsétlen előítélettel, hogy onnan kiszállva, elég okosak lesznek eligazítani hazájuk ügyeit. Tanultak római jogot és reáépítették — úgymond — erre az avult alapra az ország magánjogát. Ezenkívül tanultak közjogot is, de csak történetét. Ellenben a jelen alkotmányos életének ismeretére nem tanították meg őket. Ennek az egyoldalú, rossz nevelésnek tulajdonítja Újfalvy, hogy az erdélyi nemesség, mely az erdélyi magyarságot képviselte, nem volt képes 1848 válságos évének bonyodalmából magát kiküzdeni, sőt elvesztette előbbi jelentőségét.



„Mutattunk-e bármi kevés életrevalóságot arra, — kérdi keserűen, — hogy jogainkat válságos idők viharai közt megvédeni készek leszünk? Tanuló intézeteink reformálására, még a protestánsoknak se, akik önmaguk rendezték iskoláik ügyét, nem voltak igazi, nagy embereink. Nem volt egy tekintélyes hang sem, mely nevelésünk ügyében így szólalt volna fel: „A történelem nagy tanítómester; jaj annak, aki intéseit nem fogja tel. A kiváltságok kora előbb-utóbb lejár s lehetetlen nem borzadva nézni az unokákra, kiket megtanítottunk a kiváltságok mankójával járni. Majd ha az események vihará e mankót kiüti alóluk, tanítsuk meg az utódokat önlábon járni s megismerni önnön erejüket. Hazánk gazdag, edzzük meg karjainkat, aknázzuk ki kincseit. Állítsunk gazdasági, bányász- és ipariskolákat. Öntsünk bátorságot s életrevalóságot az utódokba. . . Ha a magyar nemest nemcsak szépen szónokló hazafivá, hanem iparos gazdává s európai műveltségű egyénné nevelték volna, megelőzhette volna tevékenységével az 1848. év viharait. Ezt 1854-ben állapította meg Újfalvy Sándor.

A jogász úrfi, Újfalvy azonban keserű leckét kapott könnyelműsége miatt. Atyja ruháiról és szállásáról gondoskodva, elindulása percében kezébe számlált 120 magyar forintot, tudatva vele, hogy ezt az összeget úgy kell beosztania, hogy egy évig, Kolozsvárt léte alatt, tőle többre semmi szín alatt sem számíthat. Az ifjú tudhatta volna, hogy atyja szavának áll. Elég is lett volna a pénz. egy kis számítással, nélkülözéssel élve. Abban az időben Kolozsvárt az élet olcsó volt, hogy az összeg fedezhette volna egy tanév kiadásait, ámde a legény addig soha sem kapott kezébe pénzt. Tanítóinál állott pénze, ő pedig a szünidő után kapott egy peták zsebpénzt. Itt a teljesen gyakorlatlan fiú pénzügyileg — megbukott. A jó pajtások rosszra vitték. Multság, ivás: a pénz elment. Most jött a nagy csalódás. Azt hitte a fiatal jogász, hogy mint Enyeden, önzetlen barátai vannak, akik megsegítik, bizalommal fordult hozzájuk, de elutasították, nyomasztó szűkségbe taszítva az imént még becsült pajtást. Mit tehetett Újfalvy? Apjához fordulni nem mert. Elsírta tehát könnyeit, éhezett, nélkülözött, de békén tűrte szenvedéseit, mert érezte, hogy önmagának köszönheti, bánatában vasszorgalommal tanult. A kínos év lejárt és „*átkozottul megviselve*” hazaszabadulhatott a szülei házhoz.

## PATVARISTA ÉLET MAROSVÁSÁRHELYEN

Néhány hetet töltött otthon az ifjú Újfalvy. Alig ette ki magát, atyja joggyakorlatra küldte írnoknak gr. Teleki Mihály házához Marosvásárhelyre. *Patvarista* lett a királyi tábla székhelyén. Atyja újból kezébe számlált 120 forintot, hathatós szónoklattal tudatván fiával, hogy ez az összeg gondosság mellett sok, de könnyelmű ember kezében könnyen leolvad.

Hiába volt a jó tanács! Az eltelt sanyarú év emlékei is hiába beszéltek. Marosvásárhely akkor az erdélyi ifjúság gyülekező helye volt. Csak ott lehetett a szövevényes perek útvesztőit kellően kiismerni. A sok fiatal ember közt Újfalvynak is akadtak új pajtásai, akiknek segítségével és közremű-

ködésével magyar forintjai pár hónap alatt elenyésztek. Annál keservesebb volt pénztelensége, mert ekkor kezdett, mint „világba kilépett ifjú” először jární társaságokba. Éheznie azonban nem kellett, mert atyja akaratából gróf Teleki Mihály marosszéki „főtiszt”-nél, mint patvaristának a gróf asztalánál élélme és házában szállása volt. Patvarista társai voltak: Szereday Benedek, Iszlai Miklós és Török Feri, mindhármán tehetős, nemes szüloktől. Azonban nem sokáig maradhatott a gróf házánál Újfalvy.

Gróf Teleki Mihály ugyanis — Újfalvy Sándor szerint — gögös és indulatos ember volt. Lenézéssel és megvetéssel bánt mindnyájukkal, akik körében és keze alatt szolgáltak. Asztalához *méltatta* ugyan a szegény patvarista ifjakat, de ülésük csak az asztal végén volt, ahol cselédkenyér és rossz bor jutott. Mikor kevés vendége volt a grófnak, akkor is hosszú asztalt terítettek és nagy távolságnak kellett maradnia a patvarista ifjak és az asztalfőn ülő grófi család közt. A becsesebb étkeket nem hozták a patvaristák elé és a távolból kellett végignéznük, miként csemegéznek a választottak. Néha szeszélye támadt a nagyúrnak s már az első ételnél rákiáltott valamelyik patvaristára, többnyire a csinos Újfalvyra:

— Menj ehhez vagy ahhoz az úri barátomhoz és mondd meg, hogy iszom az egészségiért.

Parancsának rögtön engedelmeskedniük kellett. Néha feneketlen sárban kellett magyar díszruhába öltözve rendeltetési helyükre gázolniok s ott *rendbeszedett* szavakban, többnyire arcpirulással előadni küldetésüket a fényes vendégsereg előtt. Mire a válasszal visszaérkezett, már szedték az asztalt és a követnek két vendégség közt éhen kellett maradnia.

A törvénykezési gyakorlat alatt és helyett igen nevezetes gyakorlatot szerzett Újfalvy a nélkülözésben és szolgaságban. Gyakran küldte ki Teleki falusi jószágaira vettetni, borokat lefejtetni vagy töltögetni, nagyon sovány konyha mellett. Csikorgó téli hidegben két hétig tartotta egy nagy erdejében a favágók mellett. Az ifjú betegen érkezett haza a nagy hideg miatt, torokgyulladással, ami 36 évig évenként megújult és sok szenvedést okozott neki. A nélkülözések ezerféle neme, melyeket Újfalvynak ki kellett állania főnöke miatt, nem voltak előtte annyira kinosak, mint az, hogy a gróf minden idejét elvette és néhány hónapi marosvásárhelyi tartózkodása nyomtalanul eltűnt a törvénytudomány gyakorlatára nézve.

Újfalvy nem késett apjának írni. Vázolta céltévesztett helyzetét. Természetes, hogy az öreg Újfalvy szigorúan ragaszkodott elveihez és fiát ezzel a latin közmondással utasította el: *Per aspera ad astra*. Töviseken át jut az ember a csillagokig.

Két hosszú éven át kellett volna a szegény patvaristának mindezt túrní, de egy véletlen fölzaklatta Újfalvy Sándort.

Egy vacsorán főnöke mámoros fővel rárivallt:

— Holnap reggel Sárpatakra utazom s te velem jössz. Jól rendezz el mindent s főképpen arra légy ügyelettel, hogy Simon, a kocsis, nehogy lerészegedjék. Máskén összeveszünk.

Újfalvy ismerve a gróf természetét, le se feküdt és egész éjjel az úti kellékeket rendezte, főgondja lévén, hogy a kocsis le ne igya magát. Korán reggel készen állott a befogott úti kocsis, míg Teleki gróf villásreggelije és

híres celnai bora mellől nagy későre és mámorosan lefelé indult a lépcsőkön. Fölültek a kocsira s a gróf „hajts” vezényszavára a kocsis indít, de egyik kereket a kapu sarkába beakasztja. Most már amíg a kocsit Újfalvyék ki akarják emelni, Simon kocsis üléséről lovai közé „omlik” földrészen. A nagyúr cifra káromkodások közt Újfalvyra rivall:

— Nem megparancsoltam-e. hogy Simon részeg ne legyen? Tüstént ülj fel helyette és hajts magad.

A patvarista ifjú eddig békén túrt mindent, de ez már több volt a soknál, indulatosan kiáltotta:

— Hajtja biz az ördög, de én ugyan sohasem ... — szobájába rohant.

Teleki utána küldött, izenvén, hogy ne várja meg, míg ő jön utána.

Újfalvy, karddal övezve, ezt a választ adta a küldöttnek:

— Hadd jöjjön, akinek kedve van, de innen élve ki nem megy!

A nagyúrnak erre már nem volt kedve, hanem morogva ment fölfele a lépcsőkön. Újfalvy pedig lovát nyergelte és kevés holmiját magához véve, elment a házból, amely annyi megaláztatásnak volt tanúja. A kapu közt rákiáltott az érte aggódó patvarista bajtársaikra, hogy kövessék példáját és aki ezt a kutya életet tovább is folytatná, azt Újfalvy *becsületét veszítettnek* nevezte. Iszlai és Török csakhamar követték, egyedül Szerdahelyi tartott ki hosszasabban.

Most már kénytelen volt Újfalvy szállást fogadni: egy évre tisztességes szállást fogadott magának tizenöt váltóforinton és havonként kosztot 4 torinton.

A nagyúr kialudván szeszes reggelijét, még aznap írt Újfalvy apjának, feketére festve fiát. Eldicsekedett vele, hogy ő mily jó és mily kegyes volt és az ifjú mily hálátlansággal fizetett. Hajlandónak nyilatkozott azonban kifogyhatatlan kegyessége okán arra, hogy ha a patvarista ifjú bocsánatot kér *tőle*, ő visszafogadja és feledi hibáját.

Több se kellett az öreg Újfalvy Samunak. Haragra lobbant fiának e „rakoncátlansága” miatt. A szégyenen kívül, amit Sándor az ő ősz fejére hozott, azt hitte, hogy fia világi szerencsését is tönkre tette. Szigorúan tudatta fiával, hogy azonnal takarodjék vissza otthagyt fönökéhez. Engedetlensége esetében többé soha ne kerüljön apja szeme elé. Az ifjú borzadva gondolt arra, hogy „mint pária” bolyongjon a világban, de becsületes önérzete erős volt. Igaz ügye érzetében fölemelt fejjel és bátran válaszolt, leírta a sok megaláztatást, melyek keserítették s amelyeket a kegyes Teleki gróf azzal akart megkoronázni, hogy mint postakocsisát mutassa be Vásárhely utcáin patvaristáját. Sándor kijelentette atyjának, hogy kegyének elvesztését mélyen fájlalna, de ebben az egy pontban nem lehet engedelmeskednie és ha atya szigorúsága mellett kitart, nem marad számára más mód, mint a József-huszárok toborzójánál, *Terge* hadnagnál felcsapni.

Szerencséje volt Sándor úrfinak, hogy levele nem atyja, hanem anyja kezébe került. Ha levelét apja bontja föl, heves természete — úgylehet — veszedelembé dönti fiát. Így azonban a szelíd jó anya előkészítette ügyét és villámhárítója volt:

— Lásd, apjok, — mondotta — Werbőczynek törvényei szerint ki kell hallgatni mind a két felet. Itt a fiunk levele, ő nem hibás. Én ugyan Telekit

már nevéért sem szívelhetem. Fiadat tanulni és nem inasnak küldted. Nem adnám oda fiunkat valamennyi Telekiért, kivált a toborzókhöz most még kevésbé, mert, lásd, becsületérzet van benne.

Így megbukott Teleki bosszúja az apánál. Erre Kemény Samu grófot, a királyi tábla elnökét ültette fel Teleki a fiatal Újfalvy ellen. Gróf Kemény, aki arisztokrata gőgben nem különbözött Telekitől, magához hívatta az ifjút és szemére hánytá vétségét, azt rendelte, hogy kérjen Teleki gróftól azonnal bocsánatot és esdje további kegyeit. Ámde Újfalvy kemény legény volt és a nagyméltóságú elnök úr tekintélye hajótörést szenvedett. Főlemelt fővel felelte, hogy magánügyeiben, a hivatal körén túl, csak meggyőződésének felsőbbségét ismeri el.

Pompás felelet volt. Szavait az elnök egy lenéző tekintettel viszonzta és soha se nézett többé jó szemmel Újfalvyra.

Ezzel a Telekivel való vita véget ért és az ifjú patvarista kettőzött szorgalommal kezdett tanulni. Négy havi ernyedetlen tanulásának sikerült a Telekinél elvesztegetett időt kipótolni. . .

## ÚJFALVY SÁNDOR MEGVÁLTOZIK

A királyi tábla ünnepnapjait Sándor úrfi otthon töltötte a szülői háznál. Szent-Márton napkor, novemberben, mikor a tábla ülései újból kezdődtek, Újfalvy újból Marosvásárhelyre ment. Atyja újra kezébe számolta neki a 120 magyar forintot. A marosvásárhelyi királyi táblai gyakornokság éppúgy megfelelt a célnak — úgy mond Újfalvy — mint amennyire nem vált be az enyedi és kolozsvári iskolázás. Kivált a táblai ülések nyilvánosságát tartotta fontosnak mindenki. A megyei törvényszékeknél minden megyei ülnök — ezt a címet minden iskolát végzett nemes megszerezhetette — egyszermint bíró is volt — Az ülnökök később meg se jelentek a megyei tárgyalásoknál, csak a választott bírák vettek részt a törvényszék ülésein. A táblai üléseken a hallgatóság a királyi táblai írnokokból állott, akik megtanulták az ügyvitel részleteit és nagyon célszerűen ellenőrizték a bírákat. Háromszázan voltak akkor táblai írnokok, nagyobb részben nemesi születésűek, de a kevészámú alsóbb osztályúakkal megvolt a pajtáság, ha megérdemelték.

Lejárt a második év. Újfalvy Sándor teljesen megváltozott — javára. A kapott 120 forintot nemhogy elverte volna, de fáradhatatlan írnoki munkája keresetével minden szükségét fedezni tudta és az atyjától kapott 120 magyar forintot érintetlenül vitte haza. Nemsokára egy szép paripáját 150 forintért eladta. Ekkor nagy meglepetésére atyja így szólította meg:

— Sok pénzed van már, fiú! Azzal, amit Vásárhelyről hoztál, 270 forint üti zsebedet, ezzel már lehet valamihez fogni.

A fiú bámulva hallgatta atyját, mert a Vásárhelyről hozott összegről mitsem említett neki.

— Bámulsz úgye-? hogy dolgaidról oly jól vagyok értesülve. Látnod, az én éles szememet mi sem kerüli ki. Apróra tudom az utolsó három év alatt minden lépésedet. Tudom a percet, melyben a két első év alatt erszé-

nyed kiürült. Nélkülözések közt hagyta, mégis, számítva arra, hogy magad kárán leginkább fogsz okulni. Lám, számításom nem csalt, mert kigyógyultál szerencsésen a bő költés veszélyes kórságából. Ezen a nevezetes ponton, most már, nem is féltetek.

Nagy öröm érte a megjavult és megváltozott ifjút az apai elismerésen kívül is. Édesanyja két ruhakelmét vásárolt nőtestvére számára, de titokban, mert az öreg Újfalvynál az ily költségek miatt nem volt vége-hossza a zúgolódásnak. A fizetés ideje eljött és Sándor, megtudva a kereskedő sürgetéséből az adósságot, örömkönnyek közt fizette vissza jó anyja tartozását. Kettős volt öröme, mert megkönnyítette anyját a gondtól éspedig azokból a fillérekből, melyeket saját munkáján keresett. Édesanyja is boldog volt. És mit tesz egy anya, mikor boldog? — kérjük, örömkönnyekeket hullat — így történt az Újfalvy-kúrián is.

## ÚTI VISZONTAGSÁGOK BÉCSIG

Huszonkét éves korában, az 1814. év őszén Újfalvy Sándor, atyjának kívánságára. Bécsbe ment „fel”, az udvari kancelláriához, hivatalos szolgálataiba. Ma már talán mosolyogva olvassuk róla, hogy rendkívüli fájdalommal készült és indult erre az útra. Pedig megható, hogy Újfalvy úrfi azért ragaszkodott falusi magányához és kisvárosi összeköttetéseihez, mikor egy nagy, birodalmi város minden pompája és töméntelen szórakozása állott előtte, mert így gondolkodott: „Az égalj (klíma) enyhébb fuvalmain nyílhat a rózsa illatosabb, ízletesebb gyümölcsöket teremhetnek más völgyeknek fái, s dúsabb kalászokat hordhat más rónák térsége, de egyedül szent, egyedül kívánatos csak az a hely lehet, mely vendégszeretőig fogadja ölébe bölcsönket, sírunkat egyaránt”.

Ezt az előzetes honvágyat még otthonn növelte nála a gazdasági pálya megízlelése, mozgási szabadsága, lovaglása, vadászatok, melyeknek később Erdélyben első mestere lesz. Visszatartotta számos barátja és — amit sejtettünk — szívének választottja, akit ifjúságának egész hevével szeretett. Nem tudunk egyebet erről a választottról. Minden jel arra mutat, hogy az a lány, akit később nőül is vett és, akivel a szó legigazibb értelmében: *holtomiglan, holtodiglan* szerették egymást.

Minden, de leginkább ifjú szerelmes szíve és bizonyára a szép lány könnyei tartották vissza, ám rendkívüli volt az ifjú atyjának tekintélye és a fiú engedelmsége. Az öreg Újfalvy úgy kívánta és a fia útra indult, megtagadva — égető vágyait is.

Esztegár Lukács zamosújvári örmény kalmár vitte szekéren Pestig. Atyja hosszasan alkudott vele, míg végre a vitelbért húsz forintban állapították meg Pestig. Jktóber vége felé indultak útra, egy kis födetlen, fákó szekeren, melynek oldala és alja kas helyett apró deszkadarabokból volt kirakva. Ülésük az örmény ládáján volt, ami a rázás miatt csaknem kiállhatatlan lehetett. Két sovány, székely lovát egész utón egy szem abrakban sem részesítette, de a feneketlen sárban mégis soha fenn nem akadtak, sőt néha el is ragadták a szekeret. Ily vas kitartás a székely ló erénye.

Szamosújvártól Nagyváradig négy napig utaztak. Akkor természetesen kövezett országutak nem voltak és a Kőrösön 32 gázlón kellett átvergődniük. Nagyváradig szép idejük volt, de itt a Báránka fogadóban meghálván, éjfélkor nagy szélviharra ébredt föl utasunk és rémülve látta, hogy minden fehér a hótól. Holdvilág lévén, nemsokára éjfél után már útra keltek. Hallatlan könnyelműség és tapasztalatlanság! Ilyen nagy útra Sándoron szokott dolmányán és vékony fehér köpenyén kívül nem volt egyebe, mivel védekezzék a növekvő hideg ellen, míg az előrelátó és utazáshoz szokott örmény hatalmas juhászbundával, kalapja alatt bárányszapkaival, lábán pedig jókora *szászkapczákkal*, vagyis posztó külső lábbelivel volt ellátva.

Havas eső szakadt egész nap, sanyarú északnyugati szél csapott szembe. Az ifjú ember sem a szekeren ülve, sem mellette futkározva enyhülést nem kapott. Utóbb kérve kérte szekeresét, hogy mentse meg a pusztulástól, adja kölcsön néhány percre bundáját. Az örmény haragosan visszautasította kérését.

— Nem adom, nem adhatom. Nekem felesígem, gyermekeim vannak. Csak nem vagyok *baland*, hogy halálra fágyasszam magamat!

A kénytelenség rá vitte Újfalvyt, hogy megismételje, Isten *nevére* kérve instanciáját. Az örmény újból elutasította. Akkor az ifjú szenvedéseitől kétségbeesve, jókora bicskáját kirántotta zsebéből és azt kiáltotta, hogy ha rögtön át nem adja bundáját, keresztül szúrja. Erre néhányszor átadta az örmény bundáját. Újfalvynak eszeágában sem volt őt valóban átszúrni, de a bunda csatját levágta volna és a bundát lekanyarította volna a fuvaros válláról, ha néhányszor oda nem adja neki. Mindemellett Sándor úrfi velőkéig át volt fázva, midőn *Bárádon* a helység fogadjába éjjel 10 óra tájban behajtottak. Minden szentek napjának *éjjele* volt. Ezen a napon szoktak a helység bírái változni s az új bírák két szál cigány hegedűje mellett iddogálva, zajosan táncolgattak. Újfalvy, kis ládjában ülve, dideregve vonult meg egy szögletben. A bíró, magas, erős, de idős férfi azt hitte, hogy bánata van és így szólította meg:

— Ifjú uram, üsse össze a bokáját, jobb kedve lesz utána!

— Jó emberem — felelte Újfalvy alig hallhatóan — én nagyon beteg vagyok.

— Hát miért nem mondotta elébb? Majd teszünk róla.

Tett is róla. Buzgón ápolta a beteget, aki aztán három napig eszméletlen volt. Mire felnyitotta szemét, megmentője aggódva ült mellette, de örömmel látta, hogy jobban van. Az örmény szekeres meg akart szökni, de a gazda, Borsos Péter, nem hagyta. Még nem végezte jóságát, mert az indulóra reáérszakolta hatalmas „kacagányát”, — mondván.

— Hozza vissza ifjú úr, majd ha erre jár. Addig elbájolok az ócskával.

Három év múlva Újfalvy Bécsből szabadságra haza *utazott Bárádon* egyenesen a jó emberhez hajtattott. Visszahozta a bundát, halás köszönettel és átadta a gazdának és családjának hozott ajándékokat. Egy szép napot töltött a vendégszerető embernél és családjánál. Később, mikor Bécsből végleg hazaérkezett, ismét fölkereste, de már akkor csak a temetőben fejfájára, sírjára hullatta halás könnyeit.

## SZOLGÁLATBAN A BÉCSI KANCELLÁRIÁN

Tizennégy napi utazás után végre elérte Újfalvy Bécset. Beiktatták az udvari kancelláriai szolgálatba. Sem a rendszer, sem a személyzet nem tetszett az erdélyi ifjúnak. Az őszinte, férfias kört — így panaszolja — szolgálékú nyegleség váltta fel. Ők lenéztek engem szabad modoromért s én őket szolgálékükért. A kölcsönös feszültség és viszálykodás nőttön-nőtt közte, előljárói és pályatársai közt. A sok izgalom nemcsak lelke ruganyosságát tette tönkre, de egészségét is annyira megtámadta, hogy környezete életét féltette. A korlátnok hozzáküldte Német nevű orvosát. A tapasztalt doktor azonnal felismerte baját:

— Honvág — mondta a főnöknek, — ami külföldön sok magyart tett már tönkre.

Újfalvy fiatalsága és erős szervezete megbirkózott ezzel a bajjal, utána erősen elfoglalta magát munkával, főleg tanulással, hogy vissza ne essék töprengésibe és betegségébe. Hamar észrevette kancelláriai szolgálata alatt, hogy járatlan a diák és német nyelvben, a kancelláriai szolgálat két hivatalos nyelvében. Hiába tanították annyit otthon, kettőzött szorgalommal fogott hozzá Bécsben mindkét nyelv tanulásához. Szomorúan sóhajtott föl az okos erdélyi nemes ifjú Bécsben: „(üres óráimban a bécsi egyetemen megfordulva, szomorúan kellett tapasztalnom, mily kevésre tanítottak minket Erdélyben és e kevéshez is mily nagy fáradtsággal jutunk.

Gróf Teleki Sámuel kancellárról, főnökéről, Újfalvy vázlatos képet rajzolt, melyet e tagadhatatlanul nagyérdemű férfiúnak rövid életrajzával kell bevezetnünk, hogy így teljes legyen a kép és a XVIII. század végén és XIX. század elején élt nevezetes férfiú életének története.

Széki gróf Teleki Sámuel, Teleki Sándor gróf tordai főispánnak, majd guberniumi tanácsosnak fia, mint említettük, unokája Teleki Mihály kancellárnak, 1739-ben született és ifjúkorában unokaöccsével, Teleki Józseffel és Teleki Ádámmal, a későbbi dobokai főispánnal, az idősebb Újfalvy főnökével és jóakarójával, külföldi utazást tett, leginkább könyvek gyűjtését tűzve ki célul. Mária Terézia idejében kir. kamarás lett, majd küüllői főispán és kormányzéki tanácsos az erdélyi guberniumnál. II. József császár alatt belső titkos tanácsos és 1784-től 1890-ig királyi biztos az akkor alakított nagyváradi kerületben, Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád főispáni helytartója, a Hajdu-kerületben főkapitány-helyettes, közben két évig 1785—87-ig Biharmegye főispánja, majd 1792-ben magyar alkancellár, Máramaros-megye főispánja. 11. Lipót alatt erdélyi főkancellár. Óriási áldozatokkal — Kazinczy szerint nyolcszázezer forintjánál többre került — megalapította 1798-ban a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárt. Családi hitbizományul hagyta, kikötvé, hogy a könyvtár, mely ma több, mint 40.000 kötetből áll, nyilvános könyvtár legyen. Külön jövedelmet kötött le birtokából, vagyonából a könyvtár részére. Maga írta meg és nyomatta ki a könyvtár katalógusát. Összeszedte Janus Pannonius műveit is és kiadta két vastag kötetben Utrechtben, 1784-ben. Felesége Iktári Bethlen Zsuzsanna, aki maga is könyvgyűjtő volt és könyvtarát a férjéé

mellé helyezte. Bármily, kissé groteszk alakot mutat Újfalvynak róla szóló rajza, Teleki Sámuel főkancellárnak, aki 1822-ben halt meg Bécsben, *halhatatlan érdemei vannak kora szellemi és műveltségi életében;* nemzete iránt tanúsított áldozatkészsége megbecsülhetetlen. Éppen azon a téren, a közművelődés terén, melyen Erdély a szomorú és teljesen despota, alkotmányellenes osztrák uralom alatt nem emelkedhetett oly magasra, mint számos jó fia akarta volna, alkotott Teleki Samu ma is gyümölcsöző intézményt.

Íme, nemes jóindulatának egy példája, melyről Újfalvy szól és melyet a főkancellár azért tett, hogy módot nyújtson egy fiatal honfitársának a mélyebb művelődésre: a főkorlátnok Újfalvy hatóság köteles kancelláriai szolgálatát napi két órára apasztotta, hogy az egyetemen tudományokat hallgathasson. Másfél évet hallgatott Újfalvy a bécsi egyetemen világtörténetet, földrajzot, statisztikát, számtant, filozófiát és — bonctant. Nagy hálával szól az egyetemről, hol másfél esztendő alatt többet tanult, mint otthon 15 évig. Emellett megszerette a jó könyvet, az olvasást. Fájdalmasan sóhajtott föl, hogy a *nem olvasás* családjánál betegség volt.

Amilyen sokkal vallja magát adósnak a bécsi egyetem iránt, semmiel se tartozik a kancelláriai szolgálatnak. A hivatalnoki kar kevés kivétellel csekély eszű emberekből állott, akik közt csupa unalom volt az élet. Félév alatt bárki megtanulhatta hivatali teendőit, azután kínos egyformaságban teltek a napok. Hazaszeretet, felebaráti kímélet, mind ismeretlen virágok voltak, melyek az aktáik közé temetkezett hivatalnokok keblében gyökeret nem verhettek.

A főkorlátnok, gróf Teleki Samu — Újfalvy szerint — 80 évet meghaladott, ősz férfiú volt, aki nagy tudománya, jelentékeny gazdagság s magas hivatalánál fogva köztiszteletben állott. Életrendszerében rendkívül szigorú, mértékletes és fősvénységig takarékos volt, szenvedélyei, vágyai régebb, ha voltak is, most a hanyatló évek terhe alatt kialudni látszottak.

Több évi szolgálatom alatt — úgymond — számos árnyoldalait látám e főúrnak: látám benne a határtalan születési gögőt, nagy fősvénységet, bizodalmatlanságot s engesztelhetetlen bosszús indulatot. Nyolc tárgyérnyi szűk ebédjét rendszerint *Szentgyörgyi* nevű titkárával és *Ocsowszky* könyvtárnokával költé el, kik ki nem elégített étvágyukat rendszeren egy szomszéd vendéglő ebédjén csillapíták le. A korlátnok kedvelvén az *olvasást, tőlük is ezt* kívánta: *s így titkára rendszeren éjfél után három órákor oltá el gyertyáját, holott 10 órákor már mélyen aludott. Főnöke asztalánál vezet, de köztünk szívesen itta a bort*”. Különben fizetését a titkár is könyvekre és kéziratokra költötte legnagyobbbrészt.

A főkorlátnok gyűlölte Bánffy Györgyöt, Erdély főkormányzóját, nemcsak azért, mert egyik őse. Teleki Mihály, 1. Apafi Mihály mindenható kancellárja, kivégeztette Bánffy Dénest, vagyis nemcsak az ellenséges indulatáért, mely ebből a két család közt megszületett, hanem mert — Újfalvy szerint — Telekit ifjabb éveiben kikoszarozta Bánffy nővére, ki



később gr. Eszterházy Jánoshoz ment férjhez. Erdély kormányzójának terveit a korlátnok gáncsolta, ellene dolgozott. Az udvar előtt a korlátnok nagy tekintélyben állott, de Erdélyben nem szerették: félték tőle.

## ÉHÍNSÉG ERDÉLYBEN 1814-15-BEN

1. Napoleon szerencse csillaga a három napig tartó lipcei csatában lehanyatlott. Az ellene harcoló szövetségeseknek 1814 március 31-én Paris megnyitotta kapuit. Napoleon hiába mondott le fia javára, a szövetségesek a Bourbonokat ültették vissza a francia trónra, melyet a forradalom alatt kivégzett XVI. Lajos fivére, XV111. Lajos néven foglalt el. Napóleonnak Elba szigetét adták, császári címmel. Az új francia király pedig az első párisi békét kötötte 18H-ben a szövetségesekkel. E béke értelmében Eranciaország az 1792. évi határok közé került vissza, de kárpótlást nem tizetett. A hatalmak a béke után Európa területének rendezéséhez fogtak és becsbe gyűltek össze kongresszusra. A mi Újfalvynk ekkor az erdélyi kancellárián szolgált. A kongresszus, fejedelmeivel, császáraival, államférfiaival, megfélekezve az uralkodónak előbb tett alkotmányos ígéreteiről — ezt állapítja meg a történelem — szétosztásra váró nyájnál egyébnek nem tekintették a népeket. A területfelosztásnál aszerint jutalmazták vagy büntették a népeket, kisebb uralkodókat, hogy Napóleonnal szemben milyen magatartást tanúsítottak.

Újfalvy Sándor csak a külsőségeket látta, s jól tudjuk, hogy a kongresszus fel volt cifrázva ragyogó ünnepekkel, táncmulásokkal, színházi díszelőadásokkal, „szekerezésekkel”, szánkózásokkal. Az erdélyi magyar ifjú szeme és lelke másfelé járt, nem a Napóleonnak Elba szigetről való váratlan visszatérésekor szétrebbent kongresszus látnivalói érdekelték puritán lelkét, hanem az 1815-től 1817-ig tartó erdélyi éhínség borzalmai.

Még otthon volt 1814-ben, midőn a rendkívül terméketlen év a szükség bekövetkezését engedte sejteni. Május 14-én hirtelen, a rendkívüli hőség után rettentő hideg szél, hóvihar és pusztító fagy következett. Három napi havazás és fagy után a hó hirtelen elolvadt. A fák virágai és levelei elhullottak, a térdig érő törökbuza „elolvadt”, mintha soha se virított volna. Minden elpusztult a tavaszi szalmás gabonákat kivéve. A következő két évben a szüntelen esőzés miatt újból nem termett élelmiszert adó növény és 1817-ben éhínség ütött ki. Az országutak tele voltak, éhen elhullott vagy vonagló emberekkel s a városok utcáin alig győzték a hullák eltakarítását. Borzasztó látvány volt, miként szaggatta fogaival az éhhalállal küzdő a véletlenül kapott kenyeret, mint vadállat az elragadott állatot. Ám alig fogyasztotta el, már összerogyott és szörnyű halált halt. borzasztó rablás és gyilkolás lett volna Újfalvy szerint, ha gróf Bánffy György erélyes kormányzata és a megyei tisztviselők ernyedetlen szorgalma nem tudta volna féken tartani a szenvedélyeket, annyira, hogy a négy szűk éven át csak egyetlen kivégeztetés történt rablásért. A francia háború 1815-ben megszűnvn, sok katonát bocsátottak el, akik kenyér

nélkül maradtak. Hogy nagyobb „kihágások” nem történtek, ezt Újfalvy, az akkori közigazgatás helyes szervezésében és Bánffy kormányzó erélyében találja.

Bánffy György, Újfalvy szerint egyike volt a kitűnő kormányzói egyéniségeknek, ifjú korában iktatta be őt II. József császár kormányzói hivatalába, a téltlenségéért letett Bruckenthal helyébe. Ernyedetlen szorgalom, tevékenység, igazságszeretete, emberismeret és becsületesség jellemezték. Újfalvy szerint gr. Teleki Samu főkancellárnál, mint ember és mint hivatalnok is Bánffy y különb volt. Azonban Bánffy kormányzását nehezítette az, hogy József császár alkotmányellenes rendszere miatt a jó hazafiak nagyrésze visszalépett, akiket Bánffynak csak nagy nehezen sikerült a kormány gyámolítása alá vonni. Bánffy fáradhatatlan közbenjáró volt az uralkodó és Erdély közt e válságos időben. Fényes palotája ajtaján bizalommal kopogtattak be a sérelmes felek, a kormányzó atyailag kihallgatta és orvosolta bajaikat. Nem mindenki volt ugyan Bánffy György gróf kormányzatával így megelégedve, mint Újfalvy, bár ő is fölemlíti egy árnyoldalát. „Némi árnyékot vet Bánffy jellemére az — úgymond — hogy a főhivatalokat csakis a magyar arisztokráciából szereté betölteni s hogy hivatalnokaitól önmaga tetemes gazdagságához (mi gr. Palm Jozefával való nőülése után Erdélyben páratlanná vált) mert fényes háztartást követelt. Az erdélyi arisztokratia leszegényedése e ponton veszi kezdetét”.

A jó Isten azonban többet segített, mint az uralkodó, I. Ferenc, aki nevével együtt beutazta a sínylődő Erdélyt. A bekövetkezett termékeny év fölemelte az *elalélt* országot. Valóságos csoda történt, alig lehet valakinek fogalma a nagy termékenységről, mely bekövetkezett. A földműves, akinek marhái pusztultak, szántás helyett törökbúza-földjén hegyes fával szűrt lyukat s abba egy szem törökbúzát téve földdel betakarta. Minden hiányos kezelés ellenére törökbúza és szalmás gabona oly nagy bőségben termett ez évben, hogy a búza vékája 25 forintról 1 forint 30 krajcárra, a búza vékája 30 forintról 2 forintra szállott le.

Ferenc császárnak körútja alatt az erdélyiek 11.600 kérvényt nyújtottak be. A fejedelem magával vitte Bécsbe a kéréseket és az udvari kancelláriára tétette át tárgyalás végett. Maga Újfalvy is egyik kezelője volt e kéréseknek és megállapítja, hogy kivétel nélkül mind a mennyi eredménytelen maradt.

## HAZATÉRÉS ERDÉLYBE

Újfalvy Sándor bécsi szolgálata öt és félévig tartott. Évi fizetése a kancelláriánál már 700 forintra emelkedett és előmenetelre a legjobb kilátásai voltak. Mindamellet hivatalával és körével nem tudott kibékülni. „Szemeim szüntelen hazámra voltak függesztve, csakis ott remélve vágyaimhoz mért munkakört”.

Ki tudja meddig nem sínylődött volna mégis ezen az utált pályán, — maga tejezi ki így magát — ha atyja, elgyengülve azt az akaratát nem nyilvánítja, hogy fia legyen közelében végső órájában . . . Erre sietve, könnyű szívvel és podgyással, de annál több könnyvel utazott haza.

Az akkori életre és atyja háztartására jellemző és pompás eset történt Újfalvy Sándorral, midőn bécsi szolgálata negyedik évében a magyar testőrök közt szolgáló testvérével szabadságra hazarándultak. Megjelenésük még édesapjukat is kihozta sodrából. Örömeben egyre hullottak könnyei. Rendre megölelte és csókolgatta mindkét fiát, holott ilyesmit ő másnál léhaságnak tartott, s ő maga nem is tette máskor, de most az egyszer nem bírta eltitkolni örömét.

Az első három nap a kackói kúrián jóízű kérdezősködés és tréfák közt vidáman telt el. Ami az öregnél szinte példa nélkül való volt: három nap egymásután minden szeszélyes és indulatoság nélkül telt el. A két ifjú bámulva és örvendezve szemlélte a nagy változást. A negyedik napon azonban reggel borult arccal fogadta őket és a jóreggelt kívánságukat válasz nélkül hagyta. Azután is ritkán és mind komor hangon beszélt, tekintetüket kerülte, szótlannul ült, gondolatokban elmélyedve. Keveset dohányzott, egyik ablaktól a másikhoz mendegélt. Összeráncolt homlokkal nézett ki rajtuk és egyre dobolt az ablaküvegen. Mindezek a jelek nála a kitörni készülő vihart jelentették. Jött az ebéd. Gazdasszonnyal, szakáccsal szokása ellenére nem pörölt, nem is zsémbelt. Mind rossz jel! Házi rendje szerint, mikor ő hallgatott, mindenkinek hallgatnia kellett. Ha valaki beszélni kezdett, röviden hallgatásra utasította, elgondolhatni, hogy ennél az ebédnél senkinek sem volt kedve az ételhez. Ebéd után is tartott a feszült hangulat. A két ifjú távozni akart, de atyjuk mindannyiszor visszaszólította őket. Ültek, ásítottak, hallgattak mindannyian. Estefelé mintha mély álomból ébredt volna tel az öreg, egyszerre főlegyenesedett székéről és fiai felé fordulva mogorva hangon szólította meg őket, imígyen:

— No, fratres, ideje már, hogy a dolog velejére térjünk. Én nektek havonként 40, évenként 480, egyenként három évre 1440 erős forintokat küldtem kezetekbe. Mire és hová fordítottátok. Mutassátok elé számadásaitokat, mutassátok ki, hogy mi minden hasznost szerzetek bé? Azt csak tel nem tehetem, hogy ezt a temérdek pénzt mind elköltöttetek: azért elő a megmaradott pénzzel, hogy tisztába jöhessünk egymással.

Ez a felszólítás váratlanul találta az ifjakat és „rendetlenül” felelték:

— Atyai kegyelméből nyert havi pénzünk, rendes fizetésünkkel együtt, takarékos gazdálkodás mellett is alig alig juthatott rendes szükségjeink fődözésére. Még nagy szerencse, hogy adósságba nem jöttünk, amivel Bécsben kevesen dicsekedhetnek. Amit elémutathatunk, tisztességes öltözet és néhány könyvből áll. Költségünkről nem folytattunk számadást, mert nem volt meghagyva.

— No, így már tisztában lehetünk! Ily sok pénzt elfecsérelni. Így már tékozlók lesztek, szerzők soha sem. Sb a kiadásaitokat még föl sem jegyezni, bizony nem vagytok érdemesek, hogy fiaimnak nevezzelek.

A szemrehányások közt tel el az a nap és kezdődött a másik. A jó Isten tudja, hogy meddig tartott és hogyan végződött volna ez a pör, ha be nem lovagol az udvarba az ifjak szerencséjére és vigasztalására, az öreg, 80 esztendőes Keczei István.

Az öreg nemes a mi történetünkbe is nagy örömeinkre érkezett meg és elbeszélésünk olvasói éppúgy örvendeni fognak érkezésének, mint az

Újralvy-fiúk sok évtizeddel ezelőtt. Mert Újfalvy Sándor mesteri módon eleveníti meg e kedves jelenet kapcsán az öreg nemes alakját, egész lényét, környezetét. Óvakodni fogok attól, hogy mindabba, amit Újfalvy a XIX. század elején már öreg erdélyi táblabíróról és háztartásáról ír, belevegyítsek valamit a magam írásából. Hadd beszélje el Újfalvy Sándor, vezessen be ő a két öreg jóbarát, a két köznemes háza belsejébe és egész korunkba.

„Édes atyánk a jóféle öreget fődhetetlen jellemiért és a régi jó szokásokhoz legaprólékosabb részeikben hun ragaszkodó természetiért, minden mások felett megkülönböztetve becsülte: sőt önszemélye felett némi felsőbbiséget engedett néki, amit pedig senki más irányában el nem ismert: kivéven az egy hivatali téren előljáróit, mert ezek iránt szolgálai tisztelettel viseltetett. Mikor Keczei hozzá jött, akármilyen sürgős foglalatosságát azonnal félbeszakítá s hajadonfövel elibe siette. Alig szállt le lováról, édesatyám nehéz rezes kardját oldaláról leoldani segíté, s maga hozta utána a szobába; ott pedig rendesen viselni szokott báránybőr kucsmáját azonnal az öreg fejére húzta, ő maga hajdonfön maradván. A tükör háta mögött rejtve tartott egyetlen nagy habpipáját (tajtékpipa) megtöltvén, s meggyújtván átnyújtá. Többnyire állt és ritkán ült le előtte. Egyedül őt engedte beszélni, ő maga figyelemmel hallgatta. Lesuhant a konyhára; ételt, italt megszaportított, Ebéd alatt a jobb falatokat mind eleibe rakta. Ebéd után a rendes szilvaszesz helyett záros almáriumából szalmás üveget húzván elő, rózsolissal kínálta meg. A délutáni rövid szunyadásra saját hálóágyát készíté fel: mialatt fagalylyal legezgette. Ott mulatása alatt sehová sem ment, mind vele társalgott, lábujhegyen s nem kopogva járt a szobában. Nem haragudt, nem káromkodott, az étkek felett nem gánccsokodott.

Most pedig ebédhez ülénk.

Mint rendesen, most is az öreg Keczei ült az asztalfön, bozontos szemöldökei alól néha kémlő tekintetet vetve ránk. A szótlanság még mind tartott, de Keczei csakhamar évökésit bosszúsán az asztalhoz csapván, konok hangon szólt apámhoz:

— Hallja ked! itt történt valami, kednek elsózták a levesit: vagy ked elsózta a másét. Elé a bajjal, nekem biz így nem esik jól az étel.

Atyám csendes, szelíd hangon rendre elésoroló kedvetlensége, s abból eredt megütődése okait.

— S csak ennyi! no ez nem érdemli meg a dér-durt. Feledi öcsém uram, hogy ked is volt ifjú ember s fölül rajta . . . hogy már kimondjam ... még korhel is. A suhancok borra vagy kártyára nem költötték a pénzt. Több eszük s jobb érzésök van. Hallja! ezek a derék fiúk: és szemökbe kimondom, hogy ked büszke lehet rajok. De ha még tovább is fintorgatja az orrát, én bizony lóra ülök s odább állok. Osztég most nem is másért, csak a fiukért jöttem.

Atyám sem vévé tréfára a dolgot, a kedvetlen hangot a legderültebb váltá fel, angyali módon társalgott mindnyájunkkal. Az asztaltól fölkelvén, tisztelettel közeledék Keczeihez s nyájasan szólítá meg:

— Bátya, kedért nem hozom elé a suhancoknak. Lássák, ahogy vetik,

majd úgy aratják, de egy elégtételt engedjen meg nekem, ezzel tartozom magamnak és nékik is. Ők restellték költségeiket följegyezni, én megtettem, és most a ked jelenlétében akarom velők felolvasztani.

Ezután régi bőrös ládájából előkeresé irományai közül költségkimutatót, ebből látható volt, hogy a múlt 3 év alatt önszemélyére és háztartására összesen 53 egész bankó forintot költött el. Más előtt megfoghatatlan és hihetetlennek tetszett volna, de *mielőttünk* ismeretes *lévén* nagy számítása és hajthatatlan fősvény természetű . . . egykedvűleg hallgatók. Egy ideig csendes hallgatás után, mialatt Keczei nagyon rázta a fejét, utóbb szokott mogorva hangján rivalt rám:

— Szép öcsém! te scribamus frater lennél. . . érted a számot, végy elő plajbászt és futtasd meg apád számadását, nekem úgy tetszik, hogy el van hibázva.

Én nagy figyelemmel kétszer is megfuttatám, utóbb erősítem, hogy pontosan talál. Keczei tovább tolytatá:

— *Én csak azt bámulom, hogy ked ennyi pénzt el tudott költeni. Ha más mondaná, bizony nem hinném. Így hát egészségire váljék.*

Újfalvy Sándor édesatyjának háztartásáról előbb már leírást adtunk. Abból magyarázható, hogy az őszinte Keczei István csakugyan nem ok nélkül bámulta, hogy a fiuk atyja három egész év alatt *ötvenhárom* forintot költött el és nem *kevesebbet* magára és háztartására.

## EGY RÉGI ERDÉLYI TÁBLABÍRÓ ÉS HÁZATÁJA

Keczei István jellemrajzát, Újfalvy emlékiratának remekét, adom a következőkben:

Eredete, régi tősgyökeres nemes; családi származását a magyar vezérekig vitte tel és arra sokat is tartott . . . A kolozsvári ref. iskolában tanult diákul, a magyar történelmet és földleírást, azután a honi törvény gyakorlati részét Vásárhelyt. Más tudományról, minthogy nem volt rá szüksége, mit sem tartott. Tanolását (így) végezve, haza szállott ősei lakába. Gazdászathoz nem fogott, csak folytatá azt azon az után, mint elei századok óta vitték legkisebb változás nélkül: a házban is, az udvaron épület, butor, ló, marha és gazdasági eszközök egytől egyig a hajdaniak.

Kivánságai kevesek és korlátoltak lévén, szükségei nem voltak. Háztartáson, életmódon, török szakad költségkiszerezésen nem aggódott. Jövedelme kevés volt, kiadását még kevesebbre szabta. Maga, neje és gyermekei öltözetök a század elején ugyanaz volt, mint utolján. A civilizáció mérge. . . a divat . . . ismeretlen lévén, újítás s változtatásnak semmi sem volt alárendelve. Házi bútorai jó erős fából, s keményen készítve, századokig tartottak. Konyháját csüre, majorháza, gyümölcsöse, szőlője, juh- és sertés-nyája bőven ellátta. Cselédei ruházatja mind a házitól telt ki. Maga s családja öltözete kitűnő erős, tartós kelméből készítve, ritkán, csak évek múlva újították meg.

Házától ritkán s csak kiváló esetben ment ki. Ilyenkor nem mulasztá el néhány kispénzt vetni zsebébe . . . koldusnak alamizsnára, egyéb kiadása

úgy sem volt. Ismerőihöz vagy rokonaihoz szállt, akik cselédestől s lovas-tól jó szívvel ellátták. Vendégfogadók helyett akkor csakis korcsmák léteztek, hova csak korhely járt. Nemes úri ember szégyellte betérni.

A pénzen — korunk nélkülözhetetlen főkellékén — nem törte esztét. Kevés szüksége lévén, megveté a pénzt, mint haszontalanságot, bőt mint *csalási eszközt nem becsületes ember. . . kezére méltatá.*

## A LAKÓSZOBÁK

Háztartás és a ház felosztása változtatás nélkül mind a régi. A keskeny, szűk oldalszobába egy terjedelmes kihúzó magos lábú ágy, alatta széles karikás ágy a gyermekeknek. A falon hosszú fenyő fogason fonalak, gomolyák, matollák, ecsetek. Alatta egy kis fogason a gyermekek köntöse. Szembe egy párkányos, tarkára festett fogason óntalak, tángyérok, kanalak, sótartók tisztán, *jól* kisúrolva és szép rendben. Mellettök apróbb és tágasabb kupakos cserép hólyagosak. A falban hatalmas almárium. Kétfelé nyíló ajtaja márvány színezetű, közepén óriási tulipánt festve, oldal-télt jukatos pléhtábla szellőzésért. Alól a háziasszony köntösei, csinos, jó rendben levendula virág közt; feljül a polcokon aszalt szilva, dió, magyaró, mákos vagy mézes kalács. Más polcon az úr és gyermekek fehérneműi; legfelül kis szalmás üvegekben köményes, fenyő és mézes pálinkák, az úr csemegéi. Az almárium kinyíló felső párkányzatán öblös üvegekben rózsa, málna, vörös szőlő és málécsusza ecetek. Kulcsa az asszony zsebében van. Ez a ház szentélye. Titkait csak ő bírja. Az úr az éji időn kívül ritkán fordul meg a hálószobában. Neje rendszeren itt van gyermekeivel, itt folytatja gazdasszony-sága ezerféle apróságait. Fehér cipó és ünnepre kalács-sütés itt történik. Itt imádkoztatja gyermekeit, tanítgatja a betűket s számokat ismerni, itt imádkozik maga is.

Hátul egy alacsony, keskeny ajtó nyílik az éléstárba, a sarokba korhadt lépcsők visznek tel a ház híjára, a főraktárba. Kirekesztőleg az asszony felügyelete alatt állnak: csak ő tudja, mi és hol áll bennök.

A hálószobából más ajtó az étterembe vezet, mely egyszersmind nap-pali-, vendég- s a háziúr lakó- s írószobája. A bútorok benne: egy ágy, fapamlag, hat szék, ebédlő- és íróasztal, mind régiek, szilvafából jó erősen készítve, de bőrös szék vagy pamlag egy sincs. A magos lábakon álló ágyon nagy rakás ágynemű tornyosul fel szinte a padlásig, avatég, a háznál szőtt szőrtakaróval borítva. Az ágy alatt ócska ekevas, pántok, ráf, sikótyuk (a járomnál), kerékkarikák, fejszék, furuk, szegek, hosszú kötél, istrángok, kötőtékek. Egy nagy kő só, belől a fal mellett avatag bőr rostában kotoló tyúk. A falon tüst miatt, koromfekete, hosszú fenyőfogason régi török puskák, pisztolyok, török kések, buzogányok függnék jó rendben, de nem használtatván, pókháló s porlepték. A kardok hüvelybe roszdásodva. Szembe más hosszú fogason hatalmas medvebőr, utón szekérbakra használják, itthon pedig, ha több a vendég, földre terítve az ifjabbaknak hálóhelyül. Mellette az ősi farkasbőrbunda: családi clenodium, atyja és nagyatyja is viselték, de még mind jó állapotban van s látszik

rajta, hogy gonddal kezelték. Azután az inneplő mente, mellény, nadrág, téli, nyári báránybőr kucsmák. Inneplő kalap. Durva posztóból nagy teher köpeny, rezes kard, fokos nádbot, lócsontból pár csáklya, vasmacskák, hosszabb-kurtább fűrészek, néhány pár izmos törökbúzacso, hajánál összeakasztva. A végén egy nagyobb s egy kisebb csikóbőrös kulacs.

A szoba közepén a mestergerendáról vastag spárgán csüng a búza-koszorú, mely egyik aratástól a másikig gondosan őriztetik. A mestergerendára négy vadász lőfegyver van felakasztva, az úr, szakács, bíró és a cigánypecér számukra. Ugyanoda vannak halmozva a családi és pörös okiratok, jól megfüstölve és porosodva.

A szoba homlokán keskeny íróasztal vékonyan párkányozva, avatég poros levelekkel rendetlenül felhalmozva. Ezeken áll a régi, színehagyott Biblia fekete bőrtáblával, melyben a házi úr nősülése és gyermekei születések idejét, Istendicséret és minden jó kívánatai kíséretében pontosan följegyzi. Azután *Werbőczy* hármaskönyve, kutyabőrbe kötve és *Hankens* Bálint kalendárium, az utóbbi a napi események hű naplója és a kiadások dettere. Az irományokon a kurtább-hosszabb rovások, melyeken csak az úr s a bíró tudnak eligazodni. Rézpor helyett apró porond, a kiszáradt tintatartóba, ha írni akar az úr, ecetet tölt.

Az íróasztalon, a mestergerendán és a fegyveres fogason senkinek sem szabad valamihez nyúlni, törölgetni vagy leporozni, mert olyankor a csendes természetű háziúr egyberáncolja szemöldökét.

Az ajtón vashorgon függ az úr borzbőr vadásztarisnyája s rajta a bőrkorbács, a kopók kiűzésire. Az ajtóval szemközt a falon, magasan áll az aranyozott rámájú régi tükör, ebben borotválkozik az úr. de jól felágaskodva és magos fekvéséért igen jó szemet igényel, mert füst, por, légy pusztító nyomdokaikat hagyta rajta. A tükör háta mögött nagyapjáról öröklött, csupor nagyságú hosszúszerű tájtékpipa, öklömnyi zöld bojttal, mit csak nagy ünnepeken használ, vagy kiváló vendégének tölti meg. Ugyancsak a tükör háta megett vannak besúrva a közelebb kapott levelek s apróbb cédulák. A tükör alatt a talon fenyőfa, kis pipafogason 4 hosszú szérú borgai s egy rövid szárú debreceni makra pipa, alattok horgas szegen csüng a zsíros, nagy kostök.

A falon díszlenek az utolsó Rákóczy, Apafi Mihály s Werbőczy képei, elnyűtt, alig ismerhető alakba, ezeken kívül apja, nagyapja képei, továbbá a maga és neje majomhoz inkább, mint emberi alakhoz hasonlító, közelebb-ről Gáti által festett mellképek, akit küllődről nem rég hozatott gróf Haller Kapjonba olaszalakot festeni. Ha Belső-Szolnokban még ma is torz festményt, akár régi olasz falat látsz, bizton tudhatni, hogy a *Gáti* mesterműve.

Oldafélt a falon függ a kakukos pókháló-lepte nagy óra, de nem szól. Rég elromlott. Egy obsitos néhányszor javítgatott már rajta, de még nem szól s a gazda belé restellt már az oknélküli munkába.

## AZ ÉTKEZÉS MÓDJA

Az étterem egy harmadát az öreg kemence és terjedelmes tűzhelye foglalja el. A család itt magosán lobogó láng mellett körülülve teszi a téli estvéli munkát, bamba cigány pecér szítja a tüzet, hogy egy pillanatig se szakadjon meg. Ezen kívül ő forgácsot szed, a sertéshizlalásra burjánt, csalánt és disznódinnyét gyűjt és a széjjel tojó tyúkok tozásait a veteményes táblák közül és a kertek alól fölszedeti, míg a kopó rájuk nem akad. Rendes hálóhelyek a pucik belseje: mellette és körülte a tűzhelyen elnyúlva, kényökre heverésznek Dudás, Sipos, Hangos, Lámpás, Drangos, Fecske... a házi úr kedvenc kopói. Elhízottságuk azt mutatja, hogy ritkán használatnak. De nem szabad ám azokat bántani, csak megriasztani sem, pedig ágyba, ágy alá, asztalra, padra szélbent fölheverésznek, ebéd alatt az asztalról pecsenyét, kenyeret, sajtot szélbent lekapkodnak. De elégtételt mégsem szabad venni.

Az étterem közepén kihúzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikkfa lábakon, köröskörül „Isten fizesse”-nek nevezett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb. A terített asztalon ontalak és tányérok, ezek alatt szalmatányér, közepén hosszú szalmaszőnyeg, hogy az ónedények bé ne piszkolják a tiszta abroszt. A háziúr tányéra mellett öznyelű kés és villa, mellettök még egy hosszú izmos kés és a cigánykovács készítette nagy rozsdás acél. A pecsenyét rendszerint az úr vagy vendégei közül az ifjabb tráncsírozza, ami nagy betanulást igényel s míg az ifjak kellően bele nem gyakoroltnak, néha gúny és kacaj tárgyaivá válnak. Egy elhibázott szelés, vagy a műtét alatt a rendes sorozat megtevesztése, a különben szelíd jellemű házi urat képes kitörésre bírni. A tráncsírozást rövid műtét és az evőkések kifenésivel az úr munkássági köre merőben be is fejeződik. A háziasszony előtt régi ezüst kopott kalán, még ismerhető rajta kevéssé az aranyfuttatás, egy pár nagyon vékonyra kopott ezüst nyelű kés, szülőitől öröklötté, a vendégek és gyermekek előtt cinkalán és csontnyelű kés. Az asztal közepén öblös leveses ónkalán, erős fekete fanyéllal.

A háziaknak s vendégeknek rendszeren a háziasszony osztja ki a fel-tálatl étkeket, a jobb falatokat férje számára fenhagyván, aki egyedül magára kirekesztőleg a tálból étkezik, fején éték alatt télen, nyáron hatalmas báránybőr kucsma. A család tagjai már rég felkeltek az asztaltól, de a háziúr magára még mind csemegél a nője által rendre eleibe rakott ízletes, házi csemegékből.

Ebédén négy, vacsorán három tál éték, minőségök, ízök, színök, szagok minden időben egyforma. A jobbágy fiúból szakácsnak kiképzett Számion készíti, ki ha akarna sem tudna másforma ételt, sem jobbat, sem rosszabbat.

Az asztalra az öreg, zöld hólyagosba csapoltatik bor, abból a szőlő-hegyből és azon hordóból, ahonnan és amelybe évtizedek előtt szűrték apái. Az étterem hátszó szögletén alig észrevehető kisdeg ajtón roskadt lépcsők vezetnek le a pincébe. Többire az úr maga ereszkedik le bor vagy káposztalé után. De a hányszor megteszi a nyaktörő utat, egyszer mint másszor fogadást tesz, hogy molnárjával a rothadt lépcsőket ki tataroztatja.



De mind csak marad s pedig már néhány kecskebukát (bukfencet) is hányt rajta. Utóbb is halála után fiára maradt a nagy munka.

Az ebéd koronája a hófehér komlós cipó, a háziasszony sok szép ére nyeinek lobbiké. Búzaszemelés, mosás, szárítás, őrlés, liszthítés. szítálás, cók verés minden időben az ő szeme előtt és közre munkálásával történik. Szimion megdagasztja és beveti. De ha beteg vagy az úr másuvá fordítá, az asszony dagasztja és süti ki. Nagy helyen híre is van a szép komlós cipónak. Azonban nem dicsvágy, nem is személyes érdeke készíti az asz szonyt ily sok baj leküzdésire. Kirekesztőleg térje kedviért teszi, aki szen vedélyes barátja a jó kenyérnek.

Az étteremből szűk pitvaron keresztül tágas, füstös ajtó vezet a cse lédházba, mely téli és nyári konyha is. A sütőkemence három véka lisztre van készítve, de a fél véka fehér lisztet is csak ott sűtik ki. Majd minden sűtéskor feljajdulás történik a nagy faprédára, s a háziúr meg is ígéri, hogy a jövő ősszel egy kisebb sűtőkemencét rakat a fazakassal. Ez is elmarad. Az alkalmatlanságot, mikor teheti, kikerüli. A tűzhelyen az erdőről most érkezett derekamnyi vastag, nyers bükkfa, melyet a szakács erős, izmos vállain alig bír bécepelni, gyehennaként lángol. Egyre pattan körülötte a cserépedény. A szakács keveset gondol a romlással, mert van elég a hiju ban (padláson). Osztán a házi rend azt tartja, hogy őszönként Décséről a fazakas a gyümölcsöskertben egy egész katlan cserépedényt éget, ami rendszeren más őszig tart.

A szakácsnak sok ágazatú kötelességei kevés időt engednek a kellő tisztaságra: Szennyes, szurkos ingben, télbe-nyárba elványolt mellrevaló ban, piszkos surccal sűrűg. A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsírral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálai ról nagy cseppekben gördül le a zsír. A csundaság a háziasszony csinos rendszerével sehogy sem férne meg, de a szakács férjének kedvence, a nyulászatban nagy segítsége, azért békével túri, kárpótlásul pedig a főzés, sűtés, kényelmesebb ágait személyesen teszi meg.

Künn a tornácon két tarkára festett tulipántos nagy láda: az asszony hozománya. Most ágyneműek, vásznak, fonalak s gomolyák raktára. A más oldalon csolnak idomú öblös hársfa pamlag, egy vándor német készítménye: az úr délesti alvó és pipázó ülőhelye. Étél közt itt mosogatja Bembe cigány pecér a tálakat és tángyérokat.

A ház előtt magasan áll a két terebélyes hársfa, pújkák s apróbb baromfiak hálólhelye. Éjjelenként a kakasszó innen pótolja az órahiányt; s a hosszas tapasztalás után jól hozzávetőleg.

## A GAZDASÁG

Jobbágyai közül az éltrevalóbb fickót kiválasztván, ez vezeti és foly tatja a jobbágyokkal a mezei gazdaságot: az idén úgy, mint tavaly és a jövő éven is újítás és változtatás nélkül. Sem több, sem kevesebb a vetés, ha akarná sem szaporíthatná, mert a jobbágyok csak ennyit mívelhetnek. A megszokott mennyiséget készséggel mívelik. Azért több asztag, széna-

boglya nincs az idén, mint a tavaly. Legfeljebb kevesebb, száraz vagy nedves időjáráskor. A kevesebbet rendin látja, de a többet hibáztatná, mint túlterjeszkedést s erőmegfeszítést: csendes véralkata az efféléknek nem barátja.

A mezei gazdaság mibenlétét a bíró esténként eldiskurálgatja, mert az úr távol tartja magát minden belélegyedéstől, hogy magának s másnak is bajt ne okozzon, ne zsimbeljen s ne káromkodjék.

És így csendesen teldegélnek napjai az édes semmivetés közt. Azonkívül az adás-vevés, üzértség vagy vállalatnak mind nem barátja, mert szerinte csalásra vezet, annak még hírért sem állhatja. Az áldott szokás és csendes vére a kicsapongástól eltartóztatják, a kacérság, trágárság gyűlöletes hangok előtte. Még tréfából sem tűr kétértelmű szót. Eszerint tétlensége védi az indulatosságtól és szelíd embernek tartatik. Apjáról öröklött vagyonát nem félszegesíti s mint apja, úri házat tart. És ezért jó gazdának nevezik.

## ÉLETE, JELLEME

Csendes, magányos órái sok időt engednek az elmélkedésre. Csendes véralkata hiábavalóságok helyett Istene, hazája s családja körével foglalkoztatják elméjét. A szűkölködőkkel készséggel osztozik, még a német kéregetővel is, akit pedig nagyon gyűlöl, a németnek csupa nevére is vére fellázad, de ha szükségben látja, csak úgy könyörül rajta, mint felekezeti-bélin. A legnagyobb káromkodása körülte levőihéz: „*Kergessen meg a német. . .*”

Nemzetiségéhez buzgón ragaszkodik, ezért kész lenne életét s mindenét feláldozni. A magyarnak lealáztatása mardosó fereg keblében, mire mindig bánattal gondol. Nevenapján mindig kiballag Désről Kornis cigány, a vén cimbalmos. Ebéd alatt a tűzhelyen kedélyes hangokban elrezgeti Rákóczy szomorú nótáját. A jó háziúr szemeiből egyre hullanak könnyűi. Gyermekével felfogadtatja, hogy állandóul jó hazafiak legyenek.

Erős, ép testalkata dacol az élet viszontagságaival, hideget, meleget egyformán tűr. Betegséget és orvost csak hírből ismer. Csömör bajban izmos kocsisa megdörgölése, mi lován is számot tenne, mikor kornyadozik, egy cikk fokhagyma elnyelése, paprikás melegített bor vagy káposztatorzsa a biztos gyógyszer.

A háziasszony a földhetlenségben s nemes tulajdonokban férjének szakasztott mása. Csupán egyben eltérő . . . a munkásságban. Egyébben mindenben ugyanazonosította természetét férjével, csakhogy munkás, és foglalatosság nélkül pillanatig sem lehet. Férje restelli a lármát és lőtást, azért az asszony maga viszi végbe, csakhogy a cseléd bosszúságot ne okozzon. A ház terhet ő hordozza. Ha beteg, minden megáll. Állása mégis másodrangú. Ő akarja így. Többre nem vágyik. Férjéhez tisztelettel közelít. Kit még gondolatban sem kíván megbántani. Férje tegezi, ő uramnak szólítja. Ha annak rossz kedve van, ő is búsul, ha örvend, nevet véle.

## A HÁZTARTÁS

A háztartás kevés gondot, s még kevesebb költséget igényel. A jobbágy majd mindent kiszolgált. A jobbágy felesége a kenderet kinyövi, eláztatja, kiveti, megszáritja, kitilolja, meghéli, ecseteli, megfonja, felmatolálja, megszövi és megféhériti. A gyapjút megmossa, héli, fonja és szövi, a veteményes táblákat kigyomlálja. Búzáat rostál, szemel és mos. A szobákat kimeszeli, kisürolja. Őszszel két kappannak való csirkét, kará-csonkor egy tojó tyúkot és 10 tojást hoz. Őszszel fél véka mogyorót, két füzér hiribi gombát, félkupa köménymagot, dézmába malacot, bárányt, színmézet, viaszát és fagyút ad. A hosszas szokás után nem teszi vontatva: az úrnő pedig, mint rendes tartozást, csendes vérrel beszedi és elrakos-gatja. Zsíros, jó konyhát tart, vendéget s cselédet bőven ellát mindennel.

A jobbágy fiukból beszoktatott cseléd halálig szolgálja földesurát. A cseléd közt idegen vagy új arcot nem láthatni: legfeljebb egy pár jobbágy-fiú gyakornokot. Bíró, kocsis, szakács, pecér, bivalos. . . mind a régi. A szakács egyszersmind sütő, kertész és inas. Az ilyen cselédség a hosszas szolgálat után magát családtagjául nézve, gazdája érdekeit ugyanazono-sítá a magáéival. Gazdája vagyonát, marháját úgy tekinté, mint sajátját és nem tett megkülönböztetést. Beszélgetés közt úgy emlegette: ez a mi lovunk, a mi ökrünk, a mi pénzünk. Engedetlenség, csalás, lopás mind ismeretlenek voltak előtte. Hű és bizalmas cselédek voltak: milyenek korunkban nem léteznek.

A házi rend nem változott: minden aprólékosságokban megtartott. Még a déleesti rövid álm is, a legyezés, a hely, hol tartalék és az ezutáni napirend a lefekvésig egyik nap úgy, mint másikon. A háziúrnak, asz-szonynak, a gyermekeknek megszokott ülő vagy dolgozó helyök volt, amin évhosszat egyik sem változott.

Keresztelő névnapok és a disznótor kivételes esetek valának . . . mikor a személyzet s az ételek is módosíttatnak, de másszor soha. Az úr csupa időtöltésből nem ment ki a házból. Látogatásra pedig csak ha meghivatott. Azonkívül ősszel egyszer ülésre a Lucza-napi vásárra és három évben egyszer tisztújító közgyűlésre.

1791-ik év nevezetes „korszakot képezett napi rendén. A vármegye köz-gyűlésin országgyűlési követnek választották. Nem kereste, s nem is dics-vágyból vállalá el: csupán a törvény iránti tiszteletből. Hol írva vala: „hogy a magyar nemes a közbizalom által felruházott hivatalt becsülete vesztése alatt elvállalni tartozik.” Azért készséggel ment Kolozsvárra: s minden erőből igyekezett követi állásának megfelelni. Utóbb örömmel sieté ősi tűzhelyére, megelégedését csakis ott találván fel.

Az országgyűlés alatt a királyi biztostól ebédre hivatott. De a pazarul ellátott asztaltól éhen tért szállására, itt pedig azonnal szakácsára paran-csolt, hogy vacsorára okvetlen káposzta legyen, mert ma, vasárnap káposz-tának lesz vala rendi, de a nagy úr asztalánál minden volt egyéb, csak e jó magyar étel hiányzott. Éhgyomorra pedig nem szeret lefeküdni.

Kolozsváron és Marosvásárhelyen túl soha sem járt, nem is vágyott. És ezt ő nagy boldogságnak tartá.

Hámos lovait május 6-án rendszeren fűre csapta, östve a kocsis hazavezette, hogy szegénylegény vagy farkas meg ne rontsa. Mikor nejjével utazott, ami rendszeren csak a keresztelő, lakodalom vagy temetéskor történt, a lovak elejít cigány kovácsával megvasaltatta. Mikor pedig csak magára ment, mindig lóháton utazott késő vénségében is. Rendszeren a gyepelőspn, kocsisa meg az ostorhegyesen. Kocsisa mindég elől lovagolt, nyakában a csikóbőrös, hosszú zacskó, hosszúszerű borgai pipákkal, acél, kova, s bikkfa taplóval jól ellátva. Előtte a nyeregkápán hatalmas borzbőr tarisnyában szép fehér komlós cipő, ösztövér füstös szalonna, vörös hagyma s jó kulacs bor ... ha szinte csak a szomszéd helységig utazott is. Az úr oldalán széles, rezes kard zöld szijjon csüngött, ráakasztva hatalmas nádbot rezes fokkal. A nyeregkápán cifra török pár pisztoly, töltetlen és kova nélkül. Csinos inneplő mentében, pazarul kihányt nadrágban, kiborotválkozva s bajuszát vastagon kipödörve. Nadrága két zsebeiből acél óraláncok csüngöttek két zsebbeli nagy rézóráról, tompák, tányérnagyságú óratokban mindkettő, s fölül rajta szarvasbőr zacskóval is ellátva, hogy a sűrűdástól óva légyenek. De egyik sem jár. Csupa divatos szokásból viszi magával az útra.

Útjáról haza jöven, első gondja volt lovairól a patkót levonatni s tüstént mezőre bocsátani, hogy ok nélkül ne fogyasszák a takarmányt. Megtörtént, hogy tavasztól késő őszig sehova sem járt, a kopár legelő dacára szerfölött elhízta lovai, egyáltalában mindég kövérek voltak, mert sebesen soha, mindig halkan járatta. Kocsisának csak ritka, kiváló esetben volt szabad ostort bocsátani, az ostor helyét lova oldalán szégyennek tartá. A néző a ló lustaságát következtetvén e jelről.

## A CSALÁD

Neje s gyermekei iránt nagy szeretettel viseltetett. Főleg nejét úgy nézte, mint szemefényét és jó kedvében a ház koronájának nevezte. Neje nélkül mi rövid időre sem tudott ellenni, azonban nem enyelgett s nem tréfált vele. Ritkán, ezeribe egyszer csókolta meg nejét vagy gyermekeit, azt is titkon, nem a más jelenlétiben. Még szót is ritkán s csak négy szemközt váltott valamelyikkel. Az enyelgést, csacsogást gyengeségnek s férfiatlanságnak nevezte. Gyermekei előtt nagy tekintélyt tartott, akik még a férfikorban sem ültek le, se pipára nem gyújtottak apjuk előtt.

A háznál kirekesztőleg egy akarat volt ... a háziúré, melynek apraja nagyja készséggel hódolt. Csendes, komoly, hallgatag modora kegyeltetett. Tisztos személyéé valami több lénynek nézték, kit utánozni s tisztelni köteles családjá. Hallgatag módját mindnyája utánzá: a házban s udvaron ritkán lehetett szót hallani, csendesen, hallgatva tette kiki a magáét zörej, csattogás nélkül. A sok szó szegénységnek, sebes mozdulat hóbortosságának, a cifra kitétel, hajlongás, ide-amoda kapkodás, a bőbeszéd német comediának s unalmasnak tartaték.

Világi és országos bajokkal nem bajlódott. Mint született nemes, az adminisztráció körén kívül állva, nem függött senkitől. Szabad volt, mint Isten szabad levegő madara, Kiváltsága adón, közterhen túltette. Egyedül

törvénye, de ember nem parancsok. Szabadalmait ismerte és becsülte. Helyzetét s körén jó tapintattal s tiszta ítélő tehetséggel tel tudá fogni. Amije volt, azt kiválólag szerette s becsülte. A máséra nem vágyott, nem kívánta. Az ő szemei előtt neje volt legszebb, okosabb s jobb gazdasszony, gyermekei a jobbak, ételei, kenyere, bora s gyümölcsei ízletesebbek, gémes kútjából a víz legfrissebb, lovai legjobbak, házirendje s kényelme legkitünőbb, sajátját annyira túlbecsülte a másén, hogy szőlőjébe idegen szőlővesszőt s kertjébe idegen oltóágot behozni nem engedett. A másét eltúrte, elnézte, más dolgába nem avatkozott. A magáéval megelégedett.

Ezeken kívül szerette királyát, hazáját, ősei hitét és szabadságát. Boldog volt ő maga s arra tört, hogy boldogok legyenek utódai.

## GYÁSZJELENTÉS KECZELI ISTVÁNRAÓL 1821-BEN

*Édes kedves Bátyám Uram!*

Az én házi boldogságonnak szépen ragyogott Napja el enyészett! Áldott emlékezetű volt térjem, T. Farnasi Ketzeli István úr, 71 esztendőkre terjedett földi életének pályáját ezen enyészetre siető esztendő decemberének 15-ik napján bevégező, mely az én szívemet, s árva Házamat a bánatnak gyászos fellegébe borítá. Az ő világi életének legszebb ábrázolója a természeti Nap. Ez feltetszésével megvilágosít, melegít, táplál, éltet és vidámít mindeneket; nem jön harsogó dörgéssel, hanem csendesen köszönti, szeliden vizsgálja meg naponként az egész természetet. Így tündöklött házában, s a polgári Társaságban kedves emlékezetű férjemnek élete is a nyájas vidámságnak és ártatlan csendes szelídségnek sugárral. Mint hív férj, gyermekeit szerető Atya, nyájas társalkodó emberbarát, jó Hazafi, igaz Keresztény, minden jóknak szeretetét amilyen méltán megérdemlette, oly közönségesen meg is nyerte vala. Midőn a Nap elenyészik mindenek gyászos setétséggel fedeztetnek: gyászol az és szívem is, gyászolnak három kedves gyermekei, házi Napunk enyészésén. Az éjtszakai setétségnek télelmét a napnak újonnan lejendő felderülésének előre való tudása mérsékli: az én bánatomat is csak az a keresztény hit enyhíti, hogy az halál éjtszakája után Néhai férjem életének napja is fel fog támadni, még pedig úgy, hogy soha többé le nem mégyen. Csak a boldog halhatatlanságnak ezen édes reménysége adja lelkenek azt az erőt, hogy minekutána jó férjemnek utolsó földi tisztességét Katzkói Udvarházomnál egy halotti beszéddel és Könyörgéssel megtétem, a bölcs Istennek szabados tetszésén megnyugodván, csendes szívvel várjam Keresztény reménységem teljesedését, ilyen gondolatok között gyászos esetem szomorú jelentése mellett midőn tiszta szívvel óhajtanám az Úr Istennek, mint emberi sorsunk bölcs elrendeijének az élet viszontagságaiban való hathatós vigasztalásait, atyafiságos tisztelettel vagyok

édes kedves Bátyám Uram bánatos szívű atyafi szolgálója

Katzkón, december 19-én 1821.

*Árva Palatkai Mária*

Kívül a címzésé:

Méltóságos

sz. Czegői Balog Sigmond

urnák, kedves Uram bátyámnak atyatiságosan és szomorúan

*Deés*

## ÚJFALVY SÁNDOR ISMÉT ITTHON

Nem volt boldogabb ember Újfalvy Sándornál, mikor Bécs fényes városából hazakerült kis hazájába, Erdélybe. Mikor átlépte határát, örömkönnyek közt borult le ősei szent földjére és ölelve csókolta meg azt. Fennhangon áldotta jó Istenét, hogy a szolgaság égető tűzhelyétől megmentve, most már újra élvezni engedi a veleszületett szabadságot. Öt hosszú éven át kellett — panaszolja — célttévészte bolyongania oly teremtmények közt, akik az ő szabad érzelmeivel mindig ellenkeztek, öröme lobogó hevében szent fogadást tett, hogy becsületes nemzete közit él és hal ezután. Alkotmányát ereje és tehetsége szerint védeni, szép nyelvét becsülni, romlatlan szokásait tisztelni, nemzetiségét sértetlenül fenntartani segíteni fogja.

A szülei háznál atyja megtelepítette Szakatura nevű községben, hogy ott a megyei életben és a gazdálkodásban képezze ki magát. Új pályája elején nem egy összeütközése volt atyjával, aki, mint a József császár önkényuralma alatt szolgáló tisztviselők, elöljárói iránt hallatlan engedelmességgel és alázattal viseltetett.

Az öreg *Újfalvy magával vitte* fiát Désre, ahol ő tiszti gyűlésbe ment, onnan pedig, szokás szerint, a főispánhoz. Meghagyta Sándor fiának, hogy mindjárt ebéd után menjen tel a főispánhoz, hogy atyja mutassa be személyesen. Figyelmeztette fiát, hogy csinosan öltözzék ki és ugyancsak szedje össze magát, hogy a nagy úr tetszésével találkozva, előtte szerencséjét megcsinálhassa. Újfalvy Sándor meg is jelent. A főispán, gróf Haller István, atléta termetű, erős, magas szál deli férfi, szoborszerű arccal, hosszú tömött bajusszal, csendes, méltóságteljes mozdulatokkal, kevés szóval, szelíd temperamentummal, valódi hű példánya a magyar fajnak. Buzgó hazafi, alkotmányos szabadságának hű őre és talpig becsületes, jó ember. Ámde feszes, rátarti, „a született magyar mágnási gög tiszta kinyomata, főispáni nimbuszának egész elhittségében. Szabad alkotmányunkkal mind egybe nem férő módok. A magyarság körében a grófság és báróság nem volt honos és mint német átültetés, rossz kedvvel nézetett”. Újfalvy Sándor azonban tapasztalta, hogy míg a főispán, fején arany paszomántos, nagy, vörös sapkával, csupornyí nagyságú tajtékpipával, *gonoszul* füstölve, kimért, hosszú lépésekben „negédes fesszel” sétált le és fel szobájában, mint egy török basa, addig atyja és néhány tisztviselőtársa mind vagyonos, éltes és tisztos egyének, az ajtó előtt sorban állottak, ki egyenesedve, mint mindmegannyi közvitéz, mély tisztelettel hallgatva.

Ekkor hallatlan dolgot követett el a felbosszankodott ifjú ember. Szokott illedelmes és legtöbbsnyire alázatos modora helyett rögtön a bécsi

„iparlovag” szerepét öltötte fel. A főispán mellett versenyt kezdett sétálni, egy pamlagra hosszúra nyúlva teszedezett, egy könyvet felnyitott és abban lapozgatott,

— Szóval — úgymond ő maga — fitymálva tevém mindazt, — amit egy könnyűvérű, semmivel sem gondoló *grabeni* piperkóc szokott öncsekélysége kiemelésére handabandázni.

Feltűnő hányavetiségén a tisztviselők mind megbotránkoztak, atyja pedig majd elájult szégyenében; szemével egyre intett fiának, de ez tette magát, hogy nem veszi észre. Jó hosszú idő múlva a főispán nagy tekintéllyel fordult hozzájuk és szokott parancsoló módján szólott:

— Most már elbocsátom *spectabiles domini!* Teljesítsék rendelkezéseimet. Úgy hét múlva megint tisztí ülést tartok. Ajánlom magamat.

Erre megbiccintette fejét, a többiek tisztelettel meghajolva búcsúztak és távoztak. Újfalvy Sándor ott maradt egy karosszékekben jóformán feszedezve. Gr. Maller is ott maradt, pipát hozatott az ifjúnak és nyájasan kezdte tudakolni a bécsi dolgok állását. Úgy óránál tovább tartotta magánál és a beszédet mind Újfalvy folytatta, tennhangon. A főispán aztán hízelgő kifejezésekkel szerencsésnek érezte magát, hogy ismeretségéhez juthatott és kérte minél gyakoribb látogatását.

A fiatal Újfalvy atyját Róza leányánál, az ő nővérénél találta. Ahogy fia belépett, nem annyira bosszúsán, mint szomorú hangon szólította meg:

— No fráter! szeleburdi módoddal örökre megevéd szerencsédet. Ha a bécsiek mind így viselik magukat, maradtál volna pokolban. De ősz fejemre ekkora szégyent hozni . . . roppant szemtelenség . . . ilyet csak bolond vagy részeg tehet.

— Hallgasson ki, édesatyám. Az apámék lealacsonyító szolgálai állásuk idézte elő szokatlan magamviseletét. A pöffeszkedőkre, gögös emberre csakis ez hat. Lássa apám! a főispánynál is megtette hatását, ahogy eljöttek, mintha kicserélték volna, oly illedelmesen társalgott velem. De ha az apámék szolgálai alázatosságával hajlok meg előtte, csalhatatlanul megvet, lenéz: és jól is teszi. Így pedig megkért, hogy látogatásommal többször is szerencséltessem. Meglátja apám! hogy engemet mindenki előtt finom társalgású mívelt ifjúnak nevezend.

— Nevez a pokolba! Én azt csudálom, hogy rögtön ki nem dobatott a hajdúval, mert én ugyan azt tettem volna. Ne búsulj majd megteszi a főispány is. Ugyan ok nélkül vesztegetem rád pénzemet, nevetlen 3 bolond itthon is lehettél volna s az minden pénz nélkül. Ugyan szép hied lesz a vármegyében.

Isten tudja — folytatja Újfalvy Sándor — mit mindent nem mondat még édesatyámmal szerfölvötti lehangoltsága, midőn szerencsére betoppan a hajdú, s jelenté, hogy a főispány hívatja atyámat. Pipáját azonnal lecsapván, szokása szerint nyakra-főre távozék. Tiszta, józan felfogású nővérem egyedül foga pártomat mindannyi közt. A többi mind hibáztatott. Később atyánk is hazajöve, jó darabig mélyen gondolkodva sétált a szobában, fejét gyakran rázta: látszott, hogy valamivel nincs tisztába. Mentire bocsátók, mert ilyenkor a kérdés vagy megszólítás nem volt tanácsos. Később csendes hangon szóla:

— Ez már mégis különösen hangzik! A főispány siető rendelést vévén a főkormányzótól, tisztjeit azért hívatá egybe. A felsőbb rendelés figyelmünket nagy mértékben igénybe vette, de jó móddal, még hozzá sem szólhattak, midőn főnököm egyszerre felém fordul és szokás ellenére, enyelegve mondja nekem. — „Gratulálok, spectabilis Domine! Kedves fia tudománnyal és világismerettel gazdagon tért haza. Azon kívül finom társalgása kiműveltségre mutat. Jól használta idejét. Szerencséjét *téendi* ez életben”.

— Én — folytatta az öreg Újfalvy, szájtátva hallgatám, alig hittem füleimnek. Tisztitársaim pedig hazajöve bámulattal mondták: „Csakugyan bámulatos tapintattal bír, főnökünk sok dolgot más szempontból néz, mint mi. S többnyire neki van igaza. Éltesse Isten hosszason”.

Ekkor Róza nővérem megszólalt:

— Lássá, apám, én is mondtam már, hogy a gögös embert csak rontja a bók. Egyedüli óvszere lenne a férfias állás. Testvéremnek igaza van. Apáméknak is így kellene elbánni a főispánnyal, bizony többre mennének.

— Próbálja csak ökeme — pattant föl az öreg — majd megadja az árát. Addig viszik a korsót a kútra, míg eltörik. Éppen így dicsérgették Turóczy Károlyt is, mikor Bécsből *lejött*. Én akkor is mindjárt mondtam, hogy sületlen bolond. A következés igazolá szavaimat, megvetve élt és halt el. Itt még csak az az egy vigasztal, hogy a fiú másként szelíd és minden embert megbecsül. Csak a főispány előtt ne figurázott vala. Ez, úgy látszik, nem bánja, mi több, még örvendi. No, még itt is igazodjék el, aki tud.

Soká bántotta az öreg Újfalvyt fiának ez az esete. Valahányszor szóba került, mindig gúnyos észrevételeivel kísérte.

## A KÖNYVOLVASÁS BÜNE

Már feledni kezdte az öreg Újfalvy Bécsből hazakerült fiának a főispánnál történt kihágását, mikor a következő nyáron fia még inkább kihívta elégedetlenségét.

Egy júliusi forró napon Sándor úrfi mindjárt ebéd után hűvös szobájában, bőrpamlagán végignyúlva, hosszúszerű pipával, feketekávé mellett füstölögve Rousseaut olvasta. Egyszer a külső szobából kemény lépéseket hallott és váratlanul belépett atyja. Ez az eset is olyan jellemző korára és annak felfogására, hogy magával Újfalvyval beszéltem el tovább:

„Gazdasági tevékenységével merőben ellenkező kényelmes helyzetemen úgy megütődék a jámbor, hogy a szó szoros értelmében hátratántorodott és darabig szóhoz sem férhete. Nyakrafőre felpattanni, kezét csókolni, henyéségesen fülig elpirulni egy pillanat műve vala. Atyám pedig bosszús hangon szólta meg:

— Ez már igen sok. Ezt mégsem hittem vala. Amint ide közeledém, egy rakás munkást láték izzadozni a szénatakarás mellett. Kérdésemre, tán beteg gazdátok, Isten mentsen, felelék, délelőtt megfordult itt, de csak-



hamar haza lovagolt. Én fejcsóválva hallgatom. Természetesen azt gondoltam, hogy felette sürgetős gazdasági foglalkozás tartóztat el a szénatakarás melletti szükséges jelenlétedtől. Most már látom az okot. Inkább találok vala házadat tűzbe, lángba borulva. Azt még föl lehetett volna építeni, de ekkora hanyagság orvosolhatatlan, üzen már segíteni sem lehet.

Indulatosan megfordult és sietve visszament a tornácra, ott egy falócára lerogyva, hosszasan, mélyen gondolkozott. És pedig a bűnös publicanusként dadogám mentségeimet, de amint előre gyaníthatám, ok nélkül. Hosszas hallgatása után, mintha mély álomból ébredne fel, egyszerre fölegyenesedvén, sebes léptekkel visszamegy szobámba. Én követem. Itt egy hosszú faasztalon rendetlenül fölhalmozva állt bécsből hozott s azután is szerzett mintegy 300 darab könyvem s kézirataim. Volt a jámbor az iménti kényelmes heverészésem megütődve, de most a könyvhalom megpillantására szinte elájult. Tudományt s tudós embert respektált ugyan: de könyvről és olvasásról egyáltalában semmit sem tartott, idővesztésnek, élehetlenségnek és leszegényedésre vezető biztos útnak nevezé mindég, s midőn fiát, kit nagyon óhajt vala az ő nyomdokaiba lépni, most ellenkezőleg egy gyarló könyvért a legsürgetőbb mezei munka mellől elcsábítva kell szemlélnie.

A hüvös szobában való kényelmet még meg tudta volna bocsátani, de a könyvhalom látásán támadt ellenszenvén sehogy se tudta magát túltenni és itt már indulatja kitört. Szememre lobbanta, hogy erre a becsületre soha se küldött volna Bécsbe, soha sem bánta úgy költségeit, mint amit becsben reám vesztegetett. Azután sietve megfordult, kocsisára rákiálta, hogy tüstént fogjon bé.

Magyarázataim, rimánkodásaim mind ok nélkül: elment és soha többé sem jött hozzám. Másoknak azt mondta rólam: becsületes, eszes fiú, de rossz gazda, nem lesz belőle semmi.

— Magam vagyok az oka, ne küldtem volna Bécsbe — mondta az öreg Újfalvy. — Ott megzavarták a tejét, soha se is jön tisztába, eszelősnek marad. Könyvei közt véres verejtéssel gyűjtött szerzeményeim elolvadnak, szűkségben, szegénységben pusztul el, mint jóféle apámuram is. Tudományos ember volt ő is, de az élet legfőbb tudománya, a jó gazdaság hiányzott nála is. A kiadást tudta, de beszerezni nem való volt és gyermekeit szegénységben hagyta.

És valóban — így fejezi be a bűnös Újfalvy Sándor elbeszélését — annyira megrázta, úgy elkedvetleníté a jó embert, hogy megindulás és sajnálkozás nélkül soha nem nézett azután rám. S hogy végrendeletében, vagyonában meg nem rövidített, egyedül annak köszönhetem, hogy a többi gyermekei között megkülönböztetve szeretett”.

## LAKODALOM AZ ÚJFALVY-KÚRIÁN

Az öreg Újfalvy nagyon elgyengült már és annál sűrűbben emlegette fiának, hogy az lenne egyedüli vigasztalása, ha őt megházasodva láthatná és ifjabb testvéreinek gyámola lehetne. Úgy látszik, mégis csak megbo-

csátotta és elfeledte bűnét, az olvasást. Sándor nem volt barátja a házasságnak. Ám édesatyja iránt való határtalan engedelmessége miatt megtette ezt a fontos lépést. És már itt elmondhatjuk: soha sem volt oka megbánni. Ellenkezőleg, sokszor áldotta atyja porait, hogy kívánsága ellenére is bevezette ez ismeretlen világ örömeibe és fájdalmaiba, ahol a gondot kívánatosnak, a bajt gyönyörűségnek találta. Arra a meggyőződésre jutott aztán, hogy a páros életet az egyedüli állandó boldogságnak kell neveznie.

Az öreg Újfalvy fia nászünnepegyét a régi szokásokhoz híven tartotta meg. Fia, választottját csinosan szerkesztett s a Szentírásnak a házasságra vonatkozó mondataival fölékesített terjedelmes levélben kérte meg szüleitől. A lány neve *Julia* volt: lészai *Lészay Lőrinc* főkörmányszéki titkárnak, később nyugalmazott guberniális tanácsosnak és feleségének, *Inczédi Annának* leánya. Az esküvő 1820-ban történt. Újfalvy Sándor így írta le a maga nászünnepegyét:

„Atyám, a régi szokásoknak hű követője, nászünnepegyemet is merőben a régi szertartások közt, tényszeren tartá fel. Így, ezen módon, annyi lármával tán az utolsó: emlékezetemre azután több ily nagyszerű nászünnepegy nem is tartatott. A kijelölt napra a hűtlésre vőfélyek s nagy násznép kíséretében gyülekezénk Kolozsvárra, hol két egész napig tart a vendégség. Ezután nőm rokonai is hozzám csatlakozván, számos hintók kíséretében hajtatánk édestyámhoz.

Nősülésem feletti meglegedése a jámbort merőben kivette sodrából. Azelőtt már egy héttel magához viteté a főzetésről nagy helyen elhírhedt *Novak Johannát* azon kéréssel, hogy lakodalmamon vállalja el a gazdaszonyságot. Előbb nagyon rázá a tejét a jó asszony s minden erőből vonatott. Végre is atyám ünnepegyes fogadkozásaira, hogy tökéletes szabad kezét enged néki és semmibe belé nem ártja magát . . . vállalá el a nem kis feladatot.

Ezután átnyújtá néki éléstára s pincéje kulcsait, jókora pénzösszeggel együtt, azon megjegyzéssel, hogy betegeskedésiért több fiát ki nem fogja házásítani, azért most ennek lakodalmát illően fel akarja tartani, E célra meghívta már az egész vármegye nemességét, akik elébe nem kevesebb, mint negyven tál étket kell föltálalni. Ezeken kívül hatszáz szegény embert fog megvendégetni. Éléstára bőven el vagyon látva minden szükségesekekkel. Halak, vadak és madarak minden nemeit beszerzetté. Pajtájában két kihízott ökör: óljában két kövér ártány, szopó malacok, ifjú bárányok, hat kihízott ürü s mindenféle baromfiak állnak rendelkezése alatt. A főispánytól már kinyerte szakácsát. A szomszéd városból meg négy híres főzőasszonyt hívott meg. Mindezekkel szabadon rendelkezék. Semmit se kíméljen. Figyelméncck fő tárgya legyen, hogy mindnyájon úri módon kielégitessenek.

Nagy feladat várt mindkét félre és tisztességesen meg is oldák. Atyám az egész ide alatt csendesén tartá magát: nem zsémbelt, nem káromkodott, a bő költség s pazar fogyasztás előtt behunyta szemeit, másszor pedig egy falat szalonna vagy pár garas fölött órákig elpörölt. És a vén Johanna akkora vendégséget csapott, hogy a fél vármegye beérte volna vele.



ÚJFALVY SÁNDÓENÉ, LÉSZAY JULIA  
Egykorú festmény után. (Kispál László tulajdona.)

A lakodalmi vendégek reggel óta mind szállingóztak. Délajt a nász-sereg is beroboga atyám udvarába. Ő szegény elészedegette még egyszer és utoljára ünneplő gúnyját, takarosán kiöltözött, a betegség miatt elgyengülve kijött élőkbe s a tornác előtt fogadott. Nőmet s engemet rendre megölelt, megáldott. Megelégedése bizonyására tízezer forint nászajándékot nyújtta által. Egy ily szép ajándék a bő költő kezeiből is jelentékeny lenne, de a pénzzel annyira szűkös bánó jó öregem életében példa nélküli eset volt. Mi mindég hálásan emlékeztünk rá. Eszközt szolgáltatata kezünkbe új gazdaságunk rendezésire, s afelett embertársainkon segíteni valánk képesek.

Az asztalok fölterítve valának, csakhamar körülültük. Én és nőm nemzeti díszöltözetben valánk. Nőm fejét debreceni csinos magyar fej kötő diszité, ragyogó rezgőtűkkel. Soha sem volt oly szép, oly bájoló, mint e díszes nemzeti öltözetben. Isten szelid szép angyalát látam benne megtestesülve. E díszlő nemzeties öltözet helyét soha sem pótolható ki azután a divatos akárhány német csipkés fejkötő. bár ez díszíthető vala mindég becsületes, jó gondolkozású fejét! Szíve azon kívül is mindig tiszta magyar érzéssel buzgott.

A hosszas ebéd után sietve elszedek az asztalokat s padokat. Megpendült a hegedű, s táncra került apraja-nagyja. Szegény beteges atyám, ősi szokás szerint, öröme bizonyságául lassú és reszkető léptekben ugyan, de mégis eljár a nőmmel a menyasszonytáncot. Az egész férfiút, az erős nagy embert így összeesve, így elgyengülve látni, sajnos, résztvevő gondolatokat ébreszte mindnyájunkban. Utolszor üté össze bokáját. Esztendőre fejfáját tettem tel a sírkertben tisztos tetemei fölibe.

Itt atyámnál két napot, azután a magam lakomban más két napot tártam a szünni nem akaró vigalom. A közmondás szerint, mikor Isten magyar embert teremtett, cigányt is adott néki. A lefolyt hat napi dáridó alatt mi sem valánk pillanatig is cigány nélkül. Ők voltak a legelsők és a legutolsók. Vidámon és jó embereinknek jó kívánságaik közt derült fel új pályám szép hajnala. Forró hálával ismertem el benne a Gondviselés jóltévő kezét s mindmáig hálával ismerem el, hogy házi örömeim mindmáiglan csendesen Élveznem engedte . . . Ily ritka szerencsét nem tulajdonítok a magam érényeinek, hanem derék nőm példás érényeinek műve ez . . .”

## UTÓPIA-ÁLLAM DOBOKAMEGYÉBEN

Szakatura egykor Dobokamegyében, majd Szolnokdobokában kis, elhagyott, kietlen község volt, mikor a fiatal pár, a zajos napok után „kettecskén maradván”, az ifjú menyecske tüzzel, hévvel nekilátott a munkának, mintha a nagy város, Kolozsvár helyett mindig falun lakott volna. Szükség is volt az erős munkára, hogy kedvessé és lakályossá tegyék otthonukat és környezetét. Mindketten egészséges, szorgalmas fiatal emberek voltak és a terméketlen, vad hely pár év alatt mintegy varázslatra felvirult. Csinos épületek, virító kertek, szép virágok, dísznövények, gyümölcsösök nemes fajtáikkal, különböző szőlőfajokkal kedves otthonná változ-

tatták e részüket. A telek meredek oldalait hozzáértő munkások kiegyenesítették, bányászok pedig a kőszirteket szétrobbantották. A távolabbi hegyoldalakat nagy birkanyáj, szép gulya és nemesített ménes lepte el. A kietlenség helyén szívet gyönyörködtető látvány mindenfelé.

Becsületes és szorgalmas munkájuknak mindenképpen bőséges eredménye lett. Megtelepedésük kezdetén két kis asztag gabonát, negyven „szekerecske” szénát és ötszáz véka esős tengerit talált az új gazda. Az első *télen* 18 szarvasmarhája és hat lova utolsó szálíg fölemésztette a takarmányt. Tizenkét év múlva pedig 1.110 birka, 80 darab szarvasmarha és 38 ló telelt ki takarmányán. A csűr körül, a régi földről, melyet kellően műveitek, tizenegy asztag gabona, a tengeris kasokban 4000 véka esősmálé volt. A helységet egy fősvény rossz bérlő valósággal tönkretette. A jobbágy családok éheztek. 35 ház már merőben üres volt, A megmaradtak a jobbágyok közül elszegényedve, mindenükből kipusztítva inkább kísértetekhez, mint élőkhöz hasonlítottak. Felebaráti szeretettel fogott hozzá az új pár, hogy helyrehozza a jobbágyok sorsát. Újfalvy visszahívta az elvándoroltakat. Jármás ökröket, kecskéket, sertéseket, pénzt, gabonát, élelmiszert osztott szét a román falu lakosai közt. Malmaiban évekig vám nélkül engedte meg az őrlést. A gabonából, sertésből, juhból, méhből járó köteles dézsmát örökre eltörölte. Kölcsönpénztárt létesített a jobbágyoknak, melyből egy évre kamatmentes kölcsönt kaphattak. Az italmérést beszüntette. Gyümölcs-csemetéket és veteménymagvakat osztogatott köztük. Az ügyesebbeket oltásra, ültetésre, plántálásra oktatta. Saját erdeiből ingyen adott tát épületekre és gazdasági eszközökre. Tüzelésre pedig három nagy erdőtáblát engedett át.

Templomuk roskadozóban volt, szűk helyen. Újfalvy a falu legszebb részén, saját földjén új templomot építtetett és fölszerelte ezt a román templomot papi öltözetekkel, képekkel és más ékességekkel. Új sirkertet létesített. A román pap nagyon szegény volt, neki egy egész jobbágy örökséget adományozott. A jobbágyokat pedig betegségükben orvossal és gyógyszerrel a maga költségén látta el. régész sereg előbbi visszaélést megszüntetett, érdekükben pöröket folytatott a maga költségén. Megvédte őket a megyei tisztviselők hatalmaskodásától. Mindenféle vesztegetésekkel kivitte, hogy míg azelőtt sok katonát fogdostak össze a községből, a következő harminc év alatt egyetlen katonát, azaz újoncot nem vittek a helységből. Mindenképpen kijátszotta a közigazgatást román jobbágyaiért. Felesége betegetek orvosolt, éleltárát megosztotta a szűkölködőkkel, vigasztalt, buzdított, felebaráti szeretettel, melyhez hasonlót térje még soha nem tapasztalt.

Újfalvy évtizedek múltán szemrehányást tett önmagának, hogy jobbágyai érdekében kijátszotta a törvényt, a hatóságokat és a közigazgatást. Jobbágyai megszokták a szabad akaraton való eljárást, más jobbágyokat lenéztek és kigúnyoltak. Verekedtek, híre járt a helységbeli vitéz botosoknak. Műveletlenségükben nem tudták fölfogni földesuruk jó szándékát s az elkényeztetett és annyi jóban részesített jobbágyok az 1848-as szabadságharc alatt Újfalvy Sándor személye és vagyona ellen fegyvert fogtak. Gyanújuktól, hogy a földesúr csak haszonkereséséből

tesz mindent jobbágyaiért, nem tudtak szabadulni. Az Eldorádó, a földes úrtól teremtett Boldogfalva lakói hálátlanok voltak.

Az igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy más faluból jött izgatók vezetésével rabolták ki a birtokot és ölték meg Újfalvy megbízottját. Ezt a birtokot később Újfalvy Sándor a kolozsvári Nemzeti Színháznak hagyta, azonban halála után a magyar állam eladóvá tette. Ez volt az a birtok, amelyet egykor a gr. Teleki-család egyik tagja elzalogosított Újfalvy Sándor atyjánál. Mielőtt a magyar kormány a birtokot eladhatta volna, egyezkedni kellett a Teleki-nemzetséggel, mert a család zálogkiváltási port indított. Az egyezés sikerült és az eredmény az volt, hogy 1907—8 táján a magyar kormány a színház birtokából 100 holdat eladta ott odavaló parasztnak, 600 hold erdőt pedig a butyászi román papnak. Még megmaradt valami 700 hold. 1910-ben, sokat foglalkozván Újfalvy életével, magam kinnjártam az egykori, Romladéknak elnevezett, szakaturai birtokon. Fel is szólaltam, éppen a budapesti Hírlapban (1910. szept. 7. 212. sz.), hogy az állam a megmaradt birtokrészből emeltessen valami *közhasznú intézményt*, tegye üdülőhellyé tanítók, vagy művészek részére. A következő, 1911. évben, május hóban azonban a magyar közoktatásügyi miniszter árverést hirdetett a kolozsvári Nemzeti Színház szakaturai birtokára. Az Újfalvy-család egyik leszármazottja Újfalvy Károly földbirtokos, akinél Nagy-Hondán megtaláltam és akitől behoztam az Erdélyi Múzeum kéziratára és levéltára részére az Újfalvy-család levelesládáját, szerette volna megvásárolni a megmaradt birtokrészt, hogy aztán minden nyereszkesedést kizárva, parcellázza. Kilincsel Budapestben a közoktatásügyi minisztériumban, ott azonban Madách miniszteri osztálytanácsos őszintén megmondotta: a közoktatásügyi minisztérium *nem foglalkozik a magyar földbirtokpolitikával*, csinálja a földművelési miniszter. A minisztérium három szatmári parcellázó üzletemberrel megkötötte a vásárt, akik a birtokot a környék lakossága közt szétosztották, *nyereségre*. Újfalvy Károlyt az 1918. forradalmi mozgalmakban orvul agyonlőtték, Nagy-Hondán.

Hogy el ne feledjük, mikor 1910-ben meglátogattam az egykori Újfalvy-kúriát és a falut, ezt jegyeztem föl: „A nemes házaspár régesrégén porladozik, de a gyümölcsták egyrésze még gyümölcsöt hoz. Vén körtefák, odvas, de termő almafák ízletes gyümölcsöt adnak. Hatalmas fenyők, kőrisfák és egypár külföldi egzotikus fa, melyeknek a nevét sem tudom, ékesítik a ház elejét. Négyszeres terrász vezet fel az útról a házhoz, mint valami erődítményhez. A törött ablakok előtt pedig még látszanak a régi virágágyak kidomborodó maradványai. Még szebb gyümölcsöt terem a másik ültetvény, az, mely a régi jobbágyok szabad utódainak telkén hoz termést. A falu népe a környék legszorgalmasabb, legdolgosabb lakossága, örökölte s megőrizte a munka szeretetét.”

## A FŐBÍRÓ UTOLSÓ VADÁSZATA

Mielőtt elbúcsúznánk az öregtől, el kell mondanom, hogy fia örökölte atyjának és nagyatyjának nagy vadászszenvedélyét. Erdély leghíresebb vadásza volt, külön könyvet is irt (részben kiadatlan) „Az erdélyi

régebbi és közelebbi vadászatok” címen. Ebben örökítette meg Újfalvy Sándor édesapjának utolsó vadászatát.

„A cibleshegyi vadászatokat Újfalvy Samu kezdte a XIX. század első évtizedeiben rendszeresíteni. Ősszel két-három ízben hajtattott a Cibles különböző vonalain, mint megyei tisztviselő, vármegyei erővel: 150 puskással, 300 hajtóval, 6 kürtössel és 30 kopóval egyhuzamban 4—5 napig. A megyei vadászokat kedvelő urak jó előre meghívást kaptak, huszan-huszonötön meg is jelentek. Társzekerein szállított eleséggel, amit mind a sajátjából adott, vendégeit úri módon ellátta, egy ilyen vadászaton elhullott 2—3 medve, ugyanannyi vaddisznó, 60—70 őz, 30—40 róka, 8—10 farkas, 4—5 vadmacska, 2—3 nyest és 30—40 császármadar.

Elbetegesedvén, felvitette magát az öreg még egyszer, utoljára a lakásától két óra távolságra fekvő erdőségbe, vadászatra. Csendes, szép őszi nap volt, november vége felé. A fegyvereket apró vadra töltötték, mint-hogy a hegyek alján nem szokott „megülni” a nagy vad. Az öreg Újfalvy egy ideig szabályosan vitte fegyverét, karján tartva. Ám erőt vett rajta az elgyengülés és fegyverét megtámasztva, leült egy fa tövébe, s ami azelőtt vele soha meg nem történt, mélyen elaludt s horkolni kezdett.

„A hajtás javában folyt már — beszél el fia — midőn a szálas közt, távolról valami nagy feketést pillantok meg, lefelé mozogni. Előbb eltévedt fekete marhának véltem s csak közelebb érkeve, ismerhetek rá a nagy fekete medvére. Váratlan vendég vala. Mert itt a sűrű faluk szomszédságában senki sem hitt volna ily tisztes megjelenést: a medvét hihetőleg a lanyha idő, a sok makk csalta le távoli lakhelyéről. Több idő óta kellett itt lappangania, mert nagyon fel volt hívva s emiatt szerfölött ellomhulva. Csendes léptekben, de sebesen növekedő aggodalmamra egyenesen atyámnak tartott. Minthogy atyám útjába esvén, megcsúfolhatná és mivel lövésem kívül állott, már rá akartam kurjantani, de a medve a horkolást meghallván, egyszerre meghökölt s vizsga szemmel nézett körül. Utóbb ép, mint egy ravasz macska, szép csendesesen hátra tett néhány lépést, azután pedig engem és szomszédomat télkörben megkerülvén, a harmadik puskásra megy. Ez jó közletről beledurrant. A vad elbődül, de tovább üget. Sorba veszi a fiúkat. Rendre tizennyolc fegyver szól reá. Amelyik eltalálja, arra elbődül, amelyik elhibázza, csak elnyögi magát. A tizennyolcadiknak csaknem fegyverébe bűván, homlokon találja. A medve élet nélkül rogy össze.

A fegyverek apró vadra lévén töltve, a sok lödözésre is kevés sértés történt a nagy testen. Lombos szőre s hatalmas szalonnája felfogta. Ha az utolsó lövés agyán nem találja, ítéletnapig is lödözhetnek reá. mert máiglan is egészségnek örvendhetett volna. Ez volt a legkövérebb medve, amit valaha láttam. A legkihízottabb sertésen sem lehet több kövérség. Rendkívül felhízása miatt a sűrű lövdözés sem bírta sebes futásra, vagy valamelyik puskás emberbe kapaszkodásra. Bár mégcsak bosszankodni sem látszott, hanem szokatlan csendes flegmával, kurta ügetésbe folytatja felvett irányát — a sírjáig. Szalonnája, hája s kövérsége kiolvasztatván, hihetetlen mennyiségre telt. Bőre oly nagy volt, hogy sokan két medvebőrt egybevarrva hittek benne”.

„Atyám — folytatja Újfalvy Sándor a szép elbeszélést — az első lövésre azonnal felvászorogván ülőhelyéről, később pedig a történekről értesülvén, nagyon elérzékenyedett. Mikor ő másoktól szigorú pontosságot követelt, önmagának ekkora mulasztást meg nem bocsáthatott. Bús hangon nyilvánítja, hogy e férfias térre nem való beteges ember. Soha se is fogott többé fegyvert.

Ezután a háttérben felnyúló, hóval fődött ősz Cibles felé fordulva, levevé főveget és tisztelettel meghajolva vett búcsút. Érzékeny hangon köszöné meg mindazokat a szép élvezeteket, melyekben őt 40 év során részesíté. Még csak dél volt, de azonnal télbeszakítá a vadászatot”.

Nagy festőművész ecsetére méltó fájdalmas és gyönyörű jelenet lehetett.

## AZ ÖREG FŐBÍRÓ LEHUNYJA SZEMÉT

Eszteje már, hogy ágyában sínylődött Újfalvy Samu főbíró, de tevékenységét és erős akaratát megtartotta. Hivatalát és gazdaságát ernyedetlen szorgalommal folytatta. A pörös feleket órákig hallgatta, a legokosabb határozatokat osztva közöttük. Országutakat, nagy kőhidakat csináltatott. Udvarán építtetett, javíttatott, gyümölcsöseiben oltatott. Földjei művelésében, vállalkozásaiban, vagyona kezelésében és hivatalos jelentéseiben a legnagyobb rendet tartotta. A halállal is bátran szembenézett az öreg nemes. Temetésére — úgymond fia — minden előkészületet megtett. Sírhelyét kijelölte: koporsóját, molnárjával maga előtt készítette el. Halotti ruháját megvarratván, felöltözött s koporsójába beléfeküdt de rövidnek találván, mást csináltatott. Torára ökröket, sertéseket hizlaltatott. A torra egybegyűlendő 600 szegény megvendéglésére kalános cigányaival a maga szobájában néhány napig kisebb-nagyobb fatekenyőket, tálakat, tányérokat és kanalakat faragtatott. Fűlsértő kopácsolásaikat, s kellemetlen szagukat békével tűrte, csakhogy munkásságot lásson maga körül.

Utolsó napján reggel gulyásától a tejneműt nagy figyelemmel és a szokásos zsémbelődéssel vette számba. Egy kövér sertést öletett, takarítás után behozatta ágya elébe és ott takarította meg. Nőttön növekedő nyugtalanság közt siettette a vén mészáros, mert érezte, hogy mindjárt kifogy az időből. Alig végezhetette páratlan munkásságának ezt az utolsó bizonyosságát, midőn öntudatát veszve, kezdett félrebeszélni, körülbelül egy óráig intézkedett az útsinálás, gazdaság, s vadászat rendezéséről. Nevükön szólította kezelőit, serénységre és pontosságra nógatván őket. Egy óra múlva megszűnt élni.

Százkilenc évvel Újfalvy Samu alispán és főbíró halála után, tehát 1933-ban, a többszöri öröklés, osztzkodás és birtokeladás után odakerült új gazda istállót akart építeni s ebből a célból kövekre volt szüksége. Honnan vegye? A kackói szőlőhegy oldalában ott állott Újfalvy Samu családi



sírboltja, benne a főbírókn kívül ott nyugodott felesége., Újfalvy Sándor édesanyja és György nevű fia. Az új birtokos lebontatta az Újfalvy-család kriptáját, a tetemetek kidobatta belőle, a kövekből pedig istállót épített. Kackón lakik azonban öz. Újfalvy Lajosné, birtokos, a család egyik ivadékanak özvegye. Mihelyt megtudta a sírgyalázást. Illésre utazott s a főszolgabírónál jelentést tett az esetről. Öz. Újfalvyné nem kérte a kegyeletlenség megbüntetését, hanem engedélyért folyamodott, hogy a hegyoldalban heverő hamvakat a saját sírkertjében eltemethesse. Az engedélyt meg is kapta. Koporsót vásárolt és beletéve a hamvakat, kellő ünnepélyességgel, annak rendje és módja szerint eltemette Újfalvy Samuékát. Balogh Árpád kackói ret. lelkipásztor mondott imát s a falusi nép kegyelettel kísérte az egykori földesúr koporsóját az Újfalvy Lajos-féle sírkertbe. Virágokkal borították a sírt. A kis református harang siratta az újból eltemetett családot. A lerombolt kriptá homlokán feliratos kőtábla állott s mivel a kackói kis református templomot is Újfalvy-ősök építették, a táblát 1934-ben ebben a régi templomban helyezték el. Feliratának szövege a következő:

*Itt nyugszik mezőkövesdi Újfalvy  
Sámuel, a nagylelkű, jeles férfiú.  
Lángeszével, páratlan szorgalmával  
és tevékenységével, mint kormánybiztos,  
megyei tisztviselő, nagy gazda, jó,  
édes atya és erős hitű, hű hazafi,  
halhatatlanná lett tettei és műveiben.*

## UTAZÁS A BALATONHOZ ERDÉLYBŐL

Szorgalmas munkálkodás közt vidáman folyt az ifjú Újfalvy-pár élete. A gazdaság és gazdaasszonyág gondjai mellett ott volt az úszás, lovaglás, célbalövés pisztollyal, a vadászat különböző nemei, vívás, halászat. Téli át madarászat, továbbá kártékony vadaknak törökkel és vermekkel való befogása. Közben írás, olvasás, törekvés arra, hogy a fejlődésnek indult magyar irodalomtól el ne maradjon a házaspár. Újfalvyné szenvedélyesen és bátran lovagolt, mint a környékbeli nők közül alig két-három kivétellel egyik sem. Férje is híres vadász, jó lovas, mindketten kedvelték a lovat és jó lovakat tenyésztettek birtokukon. Szomszédjuk, Wesselényi Miklós br. hatalmas segítségük volt e tekintetben.

Az 1831. évben a fiatal asszonyt nagy rémület érte, s emiatt később gyakran gyötörte szívdobogás. Hosszasan szenvedett. Az orvos végre fürdőt, „borvizet” ajánlott. Triesztet, Ischl jelölte meg, de Újfalvy azonnal kijelentette:

— Hazánkban is találtak célszerű gyógyvizek. Csak „divatviszke-  
tegségből” a külföldit nem teszem a honi elébe.

Erre az orvos Balatonfüredet ajánlotta. Ezt készséggel elfogadta. Az örvendetes eredmény teljesen igazolta az erdélyi birtokos állítását, mert Füred az ijedelem okozta bajt teljesen meggyógyította.

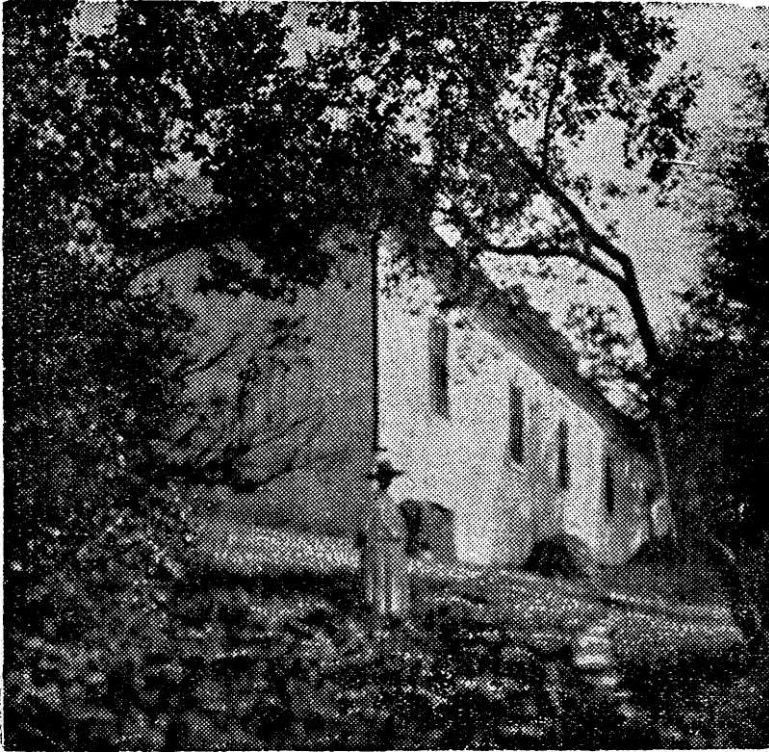
Az 1831. év pünkösöd másodnapján, egy vidám szép napon, ipa és jó barátai áldázkodása közt elindultak Kolozsvárról. Rokonaik Fenesig (Kolozsvártól nyolc kilométerre) kísérték az Újfalvy-házaspárt. Tőlük is búcsút véve „mint hajdan a peleskei nótárius Budára indultakor, szemeimet égre fordítván, fetápaszkodám és áldást kérek erszényemre”. Nagyváradig Bíró Mózsai, híres kolozsvári fuvaros szállította Újfalvyt és nejét jó öt lóval 40 váltó forintért és egy köből zabért, magát és lovait ő élelmezvén. Nagy váradon látogatást tettek Zsombory Imre alispánnál, rokonuknál. Nagy szívességgel fogadta őket, együtt töltötték a délutánt. Az alispán lovas pandúrjai által előfogatokot rendelt számukra Szolnokig, ami nagyon meggyorsította utazásukat. Az Alföld „szívet s lelket magasra emelő s szabadságot lehelő pusztáin” végig utazva, sok kacsát, libucát (bíbic), gémet és egy szép fehér kócsagot is elejtvén, harmadnapra beértek a magyar fővárosba.

## PEST 1831-BEN

Tizenegy éve múlt, hogy Újfalvy nem járt arra, de alig ismert rá a fővárosra „sebes előhaladásáért”. Pesten akkor „nagy zaj, sokadalom és lóverseny volt”. Ezért sok bajjal kaphatott szállást, távol, künn a Fehér Hattyú-ban. Alkonyatkor érkeztek meg. Még volt egy órájuk sötétig. Felhasználták. Az úti port magukról lerázzván, Újfalvy átvezette nejét az Úri-utcán és Váci-utcán a Dunapartra. Neje el volt ragadtatva. Szeme örömben úszott. Utóbb lelkesedve mondta, hogy volt ugyan képzele szép és nagy városról, de ily nagyszerűről mégsem. És öröme szerzőjét, férjét — köztünk legyen mondva — könnyben úszó szemekkel ölelte meg. Férje pedig e percben a legnagyobb világi hatalommal nem cserélt volna. „Igen, igen jól találók magunkat”.

Másnap ismerősökre talált Újfalvy és szállását kora reggel a Fehér Hajó vendégfogadóba tették át. Harmadnap Rákosra szekereztek a lóversenyre. Itt találták Wesselényi Miklós, Kendeffy Ádám, Jósika Miklós és Mikes János erdélyi barátait. Wesselényi „honos”, ismerős lévén ott, többeknek bemutatta, így Széchenyi István grófnak is, ki jól szemközt nézve Újfalvyt, azonnal visszaemlékezett, hogy 1816-ban Bécsben, s később Zsibón is többször látta. Most azonban, nagy elfoglaltsága miatt, keveset beszélhetett Újfalvyval. Majd, néhány hét múlva talál alkalmat, hogy óráig elbeszélgessenek. Ekkor pedig estére meghívta Újfalvyt a Nemzeti Kaszinóba. El is ment oda Újfalvy, de a sok cifra vendég s a nagy nyüzsgés miatt, valamint a „kővári vastag por” miatt az erdélyi vendég szeme káprázni kezdett és vissza akart fordulni, de aztán mégis csak neki „szöktete” egy, a semmittevés miatt mindegyre ásítózó német lakájnak, hogy Wesselényi bárót szólítsa ki. Wesselényi kijött, bevezette báiátját, beíratta vele nevét a vendégkönyvbe. Benn a fényes épület különböző részeiben, különböző „népfajok” időztek, szóval külföldi vendégek is voltak. Újfalvy figyelme első tárgya *Marmont* francia tábornagy volt, fényes diszruhában, mellén fénylő érdemjelekkel, de — úgymond Újfalvy — minden régi hőstett után is, most a hazaárulás undok bélyegével hom-

lokán, közlenésben részesült. (Marmont tábornagy bűne az volt, hogy ő, akit Napoleon raguzai hercegnek nevezett ki, hadtestével visszavonult, midőn a szövetségesek elfoglalták Páris. Marmont ekkor külön tárgyal, titokban a szövetségesekkel és így elkerülhetlenné tette Napóleonnak a császárságról való lemondását.) Újfalvy ezután a „sokpénzű” Rothschildot méregette szemével, megjegyezvén, hogy erszényét jó szívvel, de gondját a viláért sem cserélné föl. Az urakon kívül sok huszártiszt és német



Újfalvy Sándor kúriája „Romladék”-on (Szakatura) (Gyalui Farkas felvétele.)  
1910-ben.

katonatiszt időzött ott. Ily módos és minden feszesség nélkül való uri gyülekezetet ritkaság látni, jegyezte meg Újfalvy és arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a tény bizonyítja a kaszinó szükségességét, „hála szerzőjének és siker követőire!” Másnap délelőtt fölvezette Újfalvy nejét a kaszinó ilyenkor még üres termeibe. A német „lakáj” szolgálatkészségét már a múlt este néhány húszassal megnyerve, magyarázó fecsegéseit hallgatva járta be a házaspár a kaszinó helységeit. Újfalvyné elragadtatva szemlélte az épület díszes csarnokait, s tálain a sok szép képet. A kaszinóból a Dunán nyüzsgő kereskedő-hajók szemléletére mentek. Nagy mozgás volt ott. Az erdélyi pár figyelmét leginkább az foglalta le, hogy

az egyik hajót rakták, a másinak kiszállították terhét. Az egyik indult, a másik érkezett. Bámulva és örömmel nézte Újfalvy, de csakhamar búsan gondolt a jobb létnek még pusztá reményétől is megfosztott Erdélyre. . . hazájára. Ily komoly hangulatban vezette nejét a Fehér Hajó éttermébe. Itt vígan folyt már az ebéd, zene és hangos „felriadások” közt. Egy pár fiskális bő beszéde és a pajkos jurátusok hangos „kitörései” csakhamar eloszlatták az előbbi búsulást.

Budán meglátogatta Újfalvy Döbrentei Gábort, aki Erdélyben Kazinczy Ferenc ajánlatára, annakidején Gyulai Lajos gróf nevelője volt. Döbrentei Wesselényivel is megismerkedett és bizonyára általa Újfalvyval is, aki nem mulasztotta el az Erdélyben annyit dolgozott és nagyérdemű hazafias tudóst fölkeresni Budán. Kedélyén és hangulatán sok változást tapasztalt, „különtség és hypochondria válták fel hajdani szép társalgását”. *Mások is így vélekedtek és Újfalvy nemzeti veszteségnek tartotta a nagyérdemű tudós betegségiét*

## BALATONFÜREDEN

Egy hetet töltöttek, vagy, mint akkor mondták: „mulatánk” Pesten. Aztán folytatták útjukat Füred felé. Elragadtatással állapították meg, hogy az egyhangú Alföld után mily meglepő a vidék „kiessége”. Földművelés, szőlőgazdaság, gyümölcs és kertészet szépen és hasznosan fejlődik, a helységek pedig ízléssel párosult rend képét mutatják. Lakosaik tiszták és csinosak. A jól kövezett utak kényelemre és művelődésre mutattak. Így értek Székesfehérvárra, majd mind kellemesebb tájékon haladva, másnap délre Palotára értek.

A vendéglővel szemben áll Zichy grófnak még Magyarország fénykorából maradt várkastélya, melynek kormos színe kívülről az agg időt mutatja, de belseje csinos, ízléses. A szobákat finom francia bútorok és függönyök díszítik. Csupán azt kifogásolta utasunk, hogy a tulajdonos legkevesebb figyelmet fordított istállójára. A szép és jó paripákat kevés kivétellel silány állapotban találta és még rosszul is volt takarítva az istálló. Egyébiránt a tüzes jó paripát a magyar földön nem találta Újfalvy kielégítenek. »Erdélyben — úgymond — ez jobban áll. De csakis ez az egy. Nemzeti fogalmak, értelmiség, jólét, mind sokkal alantabb, mint Magyarhonban”. Délután feltűnt előttük a szép Balaton egész nagyszerűségében, melyet több áhítattal talán, soha senki sem szemlélt, mint az erdélyi házaspár, bár mindenkit, még az angol utazót is elragadta. Balatonfüreden nagy gondot okozott Újfalvynak, hogy szállást kapjon, mert nagyobb része már előzetesen ki volt bérelve. Szerencsére talált két vidám szobát, hol 28 napot válogatott örömek és lelkes hazafiak közt töltöttek, mire eltűnt hosszán élvezettel gondoltak vissza.

Négy nap múlva megérkezett Deák Antal alispán, nem fürdeni, hanem hivatalos szolgálatban. Farkas megyei rendőr-szolgabíró s két megyei esküdt talpig díszben várták és fogadták főnököket, akinek szállása azon az emeleten volt, melyen Újfalvyék laktak. Másnap Újfalvy meglátogatta

Deákat. „Egy jóforma, egyene, állású szabályos arcú férfi lecsüngő, sárga bajusszal állt a szoba homlokzatán, egybekulcsolt karokkal, komoly tekintettel hallgatá az összegyűlt nép szóbeli perlekedését. Szelíden, vidáman fogadja. Karosszékit nyújtá s a kihallgatást tovább folytatta, ami két napig tartott. Meghívására többnyire magam is hallgatója valék a szóbeli perfolyamnak, a tanuk vallomástételének s utóbb az alispányi szóbeli határozatoknak, melyek nagy törvényismeretre és a körülmények ismeretére mutattak, rövid szóval, tiszta igazsággal s talpraesetten hangzottak”. Míg a távol Erdélyből jött vendég a tudása által is híres puritán alispán igazságtevését hallgatta, eszébe jutott atyja, aki mint alispán, majd főbíró, maga is így bíraskodott. Ámde az alispán Füreden értelmes, egyenes és őszinte felek közt osztotta az igazságot. Atyjának ellenben az elmaradt dobokai vidéken bárdolatlan, tökéletlen felekkel kellett vesződnie. És az öreg Újfalvynak 36 esztendeig kellett kebellázító örökös küzdelmek közt töltenie. Az alispán sok figyelmet és szívességet tanúsított az Újfalvy-pár iránt. „Tisztes személyében oly tökéletes jellemet mutata fel, amit én eddig csak könyveimből olvastam”.

Egy másik megemlékezésében (Vadászok és Természetbarátok Évkönyve, szerkeszti gr. Lázár Kálmán, 1867.) írja Újfalvy Wesselényiről ezt a történetet, mely egy évvel Újfalvy ék balatoni fürdőzése előtt történt.

Wesselényi az 1830-ik fürdői idény alatt balatonfüreden „mulatott”. Egyik nap reggelén a fürdővendégek már rég sétálgattak a savanyúkút körül, egyedül Wesselényi hiányzott közülök, ami feltűnően hatott a társaság tagjaira, annyival inkább, minthogy ő a késedelmezőket a hosszabb álomért ékesen szokta volt megróni. Később megpillantanak Tihany felől a tó színén valami homályos pontot lebegni. A távolságért előbb elszabadult csónaknak vélték és csak jóval később bizonyosodtak meg, hogy úszó ember. Közeledvén pedig, egyszerre Wesselényi neve rivalgott minden ajkon. Mire a férfiak a partra sereglettek, lelkes üdvözlések közben, sietve felöltözött s azonnal a hölgyek fényes körét kereste föl.

Ami legjellemzőbb, több órai udvarias társalgás alatt a lankadság és megviseltség legkisebb jelét sem árulta el. És itt szabadjon visszaemlékeznünk, — úgymond Újfalvy, — hogy Lord Byron néhány évvel azelőtt, a Bosporus átúszásával mily lármás bámulatra ragadta Európát. Jóllehet itt a távolság jóval nagyobb, mint a Bosporuson; s aztán a Balaton éppen hullámozott a Wesselényi úszása alatt, a habok magosan egybecsapkodtak feje felett, ami a küzdelmet mennyire megnehezítette!

## KISFALUDY SÁNDOR LÁTOGATÁSA

Egy délután a „borvízkút” melletti padon figyelemmel olvasták a hírlapból a lengyel fölkelőknek Usztrolenkánál (1831 máj. 26.) az oroszok ellen vívott nagyszerű küzdelmét, melyben emberi erőt felülmúló bajnoki hősiességgel harcoltak, örültek a lengyelek, e szeretett, elnyomott nemzet hősiességének. Ekkor érkezett meg közbük Kisfaludy Sándor, „magyar

irodalmunk hajnalának földerítője”. Íme, hogyan emlékszik meg, mily szeretettel és tisztelettel, az erdélyi vendég a költő látogatásának első pillanatáról:

„A szabadságért küzdő lengyel hősöket egy oly kitűnő férfi megjelenése váltta fel most, akinek csak megláthatási reménye is mindig forró vért öntött ereimbe. Kisfaludy Sándor! Mily szent, mily kedves név! összekötte velem annyi nagy emlék, annyi ábránd, annyi tündéri kép a lovagi szép előkorból, annyi derű és ború, szerelem és fájdalom! Két nap mulatott itt, idejét többnyire velük osztva meg. Kölcsonösen ígérők meg egymásnak, hogy itt is. Sümegen is még látjuk egymást”.

Deák Antal meghívására egy délután Újfalvyék Tihanyra szekerestek, amit egy füredi vendég sem mulaszt el. Tihany bájos fekvése, ritkaságai s főleg eredetisége Újfalvyékat is elragadta. A tisztas apát nagy kitüntetéssel fogadta az alispánt és vendégeit. A látnivalók után nagyszerű „ozsonna” mellé ültette. Természetes, hogy a pohárköszöntők sem maradtak el.

Deák Antalt, négy napi időzése után, mely alatt többnyire az erdélyi vendéggárral volt együtt, hivatalos elfoglaltsága másfelé szólította. Nyájasan meghívta Újfalvyt, hogy az érdekes vidék megszemlélésére néhány napig tenne vele egy kirándulást. Újfalvy nem akarta feleségét egyedül hagyni, de neje, aki bizonyára látta, hogy férje mennyire vágyik azt a környéket megismerni, sokat unszolta, hogy el ne mulassza a kedvező alkalmat, akkor elhatározta magát Újfalvy, hogy elfogadja az alispán meghívását. Mikor elindultak, Deák Antal megszólította a rendőr-szolgabíró:

— Bíró uramnak nem ajánlhatom eléggé sok ágazatú hivatalában a pontos és igazságos eljárást. Azonkívül még egyre figyelmeztetem: lássa jó szívvel erdélyi vendégeinket. Könnyebbségükre kövessen el mindent, jusson eszébe, hogy lakóktól ily távollévőknek részvétre vagyon szükségük. Amit érték tesz, énem teendi.

A nagy hírű alispán szavai visszhangra találtak. Naponta friss virággal és gyümölcssel látta el őket a solgabíró. Kirándulásaikra lovat, Újfalvy vadászatára pedig vadászt és kopót rendelt.

## UTAZÁS A BALATON VIDÉKÉN

Utazásuk alatt az alispán szekere előtt lovagolt a cifra megyei huszár. Deák Antal így szólt Újfalvyhoz:

— Ifjú barátom, ne ítéljen meg, a huszár ott nem Deák Antalért, hanem Zala első alispányáért „nyargadoz”. A tisztesség azt illeti és az valóban meg is érdemli.

Dörgicsére értek, lit Deák Antal régi pört végzett be. A pörös aktákon olvasható volt ez az írás: „a közbejött gyászos mohácsi vész után boldogabb időkig félretétetett”. Valami káptalani kereset volt a helységi birtokosság ellen. Most a peres felek kibékültek. A kereset valami ötezer forintot tett ki, a pörkölttség meghaladta a húszezer forintot. A peres utódok most az alispán előtt békejobbot nyújtottak egymásnak. A békelevelet

megírták. Az alispán, ősi szokás szerint aláírásával szentesítette a békét, a felek tökéletes megnyugtására, ősi szokás szerint nagy lakoma következett. Tisztviselőkkel, ügyvédekkel és papokkal együtt huszonketten foglaltak helyet az asztalnál. Áldomások sem hiányoztak, a kibékült felekért, az elődök emlékéért s az élők jólétére.

Estefelé a nagy Festetics György szellemétől átlengett kies fekvésű Keszthelyhez értek. A város végén a kövezett országutat egy kis patak kiöntése miatt nagyon beiszapolva találták s az eddig mindig derűs kedvű alispán arca most egyszerre elborult. A városháza előtt kiszálltak. A fő- és alszolgabírák itt díszöltözetben fogadták főnöküket. Deák Antal azonban zord hangon szólította meg a szolgabíró, hogy az iszapon ma reggel végig gázolt német katonaság a megyei főnök ellen nagyon méltó zúgolódásra fakadhatott. A szolgabíró azt rebegte, hogy Festetics gróf a múlt héten a patakot rendes helyéről egyik rétje megöntözésére elvétette, ezért öntötte el az országutat.

— Tehát bíró uramnak Festetics gróf parancsol? Hanem ön a gróftól és a megyét egyszerre nem szolgálhatja, mert akkor mi ketten nem szolgálhatunk.

Újfalvynak intett, hogy menjenek. Elsétáltak gróf Festetics kastélyába. A háziúr kilovagolt, a két úr a kapu előtti ülőhelyen várta be. Nemsokára közeledni látták, csinos paripákon őt, a grófnét, szép leányát: Ilonát, a gyönyörű két fiát. A gróf észrevéven az alispánt, azonnal leszállt lováról és üdvözlésére sietett. Deák Antal elég hidegen fogadta:

— Egy kis leszámolni valónk van, gróf úr, mondotta az alispán és ketten csendesesen odább ballagtak. Taglejtésük és szájuk mozgása nyíltan mutatta, hogy az egyik dorgál, a másik mentegetőzik. Festeticsnek akkor Eszterházy herceg után a legnagyobb birtoka volt Magyarországon. Tizenhárom nagy uradalma — Újfalvy szerint — egyedül Muraközön 40.000 jobbágya. Ezen az egy helyen több jobbágya, mint apósának, a német uralkodóhercegnek egész birodalmában. De hiába örökölt apjától, a nagy Festetics György gróftól, a legvirágzóbb gazdaság mellett nagy pénzüsszeget is, néhány könnyelmű év alatt becsben 9 millió forint adósságba keveredett és minden vagyona akkor bírói zár alatt állott. Kastélyán kívül minden egyébről a kirendelt zárgondnok intézkedett. Ő pedig évenként 150.000 forintot kapott ellátására, a többi jövedelme az adósságtörlesztésére szolgál — mint beszélik — a gróf élte fogytáig. Füreden Újfalvy Deák Antalban a tökéletes férfit ismerte meg. Keszthelyen pedig Festetics Ilonában a világon a legszebb hölgyet látta. Keszthely alatt a Balaton torkolatján áll Ilona élethű szobra magasan, hófehér márványból. Hogy melyik mesteribb mű, az élő, vagy a márvány, azt erdélyi barátunk nem tudta megállapítani.

Vacsora alatt másodszer is látta Marmont tábornagyot. Valamint Pesten, itt is éreztették vele a közvéleményt. Úgy látszott, már meg is szokta s nem nagyon bántja.

Másnap Újfalvy Deák Antallal bejárta szekeren a Georgikon szép mezei gazdaságát. Vacsora után pedig soká társalogtak az intézet lelkes tanáraival, akiktől sokat tanultak, sajnálva, hogy miért nem köztük tölt-

hette azt a néhány évet, melyet a bécsi kancellárián kellett elvesztegetnie. Most már el kellett válnia Deák Antaltól, akiről a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel ír. összeköttetésük levelezés útján még megmaradt azután is.

## KISFALUDY SÁNDORNÁL SÜMEGEN

Elbúcsúzva a derék tanároktól, Sümegre indult Újfalvy, Kisfaludy Sándorhoz. Szántón előfogatot váltva, a nagyszerű Tátika alatt megállapodott. Ép és lakható volt akkor, mint századok előtt, a Festeticsek érdé méből, akik a várat az enyészettől megóvták és alkalmat adtak Kisfaludynak, hogy megénekelje „csalogányi, szép hangján”. A vár homlokzatán nagy rézbetűkkel írva állott akkor:

*Bátor az idő vasfogát mutogassa termetem,  
Hallván Kisfaludy lantját, az örök éjt nevetem.  
S Tátika mint egy korona föltéve a tetőre  
Most is büszkén néz a Rónaföldre és az időre. . .*

1817.

Sümegen Újfalvy sok vendéget talált Kisfaludynál ebéden. Gróf Batthyány főispánt és több megyei tisztviselőt, akik délután Zalaegerszegre utaztak a másnap megtartandó közgyűlésre. Csak pár órát töltött ebben a társaságban, de elég volt neki arra, hogy igaz, derék embereket ismerhessen meg. Most pedig Újfalvy beszélje el nekünk és az irodalomnak oly fontos látogatását a költőnél.

„Sümegre értem. Itt Kisfaludynál sok vendéget találtam ebéden: főispány gr. *Batthyányit* és több megyei tiszteket. Délután Zala-Egerszegre utaztak a holnap tartandó közgyűlésre. Rövid ideig, csak pár órát lehetek társaságukban, de mégis elég arra, hogy a főispány és megyei tisztek személyiben egytől egyig talpig egész emberekre, s főleg tisztán magyar műveltségre ismerhessek.

Azután kivezete a házi úr regényes szép szőlőjébe, hol magyar Anakrecnunknak annyi érdemfüzér fonatott tisztos homlokára... midőn magyar nemzetét nyelve által visszaadta önmagának. Itt ama terebélyes diófa alá telepedénk, melyet „Keszergő szerelmé”-ben oly lelkesülten említ. Éltének borús és derős fordulataival, s keble isteni vágyaival ismertete meg. Itt \ e leírhatatlan kies, tán még a paradicsomot is felülmúló regényes helyen könnyen válhatik a költő: midőn Debrecen vagy Derecske homokos pusztáin aligha sikerülne ilyesmi másnak, mint lángésznek. A hús alkony alatt hazaballagánk: csak többszöri nógatás után válhattam meg a gyönyörű *helytől*.

Testvérei, rokonai s néhány jó barátai társaságában zene, ének, s jóízű beszélgetés közt töltök az estvét. A lelkes háziasszony öröme kifejezésire nem *talált* szókra, hogy házánál eddig erdélyi embert nem láthatván, most *általam* egy igen kedves régi óhaját élvezheti. *Férje s mások is gyakran beszéltek néki, hogy az erdélyié» beszéd egészen másként hang-*



zik, mint az övék; amit ő most ígéri nagy örömmel tapasztalt is beszédemben. Többnyire csak magamot beszélte: minden szavamat nagyon figyeltek: s utóbb nem győzik eléggé magasztalni az én erdélyies... mint ők nevezék... amúgy éneklő modora sima kiejtésemet. S megjegyzek, hogy ha ők ily szép simán beszélhetnének, Isten tudja, miért nem adnák.

*Kisfaludyné* már hanyatló éveiben van; beteges, fájdalmas görcei miatt sokat szenved és fulladozik. Nemes arcvonásain most is felismerhető a hajdani szépség, és természetén a daliásság. Művelődése tisztán magyar, társalgása nyílt, szíves, hallgatag. Szenvedései s fájdalmai mellett is mindig derült. Talpig jó gazdasszony és jó magyar házi nő, a patriarchalis hajadoni magyar nők közül. . .

Csak késő éjjél után széledtünk el aludni. Egy ily kedvteli nap után szintoly nehezen jön az álom, mint bánatos érzések közt. Utolsó gondolataim *Kisfaludynén* lebegtek. Elgondolván, hogy a lelkes nő nem viheti soká: fájdalmai erőt veendnek rajta és — nem hagy utódot, amit nagy veszteségnek kell tartanom.

Szívet s lelket ébresztő két napot mulatva a *Kisfalud* feledhetetlen társaságában, visszaindulék *Füredre*, A háziúr és két sógorai elkísértek az első állomásig. Itt fölnyílt előttem a párja nélküli gyönyörű panoráma.

Egy év se telt el e látogatás után és *Kisfalud* Sándor neje, Szegedy Róza 1832 május 18-án meghalt, 57 évében, harmincegy és fél évi házasságuk után. *Kisfalud*nak egyik leveléből mindjárt kiténik, hogy feleségének betegeskedése majdnem húsz évig tartott. Páratlanul szép vidéken és lelkes magyarok közt töltött néhány napot *Újfalvy*, de mégis visszavágyott *Füredre*, nejehez, akit vidáman és egészségesen talált. Ily fontos tó. ily leírhatatlanul szép vidék birtokában — írja *Újfalvy* — nem volna nehéz *Füredet* a szárazföld legelsőrendű földjévé emelni. Am ehhez egyéb is kellene még az áldott természet mellé. Fájdalom azonban a főtisztelendő uraknak legkisebb gondjuk az építkezés...

— Hátha bedugul a forrás, mit csinálunk akkor a sok épülettel? — mondja a főtisztelendő úr.

— Hanem — teleli *Újfalvy* — *Füred* tisztán magyar fürdő. Magyarhon gyöngye és drágaköve. És akinek e kincs kezelésükre bízott, felelősséggel tartoznak Istennek és a hazának.

## A REFORMÁTUS „ZSINAT”

*Újfalv*ynak alkalmá volt a dunántúli reformátusok „zsinatját” látni *Füreden*. A fürdővendégek közül csak az *Újfalvy*-pár lévén kálvinista, a püspök és a lelkészek előzékeny szívességgel hívták meg őket a gyűlésre, „itt — úgymond keserűen s bizonyára túlszigorúan *Újfalvy* — akárcsak Erdélyben, sok virágot szót, de kevés dolgot, jóakaratot eleget, de kevés kiviteli erőt, könyvtudományt sokat, de életbölcességet nagyon keveset

tapasztalék Egyet még nagyobb mértékben vevék észre, mint minálunk: vallási türelmetlenséget”.

A zsinat résztvevői leszállingóztak délután a borvízkúthoz, hol furcsa ellentétet lehetett látni: „A bíborban, bársonyban s aranygyűrűkkel diszló római hitű „áldozárok”, gazdaságuk és nagy tekintélyük elhittségében másokat lenézve, gögösen mozogtak a kút körül, köztük és mellettük egy falka „eretnek” lelkész, elnyűtt, lyukas kalappal, fésületlen, bozontos hajjal, sáros lábbelikkel, színehagyott, avatag öltönyben, a mezei munka miatt napégette arccal, karjukon vezetve beborult arcú hitvestüket. De magasan felemelt fővel, kihívó tekintettel, hetyke léptekkel s a Kant bölcsészete bírásának elhittségében, mint megannyi Jacobinus pajkosan sétálgattak”.

„A két különböző papság igen nagy ellentétet mutatott, — folytatja a karrikaturát rajzoló Újfalvy — az utóbbiak annyira furcsáknak is tetszenek, hogy olykor a nevetést is alig lehet tartóztatni. Mindamellett a gondolkodó ember figyelmét ki nem kerülheti, hogy hanyatlásnak indult nemzetiségünket s szép hazai nyelvünket közelebből nem a gazdag főpapok, hanem a falusi szegény lelkészek védték meg az enyészettől. És azért szegénységök Luther rendszerén, de nem önhibájukon fenekük”. Bámulattal és elragadtatással szemlélte Újfalvy az elragadó vidéket, a romokat, melyek a Balaton színes hullámtükrében nézik magukat. A várromok között emlékül virágokat szedett erdélyi honfitársunk. Felesége ott-hon füzerekbe rendezve, üveg alá tette mint ereklyét.

E feledhetetlen látogatásból állandó barátság született, a költő: — Kisfaludy Sándor és Újfalvy Sándor között. Rendkívül értékes emlékezéseiben elbeszéli, hogy annak idején Kisfaludy miként szólt előtte katonai pályája kezdetéről.

## KISFALUDY SÁNDOR ERDÉLYBEN

„Az 1831-dik év nyarán — írja Újfalvy — néhány feledhetetlen napot mulattam Sümegen, Kisfaludy Sándornál, akkor még életben levő neje Szegedi Róza társaságában. A hajlott kor tulajdona, hogy gondolatai a jelen helyett többnyire a múlton révedeznek. Kisfaludy is feltárta előttem gazdag múltját. Én áhítattal hallgatám nemzeti nyelvünk tisztes apostolát s híven véstem emlékembe. A szó katonai pályája kezdetéről folyt, amiről a következőket beszélte:

Történt, hogy nagybátyja, ha jól emlékszem: fi értelen di Mihály, a Lipót huszárok alezredese, Erdélyből szabadsággal hazamenvén. Zalamegyében időzött, hol szokott katonás, nyers hangon pörölt Kisfaludy Sándor szüleiével, hogy mire a sok fiúgyermek itt egymás hátán? Alig fér már a házban; ki a nagyobbikkal a pucikból, akár akar, akár nem, viszi magával katonának, s embert farag belőle.

Kisfaludy Sándor saját szavai szerint vonakodva s nagyon rossz kedvvel lépett a feszes pályára, mert még öltözetben se szenvedhette, ha szorítá. És a független, szabad élet eszméi már mélyebb gyökeret vertek volt ifjú szívében. De engedett szülői kívánságuknak. Levert kedéllyel ment

nagybátyja után az ezredhez. A Királyhágó-tetőn a zord erdélyi havasok s a végnélküli sivatag erdők látására megborzadott, búsan tekint vissza a magyar föld kies rónáira, áhítattal borult le az elhagyandó földre s mint monda, soha azután se tudott megbarátkozni Erdély bozontos alakjával.

A hadfi Udvarhelyszéken, Eteden egy derék székely faluban lőn be. szállásolva. Egy estve a fárasztó katonai gyakorlat után bágyadtan dült kemény ágyára. Gondolatai busán tévedeztek Balaton virányos partjain, Sümeg páratlan kiességein s az apai ős lakon. Felzúdult érzései könyecseppekbe törtek ki, de gondosan elrejté harcias székely gazdája elől, mert ez hasonló alkalommal az érzékenykedést katonához illetlennek nevezve, a íériatlan módot darabosan megróta volt.

Ezalatt felgyülekezett a falusi fiatalság a szokásos székely fonóba. A mesemondó az ily falusi összejövetel múlhatatlan kelléke, a tűzhelyen helyet foglalt s lelkesülten mesélt az őskor harcias, és az újabb idők szegénylegényes jeleneteiről. De mindez Kisfaludyra nem nagyon hatott, hanem a mesélőt az ifjak pajzánsága, s a szép székely leányok mind feljebb hangolák. Kisfaludy figyelni kezd, a mese szövegét átlengő televér székely kifejezések s a felmerült tájszavak kellemes hangzása a búsongó figyelmét hovatovább föl kezdé csigázni. Végre a „rengeteg” szó, melyet éltében most hall először, oly kellemesen csenge fülébe, hogy egyszerre felpattan s kére a mesélőt a rengeteg értelme kimagyarázására. Egészen új, eredeti világ nyílt fel most lelke előtt. Ezután szorgalmason eljár a fonókba, a mesélő mellett a tűzhelyen foglalt helyet írónnal a kezében s minden ismeretlen szót gondosan feljegyzett. Tavaszra 182 új magyar szóval gazdagodott tudománya.

Mint Kisfaludy megvallá, a székely nép egyszerű, érzelmes, magyaros költészete örök befolyással volt lantjára. S ha verseit e hatás nem is lenge át, de regéi megírásában sok lehet, mit e kedves emlékek köszönhetünk-.

## HAZATÉRÉS ERDÉLYBE

Több jó emberük és főleg Kisfaludy Sándor kérte Újfalvyékat, hogy még összesen öt napig maradjanak, a Balatontüreden akkor felépült színház ünnepélyes megnyitásáig. Kisfaludy annál inkább kérte maradásra őket, mert a színházépítés az ő műve volt. Ezt, az ország első nyári kőszínházát 1831 július 3-án nyitották meg Kisfaludy Sándor levele szerint, melyet pár hét múlva irt Újfalvyéknak és amelyet alább mi is olvasni fogunk. Újfalvyék nem unatkoztak, pénzük sem volt még fogytán, de sürgette őket az ösztönszerű sejtelem. Vallóban, a gondviselés szavára hallgattak és hazasiettek. Nagy szerencséjükre, mert közben kitört a kolera-járvány s ha az öt napot is bevárják, akkor Erdélyig három veszteglő intézetben különkülön 21—21 napig kellett volna sinylődniök. Valóságos csapást kerültek így el.

Utazásuk gyorsan ment fest felé, mivel fogataik meg voltak rendelve. Pesten Újfalvy azonnal Széchenyi István gróf látogatására sietett és Széchenyi három óra hosszát részeltette őt nagyszerű nézeteinek fejtege-

tésében. Hazája és nemzete jelenéről és jövőjéről — ez volt a véleménye az erdélyi utasnak — többet okult e rövid három óra alatt, mint addig egész élete folyamán. „Most 30 évet haladtam előre!”, — így szólt Újfalvy a látogatásról.



KISFALUDY SÁNDOR

(Simó Ferenc olajfestménye 1828-ból. Eredetije Újfalvy S. adományából az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdonában.)

Pesten hosszabb ideig akartak maradni, de csak három napig lehetett, mert a kolera, vagy amint akkor nevezték: az *epemirigy* borzalmas híre futótűzként terjedt. Mindenki aggódott, kivált a lakóhelyüktől távollevők. Újfalvyéknak szerencséjük volt, hogy Klauzál Gábor, Újfalvy barátja, ellátta őket néhány ajánlólevéllel és jótanáccsal. Klauzál később, 1848—49-ben kereskedelemügyi miniszter, a nemzeti ellenállás egyik vezére a szabadságharc alatt. Újfalvyék előtt Szolnoknál a tiszai átjárás már el volt zárva, ezért Csongrádnak kellett menniök 16 mérföld kitéréssel. Magyar mérfölddel számítva, ez a kitérő körülbelül 132 és fél kilométert tett ki. Sok fáradtság után valahogy visszavergődtek Kolozsvárra.

Búcsúzásul és visszapillantásul megállapítja Újfalvy, hogy „a Balaton környékén részeg, indulatos vagy szegény embert egyet sem látott, káromkodást nem hallott. A gazdaság, különösen a szőlőművelés annyira fejlett, hogy a württembergi sváboké sem különb. A megyei tisztviselők erélyesek, a fegyelem „szoros”. Deák Antal elmondotta neki, hogy ha sürgős ügyet akar köztudomásra hozni, 24 óra alatt képes köröztetni. A balatonmellékiek mind tiszta magyarok, írni-olvasni többnyire mind tudnak. Beszédük Újfalvy szerint kissé nyers, darabos, de kores szavak nélküli. Öltözetük magyaros és tiszta: a nép szűrje és kalapja nagyon cifra, az egri után a legszebb népviselet. Úr és paraszt közt nincs meg az a feszültség, mint egybeütt. Vagyonosságuk tudatában nyíltan és bátran beszélhetnek akárkivel. A zalai köznépet mindazok közül, akiket ő látott, legkitűnőbbnek tartja Újfalvy. Egész útjuk alatt sok szívességet és meleg vendégszeretetet tapasztaltak. Utoljára Feketetón, Bihar megyében a helység jegyzője részéről. A jegyző egy jókora bükkfataplót nyújtott át Újfalvynak azzal, hogy a hosszú úton elfogyhatott, neki pedig adott az Isten. Akkor látták először egymást.

Hanem ezzel a határszélen élvezett szívességgel véget is ért a kedveség. Kolozsvárt ok nélkül azzal gyanúsították őket, hogy behozták Magyarországról a kolerát, hideg észrevételeknek voltak kitéve. Szerencsésükre útlevelükben minden állomáson beírták: „Isten kegyelméből egészséges helyen utaztak”. Értelmesség és jóindulatú szívesség dolgában az ellentét a magyarországi és az erdélyi lakosság között Újfalvyék szemében nagyon is kirívó, sőt kínos volt.

## ZALAI EMLÉK LEVELEKBEN

Most pedig Kisfaludy Sándornak és Újfalvyéknak néhány nagyértékű levelét közöljük Újfalvy Sándor levelesládájából:

Kisfaludy Sándor levele Újfalvyhoz.

Sümege, September 25-kén 1831.

Különösen tisztelt Tekintetes Úr!

A tek. Asszonyossághoz intézett levelem már kész volt Erdélybe indolni, midőn a Cholera Pesten is kiütvén, és utánna zendülés támadván, sok elzáró és gátló Intézetek tettek a közületeknek nem csak megakasztására, hanem mint mondják kikerülésére is; hanem a levelek ki kémlel - tettek, mert az bizonyos, hogy egy ideig a levelek a szükségesnek ítélt füstölés és általböködés végett a postákon felnyitattak. Ennél fogva leveletem, mely testessége miatt is talán gyanúra adhatott volna okot, máig visszatartóztattam. (Ezért tette Újfalvy sorban előbb ezt a későbbben keltezett levelet, melyet Kisfaludy Sándor hozzá írt.) Igen örülnék rajta, ha a Tek. Asszonyosság megneheztelt volna hosszas késésemért, mert jele volna annak, hogy még is megemlékezett felőlem. Most szíves bocsánatját reményelem. Egyéberánt is Füredről hazatérésem óta éjjel nappal annyira

el voltam foglalva, hogy magammal sem lehettem szabad, mert Zala Vármegyének keleti határán, honnan a Cholérát vártuk, praesidiumom alatt egészségükre ügyelő permanens Deputatio állíttatván fel, és a határon lévő, öt darab épületből álló veszteglő Intézetnek felállítására is rám bízattatván, elgondolhatja a Tekintetes úr, mennyi gondot, bajt és terhet vállaltam légyen magamra. Azonban a Cholera mégis kiütött nálunk is, ezen hónap 10-kén, nevezetesen először Záákon, hol a Tek. Úr lovakat váltott Füredről jöttében-mentében. Eddig még csak öt helységben ragadott el néhány embert, akiket nyomban orvosi segedelem nem ért. Azok, kiket orvosunk jókor ért, mind meggyógyultak.

Örömmel olvastam az Újságokban, hogy noha a Cholera beütött Erdélyben is, a Tek. Úr lakhelyének vidéke még ment ezen Isten ostorától. Azonban a Cholera csak ott volt oly erősen öldöklő, hol az eleinte minden okvetetlen halálosnak és ragadósnak tartatott; s ugyanezen félelemből és őrizkedésből egyik ember a másikat, sőt a férj a feleséget, az atya gyermekét s viszont ápolni, segíteni, orvosolni nem merte. A tapasztalás most már egészen mást mutat, tudniillik azt, hogy a Cholérát, mely egy végső határig elfajzó, részint rheumaticus, részint járvány hideglelés, sem teljességgel halálosnak nem kell tartani: mert van orvossága, míg az embert igen el nem éri, s ha a test igen meg nincs romolva; sem ragadósnak nem kell általában tartani, addig, míg a betegség utolsó Stádiumában nincsen, mert a Betegházokban a betegekkel bánók, a holtakat húzók-vonók meg sem betegülnek. A helyeknek, házaknak fekvésitől igen sok függ.

A folyók, különösen posványok legnagyobb előmozdítói a Cholérának. Legfőbb s legelső oka a meghülés, és a levegőnek viszontagsága, hirtelen változása. Vége minden veszedelemnek, mihelyt az ezen nyavalyába esett testet melegségbe és izzadásba tudják a beálló görcsök előtt hozni. Azonban ha bár Contágium nincsen is a Cholérában; de epidémiává még is könnyen válhat, mint szintén a járvány hideglelések, Scharlach s a többi: és innen van az, hogy ahol egyszer erőt vett a Cholera, többten halnak. Ennek okai; az orvosok tudatlansága, az embereknek félelme, és vigyázatlansága. A félelem, és szerfelett való rettegés legnagyobb dispositio a Cholérára. Legjobb praeservativa: mértékletes élet, a meghüléstől őrizkedés, tiszta levegő a szobákban, és gyakran tiszta fejrbe öltözködés. Ajánlom ezért mind a T. Urnak, mind a T. Asszonyságnak, hogy általában mindenkor gyenge Elanelt hordozzanak gyomraikon, és mihelyt egy kis változást éreznek abban, gyengén melegített kámforos borpálinkával dörgölgjék gyomraikat. A Cholera ellen tapasztalásunk szerint eddig mér: legjobb orvosszert ide mellékelve a T. Úrral közölni nemcsak barátságos kötelességemnek, hanem szerencsémnek is tartom. Adgya Isten! soha rá ne szoruljanak, hanem ez által másokon segíthessenek, ha szükséges volna.

A szegény Lengyelek oda vannak! Ide mellékelve megküldöm azon beszédemet, melyet június 9-én tartott nagygyűlésünkben a Lengyelek mellett mondtam, mellynek következéseibe ezután respraesentaltunk hiába.

Malatinszky szolgabíró Úr tiszteli általam a T. Urat. Leiratta a T. Úr számára Herczeg Eszterházy ellen beadott kérelmemet s Declaratiomat. Döbrenteknek meg fogom küldeni kézhez szolgáltatás végett.

Magamat becses Uri jóvoltába, szívességébe és emlékezetébe ajánlván, tisztelettel vágok tisztelt Tekintetes Úrnák alázatos szolgája

*Kisfaludy Sándor*

Báró Wesselényit méltóztassék nevemmel tisztelni.

(A levél mellékletei: receptek és utasítás használatukra, továbbá Kisfaludy beszéde a lengyelek mellett.)

(Eredetijét az Újfalvy-levéltárban találtam meg, mely most már, néhai Újfalvy Károly úr adományából az Erdélyi Múzeum Egyleté és így az eredetiből közöltem, betűhíven a levelek szövegét). Gy. F.

## ÚJFALVY VÁLASZA SÜMEGRE

Romladék. Őszhó, 16-án 1831.

Tekintetes Úr, Tisztelt Barátom! Nagybecsű levelét át meg át jugatva közel két hó leforgása után hozá meg a posta, nagy megnyugvassomra, látván abból, hogy a jelen év legnagyobb csapása, az epemirigy Zalában nem harapódzott el. Tiszta szívvel kívánom, hogy végkép ki is maradhasson.

Tisztelt levele érzéki s lelki világomat egyformán fölébreszté, visszavarázsolván emlékembe a Balaton mellett töltött szép napjainkat és az ott ránk árasztott szíves hajlamainak becses levelében újabb bizonyosságait tapasztalva. Lelki világomat is fölébresztek azon szép napok, melyek alatt tisztelt Barátom két fővonását mit azelőtt dicsó munkáiban láthaték, most személyesen megtestesülve leltem fel: a hazafi és barátsági szeretetet . . . hanyatlásnak indult nemzetiségünk köreibe már gyérülni kezdett volna mind a kettő, s a nagy veszteség miatt tört szívvel jelent meg Füreden két igénytelen, idegen vendég, de akik Zala minden rendű osztályaitól megelőző szívesség gel s barátsággal fogadtatván, nagy lelki örömmel ismerék el, hogy valamint a nap-egyenlítő alatt a növények óriási kifejlésre sokkal hatásabb a nap éltető melege, mint távolabb, Zala is a halhatatlan költő közelében bujábban termi a nemzetiség magasztos erényeit.

A sümegei bájos lant, isteni ihletett hangján fölébreszté szunnyadó nemzetét vészes álmából, irányt jelölve- hogy hazáját, nemzetét s nyelvét tanulja becsülni, mert a harci küzdelmek után elbágyadt magyar mellőzni kezdte volt ősei szép hagyományait. De a nemzet szíve húrjait eltalált szép költészet bebizonyítá, hogy az eddig annyira bálványzott idegen nyelvet a hazai túlszárnyalja. A fölébredést önállhatási erő-ismeret követé. A szikra lángra gyúlt, mit erőszak s ármány többé nem, legfeljebb újabb korszak elfajulás olthat el. Gúnya, zene, tánc tisztulni kezdtek. Idegenek helyett hazafiait s hazája leányát kezdé a magyar becsülni. Mint hajdon *Pettarcha*, (így) úgy itt is Himfy s Gyula szerelme nemzeti lelkesedést kiölte s egy szép hajnalt deríte a nemzetre.

Meggyőződéselem szülte elismerésemet ne méltóztassék, Tisztelt Barátom, szívességei után elkötelezetéselem rovására tenni, mert addig is, míg

mult tavaszon abban részesedni örömem lehetett volna, mióta csak képességgel bírok... az volt hitem mindég; és hogy nemzetiségünk fejlődésének hordereje egyedül tisztos személyében központosul.

Erdélyt, magos fekvése megkímélé ezúttal az epemirigy pusztításától; kevés hányó láz mutatkozott, de halálozás nélkül. Ellenkezőleg, mint az alantabb fekvő magyar alföldön. És miután Zala, a Balaton szomszédságáért annyira veszedelmeztetve volt, s még sem történt: a gondviselés jó-sága után az erélyes megyei tisztis eljárásnak tulajdoníthatni.

*Wesselényi* Miklós szomszédossal tudatám Barátom üdvözlétét; szívesen viszonozza általam buzgón óhajtván, hogy irodalmunk szép hajnalának földerítője sok évek során lehessen mennyei míveinek szemlélője.

A Tekintetes Asszonyságnak méltóztasson kézcsoóomat jelteni. Nyerhesse vissza elvesztett egészségit, vidámon s hosszason élvezhesse az általa annyira kedvelt Badacson párja nélküli kellemeit. Ha valaki széles e világon, bizonyosan Ő méltó szép örömekre.

*Farkas, Nedeczky, Malatinczy* s más jó barátaimnak legszívesebb üdvözlötemet.

Tisztelt barátom levelei általunk s hazámfiái által kegyeletli örömmel olvastatnának. Ily nagy örömnök eszközlése Barátunknak hatalmában állván, üres óráinak megosztását őszinte hazafi hangon esedezem.

Nöm legszívesebb üdvözlöte mellett tisztelt Barátomnak mindég nagyra becsült érzeteiben öröklük.

## KISFALUDY SÁNDOR UJFALVYNÉHOZ

Sümeó. Julius 25-kén 1831.

Különösen tisztelt Asszonyság!

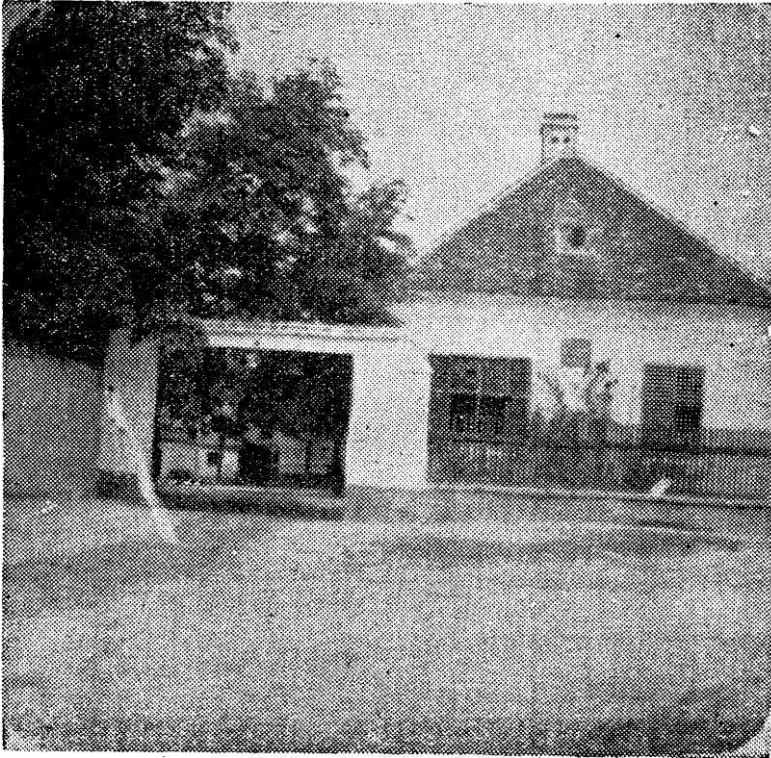
Igen kedves kötelességemet teljesítem, midön szíves ajánlásom szerint nemzeti énekemnek melódiáját négy összhangzatban, Kottában ide mellélkelve a Tekintetes Asszonyságnak megküldenü s' Gyulának, enmagamból merített érzelmeivel s az ő századának szokásaként az asszonyi Kellemeknek hódolva, általadni szerencsém vagyon. Méltóztassék a tekintetes Asszonyság készségemet, mely ámbár csak ily csekélységgel szolgál is, azon kegygyel fogadni, mely a szebb lelkeknek különös és a Tekintetes Asszonyságnak oly báóoló tulajdona.

A füredi játékszín ezen hónap 3-kán szerencsésen megnyittatott egy általam ezen alkalomra készített erős igazságokat mondó Prológussal, igen számos néző Közönségnek jelenlétében, — nemzeti énekemnek többszőri elénekeltetésével.

Igen sajnálom, hogy ezen hazafiúi ünneóet Erdélynek dicsó Leánya az ő jelenlétével nem ékesíthette. Egy hazai s nemzeti érzelmekkel tölt kebelü magyar Hölgynek csak egy tekintettel jelentett megelégedése hazafiúi törekvéseimet szebben és jobban megjutalmazta volna, mint a sokaságnak tomboló lármája, mely hasonló örömet jelentette volna talán akkor is, ha Hermán és Thuznelda léótt volna is fel csikorgó nyelvél



a Füredi Játékszínre. Dámáinkról különösen oly véleményt táplálok elmém-  
ben, hogy ezek csak annyira vettek részt a hazafiúi örömben, kevés kivé-  
tellet, amennyire ez újság volt. S ugyan azért sem hízelkedésnek, sem  
költői nagyításnak ne méltóztassék a „tekintetes Asszonyosság venni, ha  
mondom, hogy Fürednek magyar hazai s nemzeti Díszé a Tekintetes  
Asszonyoságnak távozásával eltűnt közülünk. — s ha a Tekintetes Asz-  
szonyoságnak a legtisztább magyar hazai s nemzeti kútforrásból eredő érzése.



Kisfaludy Sándor háza, amelyben született, élt és meghalt Sümegen  
(Gyalui Farkas felvétele 1910-ből.)

gondolkozása, műveltsége egygyesítve a magyar Kelet leányainak legbájo-  
lőbb kellemével, a magyar Nyugat Fijait, különösen engem, ki a magyar  
hazafiságnak s nemzetiségnek képviselője vagyok Honnosimnál, annyira  
tisztelőtérre tudtak ragadni, hogy sok ideig fognak a dicsőített Eltűntről  
emlékezni, ne tartsa vakmerőségnek, ha kívánni merem: méltóztassék a  
Tekintetes Asszonyosság is néha rólunk, folyókon, hegyeken, völgyeken túl,  
a magyar Haza nyugati szélén, Zrínyi szülő földgyén lélegző tisztelőjiről,  
kedves Férje pedig igaz magyar lelkű Barátairól szívesen emlékezni. —  
Vannak az emberek között oly ritka jelenetek, melyek csak tünemények,

de a melyeknek tartalma erős hatással munkál a jövőre. Ki tudja, ha azon tisztelet, melyet Erdélynek dicső Leánya bennünk maga éránt gerjesztett, azon baráti érzés, mellyel Erdélynek lelkes magyar íjja minket magához vonzott, nem fogja-e még a két testvér magyar Hazának szorosabb öszveköttetését és testvéri hajlandóságát — néhány évvel előbb megszerezni! Adgya a Magyarok Istene!

Magamat a Tekintetes Asszonyságnak kegyeibe ajánlván, igaz szíves tisztelettel vagyok

a Tekintetes Asszonyságnak

alázatos szolgája

*Kisfaludy Sándor*

Az Erdélyi Múzeum Újfalvy-levéltárában levő eredetiről betűhíven közölve. A levél borítékán a címzés Kisfaludy kezétől:

a Madame

de Sümegh.

Madame *Julie d' Uffalvy*

née de Lészay

par *Pesth*

*Debreczin*

*Nagy Bánya*

*Nagy Honda*

á)

*Romladék*

*en Transilvanie*

(A boríték hátsó oldalán Kisfaludy címeres pecsétje.)

## UJFALVYNÉ VÁLASZA KISFALUDY SÁNDORHOZ

Romladék, Mindszenthava 16-án 1831.

Igen igen tisztelt Tekintetes Úr!

Lelki örömem teljes volt, midőn a Tekintetes úr levelét tiszteltem, egy ily bájt sugárzó nap csak igen ritkán hintheti ránk éltető fényit. Ezen levél majd csaknem elhittségre vitt, ha másfelől tükröt nem tartana élőmbé, melyben éppen nem magam láthatom, hanem hogy milyennek kell lenni egy igaz Magyar Asszonynak, melyhez, ha bár távolról és mi kevés részben is közeledni igyekezni fogok, mennyiben gyenge erőm engedni fogja, s ezen keveset is ha elérhetem, a Tekintetes Úr lelkes munkáinak igen sokat fogok köszönhetni. Magam elhitte szinte az tett, hogy Erdély Lányi közt talán én vagyok az első, ki a Tekintetes Úr becses soraival dicsekedhetik; ezen sorokat pedig egy kéz rajzolta azon betűkkel, melyek oly drága kövek két magyar hazánkban, ragyogó szent sugárokkal világítanak bé azon betűk Szívünkbe, Lelkünkbe és nyelvünkre, s magunkon fejül emelve egy rózsavirágot mutatnak, mely tökéletesítésre vezet, ennek elérése nélkül nem vagyunk elégségesek meghálálni a Tekintetes Úr dicsőült mennyei célját, de gyengébb ezen toll, mintsem ily magos tárgyat csak érzete szerint is említeni tudna.

A küldött kotákat nagy köszönettel vettem. Különösen sajnáljuk mindketten férjemmel, hogy zengzetin nem lehattunk jelen s ezt a felejthetetlen tisztes Balaton körén hallani elragadó öröm lett volna, s még az is hozzájőve, hogy több zalai Uraságok s Asszonyságok ösmeretségeihez is jutotunk volna, kik közül ottlétünk rövidsége alatt is többen s annyira elköteleztek, hogy hálás sóhajtásunkkal csak azt óhajtjuk, hogy bár még egyszer becses társaságukban lehetnének. Mindenek fölött pedig a Tekintetes Úr, ki eltávoztunk után is ily jó hozzánk, hogy el nem felejtett, s távol levő magányunkban is visszabájt a kedves Füredre, eleven emlékünke hozván tisztelt soraival.

Isteni kéz lebegett felettünk egész utunkban. Hála a jó Istennek, mert hogy ha még négy napot késtünk volna, éppen Csongrádon zárt volna el az epekorság, így pedig szerencsésen érkeztünk meg a már értünk tünődő szüléim, testvéreim s rokonink körükbe Kolozsvárra s onnan haza.

A Tekintetes Asszonyságot instálom, habár ösmeretlen vagyok is — fogadja el tisztelem. Szíves tisztelettel marad a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálója

*Lészay Juliánna Ujfalvy Sándorné*

(Az Erdélyi Múzeumban levő eredeti fogalmazvány után betűhíven.

A fogalmazványon a címzés is megvan:

*de N. Honda* — a Monsieur Alexander Kisfaludy —  
Signeur (így!) de Kisfalud — per — N. Bánya — Pest — a — *Sümege*.)

## KISFALUDY SÁNDOR VÁLASZA UJFALVY RÉSZVÉTY- NYILATKOZATÁRA FELESÉGE ELHUNY TAKOR

Sümegeh. August 1-jén 1832.

Tekintetes Úr,  
Különösen tisztelt jó uram!

Vettem becses úri levelét, melyben a T. Úr balsorsomban való szíves részvétét kijelenteni méltóztatik. Ha már attól is nehéz örökre megválni egy szegény halandónak, kihez egyedül a mindennapi szokás által vala csatolva; elgondolhatja T. Uraságod mély fájalmamat, midőn a halál Szívemnek és Lelkemnek sok évi Barátnéját ragadá el mellőlem. Noha boldogult Feleségemnek már majd húsz esztendő óta folyvást tartott betegeskedése s ezen utolsó évben, úgy szólván naponként való haldoklása engem ezen szomorú szempillanatra már régen elkészíthetett volna,” mégis alig vagyok képes megfogni még most is, hogy örökre elhagyott. — S noha egy oly sokáig s annyit szenvedő Betegnek a halál örök szabadulás és az én életem mellette szüntelen bú, bánat, sajnálkozás és gyakorta zúgólódás volt a Sors ellen, mely engem éltem pályájában most már mindenkor gátolt és levert, mégis szerettem volna ezen időpontot vagy meg nem érni

vagy előle magam elmenni. — és most oly kellemetlen, bizonytalan állapotban vagyok, hogy jövődömré nézve semmire sem tudom magamat elhátározni. Úgy élek, mint Toldy Miklós — a mesében. A gazdaságnak alkalmatlanságát és terhét most két oldalról érzem. Ha a nagy városi lakást, mint most már nőtlen, meg tudnám kedvelni, könnyen segíthetnék magamon, de a mi idegen lelkű s érzésű korcs Városaink nem szabad magyar Lelkeknek s szíveknek valók.

Füreden három hetet töltöttem, hol most annyi vendég sereglett össze, amennyit a Palatínusnak 1824-ben ott mulatása ólta nem tudok. Azonban az idő, néhány meleg napot kivéven, soha sem kedvezett. Hideg ferdőkkel senki sem élhetett. Szüntelen hideg esők és fergetegek jártak. A Theátrum már egészen kész és most nagy divatban volt. Csak az *Oszlopok hibáznak* még, de ezek is minden órában fel fognak állíttatni. A T. Asszonyságnak Lírasággal együtt emléke kellemesen hatott elmémbe, valahányszor tavalyi szállásának ablakaira tekintettem. Ha az igen szíves kívánatoknak a Nap alatt mindenkor teljesedni kellene, hát bizonyosan nem másnak, hanem a Tekintetes Asszonyság szemének kell vala azon ablakból a Balaton tükrébe csillagzani. De az emberéletnek, az emberi találkozásoknak kellemei, és örömei csak mulólag villanó tünemények, mindön ugyanazoknak bajai és terhei ólomként nyomaszkodnak és telepednek rájuk.

Mind a T. Asszonyságnak *levelét* mind T. Uraságodét tavaly ősszel annak idejében vettem, — által s keresztüllugtatva; de mind az akkor nálunk garázdálkodó Colerának veszedelmei, mind Feleségemnek már akkor kezdő bajai, engem ezer gondok és aggodalmak tengerébe merítettek.

A Magyar Tudós Társaság ezen hónap 27-kén kezdve két hétig folytatja üléseit. Azon időt én is Pesten fogom tölteni. Két új Regém: *Kernend* és *Döbrente* fog általam beadatni, és ott talán fel is olvastatni, ütt lesz, úgy vélem, 13. *Wesselényi* is, kinek, mint hallom, egy már a királyi Censurán általmént és félig kinyomtatott valamely elmémive a kézirattal együtt Confiskáltatott; szintén így járt G. *Széchenyi* István is, mint beszélük. Majdnem azt kell már az embernek Magyarországon gondolnia, hogy Oroszországgá akar változni. A Lengyel Nemzetnek este oly Csapás, melyet minden Nemzet érezni fog előbb utóbb, kisebb nagyobb mértékben. *De* én mindég azt hiszem, hogy a Lengyeleknek Napja még felvirrad.

A T. Asszonyságot alázatosan tisztelvén, és kezeit csókolván, — T. Uraságodat szívesen ölel vény, magamat szíves barátságokba, emlékezetekbe és jóvoltukba ajánlom és szíves tisztelettel vagyok

alázatos szolgájok

*Kisfaludy Sándor*

## UJFALVY A KÉT WESSELÉNYIRŐL

Rendkívül érdekesek Újfalvy Sándor feljegyzései a két Wesselényiről és családi életükről. Mielőtt zamatos előadásában egész sereg történetet elmond e nagyszerű és tüneményes emberpárról, két megjegyzést tesz Kemény Zsigmondnak „A két Wesselényi” című híres művére. Újfalvy

nem helyesli, hogy Kemény az ifjabb Wesselényi rovására dicséri Széchenyit, akinek nagysága erre nem szorult rá. Széchenyi a gyakorlat, Wesselényiek az eszményi lelkesülés hívei — mondja Újfalvy. Másik megjegyzése Újfalvynak, hogy a Wesselényiről szóló emlékezéseiben melőzi mindazt, amit Kemény már közzétett és csakis olyan történeteket kivan följegyezni, amelyek Keménynél hiányoznak.

Újfalvy szerint a Wesselényiék családi jellemvonása a szelidség, állhatatosság, emberszeretet és honszeretet volt. Azonban az öreg Wesselényi István felesége, Daniel Polyxéna indulatos és türelmetlen véralkatát belevitte utódaiba, a Miklósok ereibe, míg a más ágból leszármazott Wesselényiek mai napig megtartották eredeti szelid természetüket. István fia, az idősebb Miklós, a kényeztető, hibás nevelés következtében ingerlékeny s néha a dühig indulatos volt s más adataink alapján tegyük hozzá, hogy néha kegyetlen is. Bizalmas körben „a vad Wesselényi”-nek nevezték. De szerencsétlen természete mellett fölséges tehetségekkel volt megáldva, — folytatja Újfalvy Sándor. Idősb Wesselényi Miklós a katonai szolgálatból hazakerülve Zsibóra, gyakran látta vendégül a Cserei-testvéreket Krasznáról. A két testvér elragadtatással beszélt lány testvérükről, Ilonáról, ki akkor Szebenben, az apácák zárdájában nevelkedett és rövid idő múlva a szülők vallásossága miatt fölvette a fátyolt. Wesselényi szerelemre gyúlt az ismeretlen apácánövendék iránt, ez volt első és utolsó szerelme. Titokban Szebenbe utazott és anélkül, hogy a lányt előbb látta, vagy érzelmeit megvallotta volna, „élet- s halálveszély közt a zárdából megszökteti és drága ragadmányával Zsibóra sietvén, őt nejévé teszi”. Mi több, a buzgó katolikus leány áttért a református vallásra, ebből aztán elég baja és szenvedése támadt.

Újfalvynak erről a romantikus történetéről hiteles forrás azt állítja, hogy Cserei Ilona anyjának tudomása volt a dologról és talán nem is volt szükség a szöktetésre. Viszont valóság, hogy Cserei Ilona holtomiglan-holtomiglan imádta férjét és szenvedett is érte eleget, térje is mindig hűséges volt hozzá, s ő éppen ezért bocsátotta meg férje rettentő kitöréseit, dühének féktelenségét. A legnagyobb tűzpróbát akkor állotta ki Cserei Ilona, amikor férjét hatodfél évig Kufstein vasajtói választották el tőle. A vallásváltoztatás miatt felbőszült papság két leányát el akarta vitetni, mivel az áttérés előtt születtek s emiatt katolikus vallásban kell nevelkedniök. Kérésükre a kormányzék egy tanácsost küldött Zsibóra, katonai kísérettel, hogy a két leányt erőszakkal vegye el és vigye a szebeni apácázárdába. A tanácsos előterjesztését „a bánatos anya megvető tekintettel hallgatta, nem felelt: némán intett neki, hogy kövesse”, egy mellékteremben a ravatal előtt megállva, fájdalmas hangon szólt:

— Itt vannak leányaim földi maradványai, rendelkezhetik ön felettök, de mennyei részeik a főbb bíró előtt állanak, hová a mindenható szebeni kormány zsarnoksága sem képes behatolni.

Soká törte a fejét a szolgálalkú bürokrata, hogy ne szállítsa-e a két tetemet Szebenbe, végre is a fedezetére rendelt katonatiszt férfias ellenszegülése „menté meg ezúttal a kormányt az örök időkre megbélyegzendő botrányos jelenettől”.

A csákgorbói „ostrom” következményeként Wesselényi minden birtokát zár alá vették, nejének szegénységben kellett bújdosnia, míg végre is Bécsben gróf Teleki Samunál talált menhelyet s onnan folytatta kinobarcát férje kiszabadításáért. Később a kormány kegyelemből megengedte, hogy Wesselényiné Zsibón lakhassék csekély pénzbeli illeték ellenében, mert mind a nő, mind a férj birtokait vagyongondnok kezelte és Wesselényiné a legkisebb rendelkezési jog nélkül, csak mint vendég lakhatott saját kastélyában. „Mily férfiú lehetett az — írja Újfalvy, — kiért egy ilyen nő annyit és oly készen áldozott? Cserei Ilonával sokszor és órákig beszélgettem férjéveli viszonyáról, mindig lelkesedve emlékezett a múltakról ... Tagadhatatlan ugyan, hogy boldogult férje gyakran fellobogó indulatom ságárák a háziak s köztük neje is gyakran voltak szenvedő tanúi: de a mindent oly híven áldozó nő férje páratlan tiszta jóindulata s főleg feddhetetlen erkölce által kárpótolva érzé magát s róla mindvégig szent kegyelettel emlékezett”.

A következő eset az „árvízi hajós” Wesselényi Miklós gyermekkorában történt, gróf Teleki József jelenlétében, ki később Erdély kormányzójává lett. Szüreti vakáción a gr. Teleki-gyerekek hárman Zsibón voltak nevelőjükkel. Id. Wesselényi Miklós vizsgaféle próbatételt tartatott fia első nevelőjével, a kis Miklóssal. Az apa és anya nagy reményekkel, meghatva hallgatják fiukat, aki azonban a hosszas egyedüllet és bajtársaival való játszadozás miatt éppen nem jó feleleteket adott. Atyja végül annyira dühbe jött, hogy felkiáltotta a hajdú tizedest, fiát vasra verette és fegyver közt a kastély börtönébe záratta. A Teleki-gyerekek és nevelőjük magukon kívül voltak és később a bárónéhoz mentek s a gyerekek sírva kérték, hogy szabadítsa ki fiát.

— Fiaim — mondotta szokott nyugodt hangján — még nem jött el az ideje, de ha csillapul atyjának haragja, tudatni fogom veletek. . .

Egy idő múlva magához hívatván — így beszélte el később Erdély kormányzója Újtalvnyak — vidáman mondotta:

— Férjem indulata lejárt s kérészetök sikeres léend.

„Reszketve közelíténk mi nagybátyánkhoz, ki esedezésünkre derült arccal válaszolta:

— Nem érdemli a gaz poronty . . . feleletjeiből azt lehetne hinni, hogy mit sem tanult, pedig sokat tud s épen ezért nem értem az ilyen tréfát: csakugyan most az egyszer értetek, szép Öcséim.

— Ezzel lekiáltott s Miklóst fegyveres hajdúk felkísérték, a vasból kivették és szigorú megdorgálás után szabadon bocsátották. Azonnal játékhoz fogtunk s Miklós barátunk oly vidáman játszadozott köztünk, mint szigorú büntetése előtt, ami bennünket arra a gyanúra vitt, hogy nem egyszer kelle neki a szigorú büntetésben részesülnie”.

Más eset. Tavasszal a szép ménesnek a telelő istállókból a legelőre hajtása valósággal tavaszi ünnepként történt meg. Harsonaszó és ostorpattogás közt vonult a menet Zsibó utcáin. Az ifjú Wesselényi tüzes lova megriadt és oly hatalmas oldalszökést tett, hogy a rajta ülő gyerek fővel hull a kemény göröngyök közé s azonnal elájul. Néhány percig halottnak hitték a jelenlevők, atyja is, aki lováról leszökvén, kétségbe-

esetben bánkodik, fiát ölelgeti és ő maga is összerogy. Mikor a hideg víz locsolásra a fiú föleszmél, atyja is magához tér és a lóról való „lehullás szégyene” miatt fiát dühösen mellen ragadja és ökleivel fenyegeti. Jellemző, hogy idegenekkel szemben tudta magát mérsékelni legáltalább. Félni soha senki se látta a két Wesselényit, semmiféle személyükre vonatkozó veszedelemben.

Egyszer a csigleni őserdőkben, hajtóvadászaton egy roppant nagy vadkan tör elő a kilencéves fiúra, a kis Wesselényi tétovázás nélkül rálő a vadkanra, lövése talál, de nem öl. A sebzett vadkan böszülten rohan a fiúra, kinek veszedelmét 40 lépésről látja atyja. A segélyre alig van idő, csak egy perc, csak két ugrása a vadnak és a fiú menthetetlenül veszve van. Az apa nem habozik, fegyvere roppan és a dühöngő állat hörögve karikázik a fiú elé, aki ha félre nem ugrik, a vadkan súlya leüti. A lövés épp úgy érthette volna fiát, mint az állatot. A lövés nem egyes golyóval történt, a „posta” pedig 40 lépésre is „széleszt”.

## IDŐSB WESSELÉNYI MIKLÓS ÉS A SZÍNHÁZ

Idősb Wesselényi a zsidó kastélyban a legtisztább művelődési célből színtársulatot szervezett és tartott fenn.

„Az év legkedvezőbb részein — írja Újfalvy — a Sólmos alatti vadaskertben fölállított színkörben adattak színdarabok, rendszeren ünnep és sokadalmi napokon. A szilágiak és Szamos-mentiek mind meghívtak belépti díj nélkül és rendszeren igen nagy sokaság gyűlt össze. A vadaskert melletti úton és réten állott a sok szekér s mellette a kifogott hámos és háti lovak; itt-ott fellobogó nagy tüzek párologó bográcsokkal valódi arab karaváni képet nyújtanak. A színdarabban ritkán hiányzott valamely vadászati jelenet: amikor Wesselényi a színkör feletti szálas erdőt meghajtatván, ő maga a színkör hátulján rejtve állt lőfegyverrel kezében s midőn a színpadi vadászat kifejlődött, a hátulsó függöny felgördülvén, egyszerre a nézők előtt állt a többé már nem színi, hanem valódi vadászjelenet. A színész céloz a rohanó vadkan, szarvas vagy dämvadra... a rejtve lévő Wesselényi fegyvere roppan ... a vad egybehull, a színésznek tudatván fel a lövés érdeme. A megfeszített szorgalom dacára csak öt év múlva sikerült Wesselényinek házi színészeit Kolozsvárt bemutatni, hol is közkedvességben részesültek: s fellépések eredménye lett a kolozsvári Nemzeti Színház megalakítása. Magyarhonban a színészet megalapítása még megkísértve sem volt, midőn Wesselényi e nevezetes nemzeti ügy létesítésénél Erdélyben célt ért. Nem kímélve fáradságát s híven áldozva fel e nemzeti célra vagyónát. Wesselényitől többször hallottam: hogy nagykiterjedésű jószágaiból sok jövedelme lévén, mindig szükséges fölül volt pénze: de a színészet leapasztá, adósságba jött s azóta mindhalálig pénzhiányba sínylett.”

Újfalvy elbeszéléséhez hozzá kell tennünk néhány fontos adatot. Legelőször 1793-ban nyújtott segítséget br. Wesselényi Miklós a színészeknek: midőn Fejér János színigazgató a kolozsvári társulat fölsegítését

kérte, egy lovat ajándékozott, később pedig 300 forintot. Kótsi Patkó Jánost, aki mint tiszthelyettes szolgált a katonaságnál, ő buzdította, hogy színész legyen.

Az 1794—95. évi erdélyi országgyűlés alatt, 1794 novemberében előadtak a színészek egy „Codrus” című drámát Wesselényi fordításában. Ebben az időben ismerte meg Wesselényi a színészek küzdelmeit és 1795. március 20-án indítványt tett az országgyűlésen a színjáték állandósítása érdekében, meglehangú beszédben méltatva a „nemzeti játékszín” közművelődési fontosságát. A rendek elfogadták Wesselényi javaslatát és tervekészítéssel Eritsi Fekete Ferencet bízták meg, aki egy hét múlva már be is adta javaslatait. Ezután az országgyűlés színházi bizottságot küldött ki, Wesselényit választva be elsősorban. E bizottsággal Erdélyben a színészet országos felügyelet alá került. Wesselényi báró „szerelvényeket” vásárolt és a színházat a kiküldött bizottság élén vezette. A deficit azonban megmaradt, míg 1797 nyarán Wesselényi egészen kezébe nem vette a társulatot. A díszletek megváltásáért, majd a színházra haláláig 20.000 forintot költött a sajátjából.

Wesselényi később a színtársulatot vidéki városokba, majd Magyarországra, elsősorban Debrecenbe és GM agyváradra küldötte, ahol még magyar színjátszást nem láttak. Játsoztak Zsibón is Wesselényi előtt, s megfordultak Miskolcon is. Kolozsvárt és Debrecent Wesselényi egy levélben a magyar színjáték anyavárosainak nevezi: egyik sem birt egy színtársulatot egyedül eltartani, de egyesülve igen. A társulat 1803 nyarán Marosvásárhelyt is játszott: június 4-től július 5-ig 26 előadást tartott. Majd ismét Debrecenbe, onnan pedig Szegedre mentek a színészek. Ők voltak az első magyar színészek Szegeden, a város elhalmozta őket szíves vendéglátással. Később egyszer, marosvásárhelyi vendégszereplésük idején előadták Collin Regulusát Wesselényi fordításában. Wesselényi meglátogatta ott őket s több napon át megvendégelte a társulatot.

1806-ban Wesselényi a társulatot a tagok nagy száma miatt megosztotta, egyik fele lósibóra, majd Debrecenbe ment, nagyobb része azonban Kótsi vezetésével Erdélyben maradt. 1807. május 8-án Pesten is tartottak előadást a kolozsvári színészek. S bár a legelső magyar színi előadás Pesten 1796-ban volt, az állandó társulat magvát az erdélyi színészek adták. Id. Wesselényi Miklós 1809. október 25-én halt meg, s halála után felesége ingyen ajánlotta fel az udvarán lévő lovardát színházi előadásokra.

Mint férj oly hűséges és jellemes volt az idősebb Wesselényi, hogy még tréfákkal sem engedte ebben magát illetni. Egyszer unokafivére, br. Bánffy György, akit minden rokona felett megkülönböztetve szeretett, tréfálkozva szólt:

— Úgy tetszik, bátya, mintha a bájos *Kótsiné* hófehér, kerekded, szép karjait mégis kellenél több áhítattal szemlélgetné. . .

Wesselényi azonnal elkomorodik, szótlan marad „vére hosszasan küzd, utóbb bő izzadás ömlik el arcán, mi nála a forró vér válsága szokott lenni, végre megtörli arcát” s így szól:

— Őcsém! Ilyesmit tréfából se mondj máskor; én kímélek mást, de



engem se bántson senki. Lásd! még egy ily gondtalan szód a köztünki gyöngéd kapcsot végkép elpattantaná és mindkettőnket nagyon búsítana... azért óvakodj máskor.

Újfalvy szerint ő volt az első, aki lovagias modora, rendületlen személyes bátorsága és lelkes felszólalásai által kezdte fölverni nemzetét az álomból, melybe a „német” azaz osztrák politika mélyen elringatta. Szavai sikerét ő maga életében nem élvezhette. Követői kevesen voltak, de az ő nyomában bátrabban haladhatott fia nemzeti, szent célja felé.

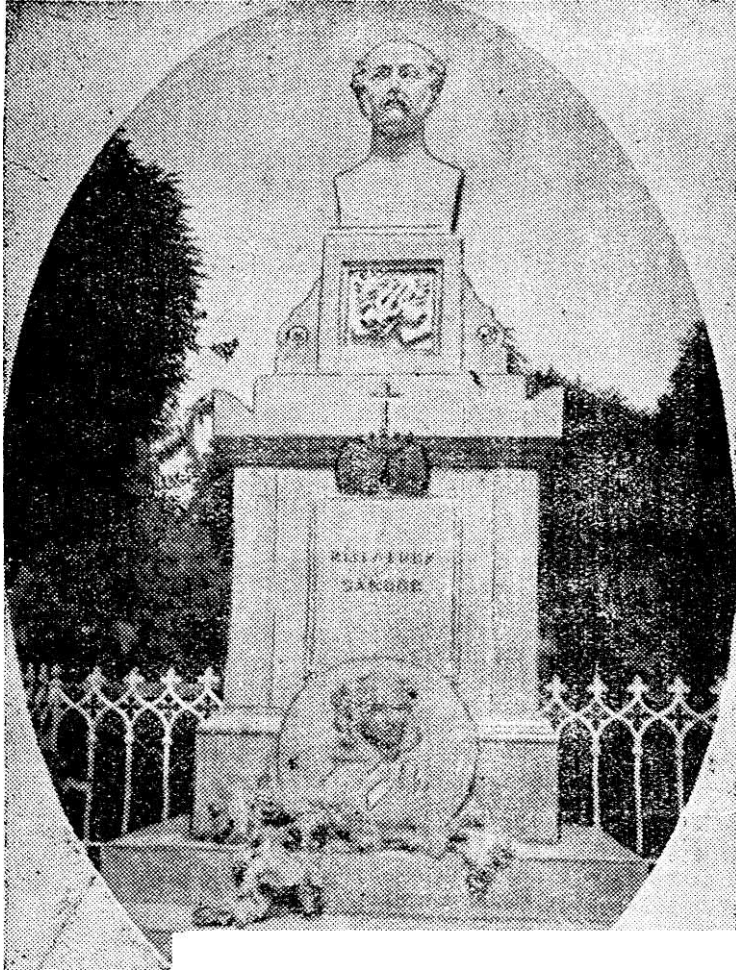
## II. WESSELÉNYI MIKLÓS GAZDASÁGA ...

id. WesseJényi Miklós idejét a vadászat, a színház és a közügyek annyira lefoglalták, hogy gazdaságára és háztartására majd semmi érkezése sem maradt. Újfalvy Samu, az öreg tőbíró, egy októberi napon meglátogatta és tőle kellett értesülnie, hogy jövő évre alig jut kenyér a Wesselényi-ház asztalára. Wesselényi tréfának vette ezt a jóslatot, de Újfalvy elmondotta, hogy az őszi vetések egyebüitt buják, csak Zsibón nem láthatott se szántást, se búzavetést. „A sült galamb pedig csak a mesében repül a szájba”, erre Wesselényi fellobban, székét kirúgja maga alól, a terített asztalt felborítja és dühösen ordítja, hogy a hanyag tisztartót tüstént tőbe lövi.

— A tisztartó legkevésbé hibás — mondja szokott bátor hangján id. Újfalvy —, mit tehet ő róla, hogy főnöke másfél hónap óta folyvást vadászik? Jobbágyai robotját mind fölemesztí. A tisztartó bár egy jobbágykével vagy cséplővel sem rendelkezhetik.

Wesselényi indulatosan fölnyergelteti Hasszán nevű lovát és fölszáguld szokása szerint a rengetegbe, hogy csillapítsa magát. Pár óra múlva visszatér, habbal tajtékoz paripáján és megkéri barátját, hogy maradjon nála és segítse ki gazdaságát. Némi vonakodás után végre beleegyezik az öreg Újfalvy, de megköveteli, hogy a Wesselényi-házaspár másnap kora reggel utazzék el és addig Zsibóra vissza ne térjen, míg az ő hívó levelét nem kapja. Másnap kirobogott szekerek a kastélyból.

Újfalvy Sándor atyja most nagy tevékenységbe kezdett, fiának leírása szerint így: „Legelőbb is a kastély kapuja előtt őrt álló, cifra huszárköntösbe öltöztetett 24 fegyveres hajdút, továbbá 32 puskást, mind a jobbágyok közül kiszemeltek, de akik e cifra szolgálaton kívül egyéb robotot nem tettek, ezeken kívül még két ennyi jobbágyot, akik különböző ürügy alatt mind robotmentesek valának, részint rábeszélés s még inkább adta-teremtettével oda bírta, hogy java s rossza, de mindenki segéljen csépelni és vetni. Magbúzában legnagyobb hiány lévén, sietve hozata kackai magtárából és sikerült is tevékenységének november 4-én a pár ezer véka őszyvetést bevégezni. Másnap keményen megfagyott, ekével többé mozdulni sem lehet, harmadnapra hó lepte, február utoljái el se ment. A hó alatt szépen kikelt a vetés és soha azután sem volt Zsibón gazdagabb aratás. A meghívó levélre pedig Wesselényi a hosszas távollét unalmaiból inkább repült mint jött kastélyába, honnan azalatt édesatyám már haza-



Kisfaludy Sándor síreméke Sümegen

(Gyalui Farkas felvétele.)

ment volt. Másnap pedig arabs televér ménjét, a híres Almanzort vezette Kackóra, hálája emlékéül. A ménnek árát a venni akarók előtt rendszerint egy véka arany pénzre szokta volt felcsigázni. De édesatyám azonnal viszaküldé és őszinte kifejezésekben tudata levelében:

„Amit tettem, becsületből, de nem jutalomért tevém: illet pénzen, vagy szép lovon venni nem lehet. A derék Wesselényiért, és becsületből máskor is s mindég készséggel, de bérért bizony még lépést sem. Valamikor ólamban meglátnám, mindég oldatomba nyilallana, hogy hazád nagy fián pénzért segítél. Ön szavai szerint nagy uram: tegyen a magyar-magyarért s honáért, amit tehet, s ne várjon a némettől!”

A gazdaság azonban mégis nagyon silány állapotban szállott Wesselényi özvegyére és fiára. Nem volt meg a kellő gazdasági berendezése, a ménest kivéve, ez azonban sok kárral járt, mert valami „szórféreg” miatt a 350 lóból álló ménes 50-re apadt és az ifjabb Wesselényinek, aki Széchenyivel Angliában töltött pár hót, onnan kellett 1822-ben telivér mént és kancákat hozatnia, hogy újra alakítsa a ménest.

## AZ IFJABB WESSELÉNYI MIKLÓS

Ifjabb Wesselényi Miklós tizenegy testvére közül egyedül maradt életben. Nem kényeztették, de sok dicséretet kapott, magasztalták s ez túlzott önérzetet ébresztett benne. Maga beszélte el Újfalvynak, hogy sokban megakadályozta ez az elbizakodottság. Atyja még zsenge korában megedzette fia testét, hozzászoktatta a hideghez, meleghez, szomjúsághoz, koplaláshoz. Álmatlanság, gyaloglás, erős lovaglás, hosszas futás és birkózás napirenden voltak. A hétéves gyermek már szilaj paripát lovagolt, nyolcadik évében hajtóvadászon farkast lött. Ugyancsak nyolc éves korában, midőn atyja Zilahon 1 oldalági gróf főispán ellen keményen kitört, s a gyűlés tagjai ki akarták dobni az ablakon, a kis Miklós, aki díszruhába öltözve jelen volt, rimánkodott apjáért és térden állva kérte, hogy kíméljék, de hiába. Ekkor a kisfiú fölegyenesedve kardot rántott és kemény hangon kiáltott rájuk:

— Aki atyám ellen még egy lépést mer tenni, irgalmatlanul összevágom. . .

Erre véget ért a *bőszültség*. A kis hőst összecsókolgatták rendre. Máskor a középszolnoki nemes dandárral küldte atyja, a fölkelőkkel, tizenhárom éves fiát Nagykárolyba, hol összevonták a többi megye insurgenseit is. A 300 lovasból álló dandárt a gyermek Miklós vezényelte egy héten át, naponta hadigyakorlatot tartva. Miksa főherceg el volt ragadtatva az ifjútól és úgy a főherceg, mint mások, fényes hadi jövőt és előmenetelt jósoltak neki, amiből semmi sem teljesedett.

Kiskorában anyja nevelte a gyermeket. Később első, *Tőkés* nevű nevelője nem vált be. Egyszer valami pletykájáért az id. Wesselényi kikergette a kastélyból. Ekkor szerencsés választással *Pataki Mózes*t, egy jellemes, férfias és jóeszű ifjút szerződtettek nevelőnek. Sokszor beszélte Újfalvynak ifj. Wesselényi, hogy ő mindent Pataki lelkes nevelésének

köszönhet. Midőn később Pataki Kolozsvárt növendéke gondos ápolása és az orvosok minden erőfeszítése ellenére meghalt, Miklós a zsibói családi sírboltba, édes atya koporsója mellé temettette, nővéreinek pedig szép pénz hagyományt tett.

Az ifjú Miklós atyjánál magasabb, vállasabb és csontosabb testalkatú volt. Hangja olyan dörgő és harsány, hogy ezer hang közül is meg lehetett ismerni. Kiálló nagy pofacsontok, széles, nagy homlok, bozontos haj és szakáll, rendkívül izmos tagok, széles, kiálló mell, izmos karika-lábak, széles tenyér és talpak, — így írja le külsejét barátja, Újfalvy. Az indultosságot nagy mértékben örökölte atyjától, de Pataki igyekezete és saját erős akarata mérsékelte, különben szelíd, jószívű volt. A testi gyakorlatokra, valamint a lelkiekre is nagy gondot fordított. Több művelt európai nyelvet tudott, rendkívüli emlékező és ítélőképessége volt. Mindezt hazaszeretettel és emberszeretettel párosult. Joggal nagy reményekre jogosította övéit és barátait.

## LÓFUTTATÁS A ZSIBÓI RÉTEN

Tizenötéves korában Zsibón és környékén egy dragonyos osztály szállásolt. Ezredesük, egy Szombati nevű tokaji birtokos ember, Zsibóra érkezett osztálya megtekintésére. Mióta Dátoson katonák olyan embertelenül hurcolták el id. Wesselényit, azóta kerülték Wesselényiek a katonákkal való érintkezést. Ezúttal azonban a kiváló jellemű, magyar ezredest és tisztjeit ebédre hívták. Ebéd alatt lovacról, lófuttatásról beszélgettek. Ifj. Wesselényi *futtatást* (így nevezték még az én gyermekkoromban is a versenyt) ajánlott a zsibói réten. Nyolc ellene s ő Kakas nevű lován és ha a nyolc tiszt közül két óra alatt valamelyik Wesselényit megragadhatja úgy, hogy ruhadarabja a kezében marad, akkor ő legyőzöttnek tekinthető és lova a győztes lesz. Az ezredes, ha ez két óra alatt meg nem történik, négy akó tokaji bort ígért. Átadom a szót Újfalvynak:

„Harsona rivallgásra megindul a verseny: száguld már Wesselényi, a tisztek mindenfelől utána . . . kétszer szorítják a Szamosnak ... a magas partról beszöktet a folyóba s átúsztat. Bevágat a sűrű bozótba s mocsárokba, bé a legsűrűbb erdőbe, lováról leszökve gyalog tör utat, míg újra szabadra juthat s újra vágthat. Cserei Ilona az ezredessel a tér közepén kocsiból távcsövezik, körültek a sok néző. Az anya szokott nyugodt hangján szól az ezredeshez:

— Fiam nyertes lesz . . . mert ő a halált eleibe tenné a legyőzetésnek; tízszer annyi sem győzné le, mikor ilyesre kerül . . .

A kitűzött két óra már vége felé jár: Wesselényi a solymosi völgyről az országúton Zsibó felé kanyarodva, ellenei közül egyiket sem látván maga előtt, vidáman vágat hazafelé. De az egyik tiszt a bújákai híd túlsó végén egy agg fűz mellé megbújva ólalkodik a már-már bizonyos ragadományra. Wesselényi a rejtve *lévőt* nem előbb, mint azon pillanatban látja meg, mikor már a hidra ért; villámgyorsan megfordult, de hátulról még négy tiszt rohan nyomába. Rögtön oldalt fordítja tajtékozó paripáját s a

hídon fejül a három ölnyi széles mély patakárkot keresztül szökteti. És ezt oly gyorsan és villámsebesen, hogy a lesben álló tisztnek nem marad ideje útját állani, s pedig a köz csak néhány lépés. A tiszt sebesen utána, kevés ideig nyomában is ... de Kakas mintha éppen most indulna ki versenyre, oly hatalmas szökésekben halad; a tiszt nemsokára már szem elől is téveszti.

És már most háborítatlanul vágat be a kastélyba; leszökik lováról s még marad annyi ideje, hogy pipát gyújtva a rendre megérkező tiszteket udvariassággal fogadhatja, mintha látogatásra jönnének, Wesselényi most a lihegő tisztekhez fordul s a szokottnál nyugodtabb hangon szól hozzájuk ... amit ilyen esetekben ő rendszeren használni szokott:

— Uraim! a tett igazolja a szót. Ló és ló közt nagy a különbség, több mint emberben: amit egy tehet, sok másnak nincs hatalmában. Folytassuk még pár óráig, ha úgy tetszik ... Önök friss lovon, én újra Kakasomon . . . most még tovább megyek ... ha a következő két óra alatt futás, ugrás, vagy úzásban önök Kakason bágyadást tapasztalnak, vagy egyetlen felgömbült hajszálat látnak rajta, akár izzadásfoltot fedeznek föl . . . vagy legrosszabb esetben elfogattatnám . . . kétszerezve a versenydíj . . . Kakas és a társa . . .

A kihívást a tisztek készséggel fogadják, de az ezredes komoly hangon vág közbe:

— A báró állítása már igazolva van ... az ifjú bajnok és paripája hihetlenséggel határost műveltek s tehetnék még tovább is . . . de szükség van reájok ezután is, valamint ezredemnek is jeles tisztjeire: hadd fűjják ki tüzüket komolyabb célra. Tokaji szőlőm pedig büszke leend, midőn nemes terméséből az ifjú hőssel oszthat”.

Az ifjabb Wesselényi Miklós lelkének két főrugója a vasakarát és a kitartás volt. Ezt sokszor bebizonyította. Például: felserdült korában is rút volt az írása. Anyja egy alkalommal gúnyosan mondta, hogy a rút írás gyermeknél még megjárja, de ifjúnál gyöngeség. A gúny fölrázta és egy szépírási mintát vett elő. Előbb a nagy, később a kis betűket gyakorolta. Nehezen ment, de nem tágított. *Huszonhat órát egyvégtében írt evés nélkül, alvás nélkül.* Ezután hamarosan megjavult az írása. Később egyik közgyűlésen egy jogi kérdést nem tudott megfejtteni, ezért csatát veszített. Anyja szokott egykedvűségével megjegyezte, hogy boldogult férje sem tudott ilyenben semmit se egybekelésükkor, de figyelmeztetésére „fölbredt”: rendre kiképezte magát s így bebizonyította, hogy erős akarat és kitartás előtt minden meghajol. E bölcs szavakra Miklós sietve hozatta el Mezey jogtudóst, akinek segítségével négy hónap alatt úgy kiképezte magát, hogy jogi téren egyike lett a legerősebbeknek. Mezey marosvásárhelyi ügyvéd volt, félénk természetű ember, ami Zsibón bűn számba ment és emiatt sok megtréfáltatást kellett kiállania.

Az apja által elhanyagolt gazdaság sorsa 1817-től jobbra fordult, mert sikerült az ifjabb Wesselényinek egy páratlan gazdasági igazgatót szereznie *Kelemen* Benjamin személyében. Most már Wesselényi — aki eddig anyjára való tekintettel nem akart változásokat — egész sereg újítást vezetett be. Az özvegy sokat haragudott, panaszkodott, szenvedett, sőt még sírt is.

Azonban egészen megváltoztatták a gazdálkodást: a felhasználatlan helyeket felszántották, bevetették és nagy gondot fordítottak mindenre. Oly szépen rendezték be a gazdaságot, hogy néha tíz erdélyi ifjú is mint fizetés nélküli gazdasági gyakornok, Zsibón képezte ki magát a gazdaságban.

## WESSELÉNYI ÉS SZÉCHENYI

Nem szólhatunk Wesselényiről anélkül, hogy ne közöljük Újfalvy elbeszélését arról, hogyan ismerkedett meg Wesselényi és Széchenyi s minő hatással voltak egymásra.

Wesselényi forrongó szellemének — írja Újfalvy — csak egy szikra kellett, hogy lángra lobbanjon. E szikrát Széchenyi lángesze dobta az akkor még hamu alatt rejlő parázsba. Széchenyi hatalmas lendületet adott neki. Újfalvynak ez benső meggyőződése, mint akinek szerencséje volt mindkettőjüket közletről is hosszasan ismerni.

Mindaketten ifjúságuk zsenge napjait élték, mikor véletlenül Debrecenben találkoztak. Széchenyi a fárasztó katonai gyakorlat után tábori ágyán hosszan elnyúlva feküdt, mikor a bányadást pihenő huszárfőhadnagy elé toppant Wesselényi s sajtóságos harsány hangján elébe dörgi élces üdvözlését, melyet Újfalvy jobbnak vél elhallgatni. Ezt a beköszöntést azután sokkal később, 1852-ben fölemlítette Széchenyi Újfalvynak Döblingben, valamint azt is, hogy soha senki megjelenése akkora hatást nem gyakorolt reá, mint a Wesselényié. Széchenyi akkor még nagyon fiatal volt, de éles tekintete a Wesselényi testi szemein keresztül szinte lelkébe hatolt be. A rokonszenv pillanat műve volt, de halálig tartott. Később ugyan vélemény- és modorkülönbség meglehetősen távol tartotta a két jó barátot, de az egymás iránti részvét s kölcsönös becsülés sirjukig kísérté. Wesselényi elítéltetésekor mi mindent megkísérelt Széchenyi az ő megmentésére, vagy bár „sírja” enyhítésére! Valamint Wesselényi a döblingi végmenedékhely hallatára keserű könnyekre fakadt, s hetekig volt magánkívül.

Ismeretségük kezdetén elválhatatlanok voltak s Széchenyi nógatasaira nemsokára beutazták Angliát, Franciaországot és Helvéciát. A hosszú utazás Wesselényire roppant hatással volt. Mint szorgalmas méh, gazdag ismeretekkel tért vissza hazájába. Szokásában, tetteiben, vágyaiban akkora volt a különbség, mintha kicserélték volna. Merőben átváltozott csakugyan, egy nagy kivétellel, és ez az emberek iránti állhatatos s a leggonoszabb megcsalások után sem változó meleg szeretete! (Természetbarátok és Vadászok Évkönyve, szerkeszti gr. Lázár Kálmán, I. évf. Újfalvynak Wesselényiről és Kendeffyről írott emlékezéséből).

Széchenyi „nógatasaira” 1821-ben utazták be Angliát és Franciaországot. Wesselényi nyűt lélekkel és nagy kitartással tanult egész útja alatt. Naplói az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárában vannak; még az Angliában látott gyapjúminták is be vannak ragasztva érdekes följegyzései közé.

Külföldről való hazatérésük után Zsibón vettek búcsút egymástól. Emlékirataiban Újfalvy Sándor meghatóan írja le ezt a búcsúvételt.

„Harminckét hosszú évek után most is füleimben hangzanak a búcsúszavak. Késő éj volt már, a *pipázó* szoba kandallója előtt ültek, Wesselényi komoran rázza fejét s bús hangon rajzolgatja nemzete sorsát, főleg hazafiai részvétlenségét. Széchenyi elmélyedve néz a kandalló tűzébe. Homloka s szemöldöke rendszeren fel van tűzve, de most a szokottnál is egybehúzottabb; látható, hogy sebes gondolatok viharozzák agyát. Utóbb halk léptekben, — Wesselényi még mind beszélve, a másik mélyen hallgatva, — érnek ki az udvar közepén már rég befogva álló útiszekérhez. Széchenyi most hirtelen felkapja fejét, merőn szemközt nézi Wesselényit, mintha álomból ébredne föl:

— Barátom! — mond villogó szemekkel — te egy századdal előbb születted, kevés öröm, sok baj vár rád. Szálka vagy a kormány szemében: üldözéssel és börtönnel fizetend; de ami véredet fagylandja, hazádfiai közül kevesen fognak megérteni s eszelősnek gúnyolnak. Ügyedül Görög-honban vár reád némi öröm s jutalom: menj oda a szabadság harcára, ha golyó s szurony megkímél, a szabad emberek örömtapsa, ha elvérzesz, az emberiség forró hálája kísérend. Most Isten veled!! . . .

Pár évig küzdött Wesselényi barátja gyakorlati eszének e magos eszméje körül, de szeretett anyja ellenszegülésiért mindég hajótörést szenvedve. Utóbb titkon akart Szeremleivel egy éjjel elillanni; fegyverek, paripák, pénz minden rendezve volt . . . de anyja szintén az induláskor borult imádott fia nyakába”.

## IFJ. WESSELÉNYI MIKLÓS OTTHONÁBAN

A zsigódi udvarban a gazdasági személyzet nemcsak életrevaló, de — mint ma mondanók — csupa *sportemberből* állott. *Kelemen*, a gazdasági felügyelő. *Szabó* udvarbíró, *Hadviger* főerdész, *Álgya* lovászmester, *Luigi* komornyik, *Primer* kertész s kívülük ispánok, inasok, kocsisok, lovászok, egytől egyig talpraesett, élénk legények. Pár hónap alatt valamennyinek jó vívóvá, céllövővé kellett kiképeznie magát. Szabad idejében az egész személyzet az udvaron karddal vívott. Aki lovon sem ült azelőtt, a legszilajabb lovat meg tudta aztán fékezni. Wesselényi azonban szellemi műveltség tekintetében is vezető volt kortársai közt. Nyelvyakorlatokat például így végzett idegen nyelvekben környezetével és barátaival. *Prinkerrel* angolul, báró *Pölniczcel* franciául, *Luigi* komornyikkal olaszul, *Hadviger* főerdőmesterrel és a vadászok főnökével németül, *Nucúj* inassal románul, másokkal mindig magyarul beszélt. Ha valamelyiket más nyelven szólította meg, nem kapott feleletet.

A testgyakorlatok minden nemében hihetetlen fokra emelkedett, az egy tánc kivételével, libben nem sikerült belegyakorolnia magát. Pedig a szépnemnek legnagyobb tisztelője volt és nagyon szeretett volna jó táncával tetszeni. De nehéz, hatalmas testalkata nem volt alkalmas a könnyed, régi táncmozdulatokra. Mikor táncról beszéltek, elkomorodva szólt: „Szép mesterség, aki bírja, de nem nekem való”.

A sportok közül a céllövésre fordította a legtöbb időt. Folytonosan gyakorolta reggeltől estig. Lefekvés után ágyában hosszasan olvasott,

azután a két viaszgyertyát a szemben levő szögletre tétetvén, szélpisztolyaival, egyesgolyóval oltotta ki. Napi foglalatosságait rendszeren ezzel végezte.

Barátja, Újfalvy Sándor, azt is följegyezte róla, hogy rendkívül álmos természetű volt. Reggelenként nehezen tudott fölkelni. Egyszer próbából egész nap és éjjel aludt, ezért kora reggel két lovásza lábánál és fejénél két otromba dobot addig ütött, amíg gazdájuk föl nem kelt és szobájából el nem távozott. Megegett azonban, hogy távozást intett a lovászoknak, visszarojgott ágyába s ha nem zavarták, másnap délig sem ébredt föl.

Elhízásra hajlamos volt, bár mindent megtett ellene, túlzott mértékben: álmatlanság, testi megerőltetés, koplalás, savanyú ételekkel való élés, italok megvonása. Egyszer félévig mitsem ivott. Rendszeren négy órát aludt. Nem is hízott el túlságosan, míg meg nem vakult, akkor nem tudott eleget mozogni és meggátolhatatlanná vált, hogy elhízzék. A lovaglást egyetlen napon el nem mulasztotta. Zsibótól Kolozsvárja a kilenc és fél magyar mért földet négy rendbeli paripán, rendszeren három óra és négy-öt perc alatt tette meg. Mindig békétlenkedett, hogy ezt a néhány percet nem tudta legyőzni. (Ma a 136 kilométernyi vasúti vonalon az utazás Zsibótól Kolozsvárig 4—5 órát tart.) Wesselényi Kolozsvárra érkezve, egyenesen a követi gyűlésbe, vagy az országgyűlésre ment, hol órák hosszáig éber figyelemmel volt vagy beszédekert tartott, litiszekere nagyon kemény kötésű volt. a legrosszab úton is gyorsan közlekedett, de oly irgalmatlanul rázott, hogy csak ő és Miska kocsisa bírták ki. A gyaloglásban alig kísérhette valaki. Újfalvy szerint: „Meredek bércekre szintoly könnyűséggel hatolt föl, mint a sima téren. Nehéz bárdal kezében órákig faragott félbeszakadás nélkül, bármily gyakorlott ácslegény sem bírt vele versenyezni. Szobája falán függött a két hatalmas kasza, melyekkel úgy ontá a füvet, hogy jaj volt a leggyakorlottabb kaszásnak, ki a rendben utána állott. S azt nemcsak rövid ideig, hanem félnapokig folytonosan. Szénatakaráskor ozsonna után nyugodni engedé cselédeit. Őmaga egyedül ébren s mindig munkálkodva. Vacsora után cselédjeivel gyűjteni kezdé a megforgatott lucernát. Őmaga elől, a többit már a szégyen sem engedte hátra maradni. Reggelig hihetetlen mennyiséget feltakarítottak. Ekkor magát hanyatt vetve a gyepen, jóízűen elaludt, mint más a puha párnák közt. Pár óra múlva felpattant, kimosdott s oly friss kedélyben társalgott s munkált naphosszat, mintha egész éjjel csendesén aludt volna. Mi mindenre alkalmas lehetett az ember ily megedzett tettel s erős lélekkel!”

## BÁNFFY MIKLÓS ÉS WESSELÉNYI KATA ESKÜVŐJÉN

Drágban, 1822-ben nagy és fényes esküvő folyt le, melyen ifj. Wesselényi Miklós vált az ünnepek központjává. Az esküvő napján a kastély gyümölcsösében, de tui a hídon, nagy máglyatűz ég. Szakácsok, kukták sürgölődnek körülötte. A láng fölött, ősi szokás szerint, egy egész ökör forog nyárson, gyomrában vaskos ártány, abban süldő malac, benne tyúk



és abban tojások, A kolozsvári barna „hangászok”, a cigányok: Móti, Gica, Bocásd, Pongrácz (egyik utóda a híres Pongrácz Laji volt, Rudolf trónörökös kedvelt cigányprimása) Zunya, (Jsucsúj és Dávid a kastély vaskapui előtt játszanak magyar nótákat. Két nap óta egyre robognak be a fényes nászvendégek, a cifra hintók alig férnek már a kastély udvarán. A tisztartó a vendégek lovait falusi csűrökbe vezeti, a kastély istállóiban nincs több hely. Erdély arisztokráciája és a környékbeli nemesség jelen van. Tíz felé közeledik a kastély órája. A zsbói út felé néz minden szem: Wesselényit várják, a vőfélyt. Most átadom a szót az egyik vendégnek, ő beszél el nekünk az esküvőn történeteket:

— „Pontba tíz órakor száguld Wesselényi sebes vágatva tajtékzó ménjén, a híres arab Hasszánon, csillogó nemzeti öltözetben. Hat nyalka lovász kíséri, egy-egy felnyergelt paripát vezetve, öltözet, ló, nyeregszerszám a hajdani fejedelmi idők fényűzését tüntetik fel. A délceg paripák nyerítése keleties jelentet tár fel. A daliás Wesselényi harsány hangon üdvözlé a társaságot és karját nyújtá a bájos arának és a szentegyházba vezeti hűtlésre. A hűtlést szokásos, több óráig tartó vendégség váltta fel. Wesselényi semmit sem evett, rendre három poharat köszöntött: a házaspár boldogságára, az örömszülők örömük állandóságára s utóbb a magyar nemzet felvirágzására, szokása szerint válogatott kifejezésekben és a? utóbbit oly megrázó hangon, hogy főleg az idősebbeknek könnyeket kergetett szemeikre.

Ebéd után cukros szesz s feketekávé hordoztatott, mialatt Wesselényi csendesen kisuhant az udvarra és lovászaival a hintókat, szekereket keresztül-kasul össze-vissza húzatta miáltal az udvartér megannyi torlaszokká idomították. Ezután kedvenc paripájára pattanván, a kastély kapuja elébe szöktetett. A ló dörögésre a vendégek kitódultak. Wesselényi délceg ménjén merész körülszöktetéseket teve, mialatt az oldalfélt felállított zsbói magyar gubája újjából eleven rókát ugrat ki, mely gyorsan benyargalt a szekér-tömkelegbe. Wesselényi utána, rúdon, szekér-derekan keresztül-kasul ugratva minden nyaktörő szöktetések közt, rendre a vezeték hat paripái mind kifárasztja, míg végre sikerült a ravasz rókát elkorbácsolni.

A lovagias mutatvány után megpendül a hegedű s a vendégek a táncterembe sietnek, Wesselényi hévvel-tűzzel rárakja az aratáncot. Ezután megáldá a nászünnepegy apraját, nagyját és paripájára pattanván visszaszáguld Zsibóra. A dáridó azután még három napig tartott. A házasság azonban nem sokáig, a házasság elváltak”.

## A KÉT KOLOZSVÁRI GRÁNÁTOS

Kolozsvárt a házsongárdi temető felső részében hatalmas síremlék látható: egy magas kőoszlopot négy kőből faragott oroszlán vesz körül. Semmi felirat. Ott nyugszik Wesselényi Miklós legkedvesebb rokona és elvbarátja: gróf Kendeffy Ádám. Újfalvy a Természetbarátok és Vadászok Évkönyvében ezeket írja róla:

Az ifjú Kendeffy Ádám az arisztokrácia hibáit mutatta.

Könnyelmű

életet folytatott, a holnapi napra mit sem gondolva. Wesselényinek közeli rokona, gyermekkori játszótársa volt. Most Wesselényi pillantott bele a Kendeffy lelkébe, amint Széchenyi egykor az övébe s arról győződött meg, hogy sok nemes tulajdon hever ott parlagon: „a gyomok közt sok nemes gyökér”. Wesselényi hatása alatt aztán a fiatal Kendeffy magas lelki fejlettségre jutott s rövid idő alatt másodvezérré nőtte ki magát.

Mindenekelőtt elhanyagolt gazdaságukat rendezték mindketten és ernyedetlen szorgalmuk által anyagilag kedvező és független helyzetbe jutottak. Megtanulták az idő beosztását is úgy, hogy ketten mindenre ráérkeztek. Gyors lovaikon beszáguldottak a megyei gyűlések székhelyéit. Az akkori ernyedt közönséget szép szóval, korholással kivették közönyéből, úgy, hogy joguk érdekében sorompóba léptek az álmosak, sőt a hölgyek is buzdító szerepet vállaltak. Az így kialakult megyei küzdelmek képezték ki a 23 évig elmaradt erdélyi országgyűlésre, 1834-re, a bátor és lelkes hazafiaknak számát, melyet Erdély diétáinak krónikája Újfalvy szerint fel nem mutathat. Alig hangzottak el a bezáró főispáni szavak, a két jóbarát már fergetegként száguld lován az ország túlsó részébe. Lovukról leszállva, egyenesen a tanácskozó terembe lépnek és 15—20 mérföld benyargalása után fáradtság nyoma nélkül több óra hosszat vesznek részt a vitában. Másnap már Kolozsvárt az általuk sok bajjal létrehozott uszodában órákig csapkodják a vizet. A tanítvány-sereg dideregve s csak kényszerűségből ugrik a 10 fokos vízbe. Innen a csapat a „vívodába” siet, Biasini vívótermébe, hová szintén Wesselényi és barátja terelik őket. Itt körömszakadásig kellett vívniok. Wesselényi és Kendeffy a bámulat tárgya, mert főleg kitarásban rég túltettek a hajlékony olasz tanítón. A nap hátralevő részében nemzeti ügyek és gazdasági kérdések fölött vitatkoznak a Casinóban, ami jó hatást tesz a fogékony fiatalemberekre. A következő napon a Magyar-utcán végig a \$zt. György-hegy felé jó paripákon vágat 25—30 „kopasz”, élükön Wesselényi és Kendeffy. Ott angol falkamester vár rájuk 52 angol fajkopóval. Újfalvy, Erdély leghíresebb vadásza a falkavadászatot, vagyis a lovasvadászatot kopóval tartja minden sportok legnemesebbikének. Megkapóan érdekes, hogy Wesselényi fia, Béla báró föllevenítette Zsukon, a múlt század kilencvenes éveiben a falkavadászatot, melyen magam is annyiszor láttam őt és társait száguldani a hegyes-völgyes, akadályokkal tele pályán és ott, azon a helyen halt meg az árvízi hajós fia, mint már idősebb, de lélekben, testben friss sportember, ott végezte életét a ló hátán: lovaglás közben, 1904 októberében. A két jóbarát, Wesselényi és Kendeffy az úszást és vívást nagy tökéletességre vitte. Újfalvy balaton-türedi fürdőzését leírva, említettük, hogy 1830-ban Wesselényi átúszta a hullámzó Balatont. Kendeffy egy alkalommal a kolozsvári uszodában úszott szélviharban, öt óra hosszat, a legkisebb pihenés nélkül. Wesselényiről a nemzeti „vívoda” termében üveg alá foglalt írás tanúsította, hogy 13 vagy 23 (Újfalvy nem emlékezik pontosan) vívóval egyenként megvívott és sorra kifárasztotta őket. Valamennyi saját aláírásával bizonyította. Kendeffy is órákig vívott egyhuzamban és állítólag négy órai szakadatlan vívás után szélhűdés áldozata lett.

Senkire fájdalmasabban nem hatott a gyász hír, mint Wesselényire.

Rögtön lóra pattant és Zsibóról Kolozsvárra nyargalt. Újfalvy, mint szemtanú, így írja le a továbbiakat:

„Itt, Kolozsvárt, Wesselényi József házánál vártunk rá. Minden tagjában reszketve, halványan lépett közénk; hallgatva s mereven nézett a földre. Utóbb magához intett s dadogva monda: rendeljek szekeret s kísérem a halottas házhoz. A szekérben reszketett, mint a nyárfalevél s fogai egybekocogtak, mint az ijedt embernek, benne minden indulat, s közte a bánat is, hevesebben tört ki, mint másnál. A Kendeffy-ház előtt kiszállván, a kapu előtt felállított két nyalka gránátos őr megpillantására megborzadva lépett hátra. És egy falócán összerogyott. Itt a temetést rendező b. Kemény Ferencet hosszasan s fájdalmasan nézdegélé, utóbb süket hangon szólította meg.

— Hát a mi derék Ádámunkat csak ennyire érdemesíted, hogy ő, a szabadság bajnoka, ki amellettt kész leendett vérét ontani és te az ő meghült tetemeit a zsarnokság zsoldosaival véteted körül. Ez több mint gondatlanság. Ezért számolnod kell a megsértett emberiség előtt.

Báró *Kemény* minden ékesszólását előszedé:

A katonai parancsnokság a nemzeti veszteség fölött méltánylatát bebizonyítandó, tisztességtételből állítatá fel legválogatottabb gránátosai közül egytől egyig magyar születésű katonáit. Ami csak elismerést érdemel.

— Érdemel a pokolba! — kiálta Wesselényi bőszünten. — Közönös embernél megjárja, de Ádám felül volt emelkedve: az ő emléke megtiszteltetést, de nem beszennyezést érdemel. És most rögtön eltávolítsd innét az öröket, vagy erőhatalommal szétkergetem.

Wesselényi akaratosága ismeretesebb volt, minthogy itt már többé engedményeket lehetett volna várni. Azért a hajlékony b. *Kemény* vonatva ugyan s a legóvatosabb tapintattal az örök visszavonását kieszközle csakugyan, a katonatisztek nagy bosszúságára. *Wesselényi* pedig csak azután ment bé a nagy halott koporsójához”.

## A HÍRES ZSIBÓI VADÁSZATOK

Újfalvy Sándor korának leghíresebb és legvakmerőbb vadásza volt. Nevét mint vadászati íróét az ötvenes—hatvanas évek vadászati lapjából jól ismerték és becsülték országszerte. „Az erdélyi régebbi és közelebbi vadászatok” címen vastag könyvet is írt. Ebből a műből — mint már említettem — 1927-ben, Kolozsvárt, a Minerva-könyvtárban kiadtam néhány érdekes részletet. Ezúttal itt Újfalvy emlékirata nyomán beszéljük el a híres zsibói vadászatok lefolyását.

„Wesselényi 1823-tól 1834-ig minden év őszén és telén négy-öt vadászatot rendezett, melyek rendszeren négy napig tartottak. E vadászatok ama kor legszebb napjai közé számítottak. Mindenki büszke volt arra, hogy megjelenhessen. De csak elvbarátait hívta meg; s ezeket ha szinte vadászok nem voltak is. A meghívás nagy pontossággal kezeltetett, mert meghívotton kívül másnak helye nem volt. Egyszer egy magasrangú úr, egy nyugalmazott huszárezredes, ki egyébiránt élceivel bármely nagy társaságot

folyvást derűtségben tudott tartani, de gondolkodása s elvei iránt nem nyújtott kezességet, hivatlan jelent meg: Wesselényi azonnal elkomorult, vastag ajkait durcásan „pittyeszté le”: de a víg cimborá is alig várta az éj homályát, hogy tovább hajtasson.

A meghívottak Zsibóra gyűltek a történeti híru s különben is festői kastélyba, mely a Szamos balpartján, magaslaton fekszik s melyre a folyam más partjáról a Rákóczi-hegy néz le, körülötte százados erdők sötétlenek s Wesselényi 8 falut bírt.

*Hadviger* főerdész esténként kinek-kinek kézbesítette vadászjegyét, melyen a másnapi hajtás, neve és abban állásának száma fel volt jegyezve. *Luigi* komornok virradat előtt megjelent, minden szobában gyertyát gyújtott, s hangosan jelentette, hogy minden készen áll az indulásra. Zsibón nem volt álmos vagy rest ember. Gyorsan felöltözött és sietett kiki az étterembe, hol tejes kávé, túrós puliszka, főtt tojás, friss vaj s főtt burgonya várt a társaságra. A reggelizés alig tartott egy óranegyedet. A délceg lovak sebesen ragadták most a szánat vagy szekeret a távoli erdők alá. Szilaj hajtás, felborulás következtében a kék foltok s dagadt arc mindennapos jelenetek voltak.

*Wesselényi* az úri vendégek kiindulása előtt sokkal korábban kelt útra sötétben, gyalog, vállán két fegyverrel. Mikor vendégei szánakon kiérnek, ő már övig meztelenre vetkőzve s a vadászkürtből jéghideg vizet öntözve testére, ott állott a nagy tűz előtt, lövészei közt s a hosszas gyaloglás után, most a hideg vízclocsolás alatt teste Aetnaként párolgott. Kitérülködés és felöltözés pillanat műve volt nála.

A főerdész, — folytatja Újfalvy —, kinél tevékenyebb s több szervező ügyességgel bíró vadászt sohasem ismertem, virradatig felállítá már a 80 hajtót. Mihelyt állásainkra értünk, rögtön megkezdődött a hajtás, s oly szép renddel és hangos lármával folyt, minőt másutt annyi év alatt soha sem tapasztaltam. Zsibón a hajtás soha meg nem szakadt vagy fel nem bomlott, aminek kellemetlenségeit az tudhatja legjobban, aki, mint magam is, sokféle vadászaton fordult meg. A decemberi legrövidebb napokon is rendszeren 5 hajtás járt le. Déli falatozásra egy óranegyed használtatott: rendszeren sült pulyka, kevés bor s komlós cipó: ennyiből állt az ebéd. Lehető gyorsan folyt le minden, mert a háziúr ismeretes dörgő hangja „indulhatunk”-at harsogott.

Az utolsó hajtásból leereszkedvén, a völgyben vártak a sebes fogatok; mikor már Wesselényi is délceg paripájára pattanva, mint forgószelel szárguldott előre s jóval elébb ért kastélyába”.

„A vendégek hat órakor *szaloniasan* átöltözve jelentek meg az étteremben. Rendszeren gr. Csáky vagy br. Wesselényi farkas a történeti emlékü anyát, a már éltes Cserey Ilonát, az illem szabályai szerint az étterembe vezeté. A teríték egy hercegnél is megjárna: rajta a négy tál meleg étel mellett ízletes csemegék, válogatott gyümölcsök, többféle asztali és csemegebor . . . mind a házi úr saját természetménye. A szolgálat nagyon pontos, félórai ebédkezés után a ház tisztas asszonyát szobájába kísérve, a vendégek rendre a pipázó szobába gyűltek. Némelyike a kereveten hosszat nyúlt s pogányul füstölve áhitattal üdvözlé a pihenési órát.

Mások a kandalló körül a háziúrral komoly beszélgetésbe merültek. A szögletben jól egybeszorulva négy zilahi cigány; ha jobbacskán húzná, sem ártana. De a becsületes magyar ember széles jókedvében csak a húzd-rát ügyeli, a többit, ha megvan sajtósága taktusa, számba se veszi. Javából rakja már a bús komoly Ötves, rendre mások is belekóstolunk, utóbb a korosabbak is belezavarnak. A széles kedv mind hangosabban tör ki. A kiállott fáradság, csikorgó hideg, mély hó, minden feledve van.

A szögleti kis asztal mellett két viaszgyertya világánál, orrán hatalmas szemüveggel s nőttön-növekedő figyelemmel olvassa gr. Csáky az Augsburgit. (*Augsburger Allgemeine Zeitung*.) Egyszerre sajtósága rikácsoló hangján kiáltja: „A szövetségesek tönkrevették Navarinnál a török tengeri hadát!„; azonnal körülsegrik mindenfelől s feszült figyelemmel hallgatják a nagyszerű esemény leírását. A komoly tárgy feletti vitatkozások azonnal hévvel, tüzzel megkezdetnek; midőn főlovász *Álgya* betoppan s amúgy huszáros negélyel jelenti, hogy a lovardában meggyújtatták az éjjeli lámpákat. Nincs oly fényes ígélet, melyért valaki most a kandalló mellett maradna . . .

A lovarda egy nagy csillárral s több éji lámpával van világítva; a főlovász a paripa életidejét s születését hangosan kiáltja ki s kezdődik a lovarda körüllovaglása, felséges látvány! annyi délceg, nemes állat, apróbb-nagyobb szöktetések s bárány-ugratások közt A szögletben zamatos rónaival s udvarhelyivel habzó serlegek fogadják a mind sűrűbben erre forduló látogatókat.

*Kendeffy* Ádám és *Wesselényi* tüzes paripákon, sisakkal és karddal markukban, szöktetnek most a tág térre. Kortársaik közt a legjobb két lovast, bajvívót s legerősebb karú két férfiút látjuk magunk előtt. Hévvél, tüzzel, mint forró vérek rohanják meg egymást. Kardjaik szikrát szórnak. A menny és föld egybeomlását képzelgetik el. A dicső lovagias jelenet a nap minden más jelenetét felülmúlja s a vendégek kívánságát és várakozását túlszárnyalja.

A lovagkor e szép felidézése után a kandalló tűzénél a közfigyelmet a háziúrnak *Kendeffyvel* és *Wesselényi* farkassal a gazdaszat fölötti heves vitatkozása tartja feszülten. Nagyon hosszúra nyúlna ez, de a falusi toronyóra elkongatta az éjfélt: s jóllehet már most senki sem bágyadt s nem is álmos, de a háziúr maga inti vendégeit nyugalomra, mert holnap távolabb kell menni s korábban indulni.

Mikor vihar és fergeteg honn marasztott, újabb férfias élvezetek vártak a vendégekre. A nagyterem vívó iskolává váltatott. Mindenféle kardcsatogás, vívás. A tág erkélyen pedig *Kendeffy* fényes tallért szőrit két úja közé, *Wesselényi* pisztolyból golyóval lövi ki s megfordítva. Valamint *Újfalvy* báró *Pölnicz* szájából televér német, rövidszárú, porcellán pipáját fogadásra 12 lépésnyiről kilövi; a kitaró legkisebb sérelme nélkül. Messziről nézve bolondságnak neveznök. Sokan nem tudták elhatározni, melyik a hibásabb; ki a lövést vagy ki a tartást kezdte? Azonban mint minden, úgy ez is csak távolról nézve rémületes, közléről és többször látva, önbizalomra és bátorságra ébreszt.

A férfias időtöltések minden szerencsejátékot kiszorítottak a zsidói társasági körből. Kártya, kocka, melyek annyi romlást okoztak, mint aljasok, megvetés alatt álltak. S mégis lélekvidámság és jólézés jelei tükröződtek minden arcon,

Wesselényi csak ürügyül használta vadászatait. Óh! sokkal magasabb célból gyűjté ő Zsidóra vendégeit, minthogy velök néhány özet s nyulat ellődöztesse. Ezt ő magára kényelmesebben s költség nélkül tehette volna”.

Ezután Újfalvy kilejti, hogy Wesselényi célja a parlagon heverő erők egyesítése és edzése volt, hogy „a bátorság, lélekéberség ott is, hol eddig hiányzott, ismét feléledjen”. A napot a vadászat, az éj egyrészt a *közügyek és okszerű gazdaságról folytatott viták töltötték be*. Néha 40—50 vendég is megjelent.

## WESSELÉNYI UTOLSÓ VADÁSZATAI

„Több évi távollét után végre visszatért *Wesselényi* házi tűzhelyéhez és újra láthatták szemei a páratlan Zsidót. Nem késett örömét hajdani barátjaival megosztani. Az újév második napjára meghívta őket vadászatra. A szokott készséggel jelentünk meg — írja Újfalvy. Ez volt leghosszabb vadászata. Huszonhárom egymásutáni napig tartott a legrémesebb hidegben és övig érő hóban. Mégis csak egy kivételes napunk volt, melyen hóvihar ért; pár óráig dacoltunk dühöngésével, de utóbb is haza takarodni kényszerültünk. Ez egy napon kivüi semmi sem bírt az otthonmaradásra. Pedig oly mérges volt a hideg, hogy többek közt egy hajtásban magam is annyira megfáztam, hogy fegyverem ravaszát a szó szoros értelmében nem bírtam elhúzni. A hideg feketére égette arcunkat, mint megannyi núbiai szerecszen, úgy néztünk ki.

„Bámulva tapasztalam most Wesselényinek hova tovább mind hibásabb lövéseit . . . Fájdalmas hangon beszélgeté el, hogy az utóbbi évek alatt egyik szemére merőben megvakult, a másik is annyira meggyengült, hogy a futó vadat mintha csak fátyolon keresztül látná. Kedvetlensége nőttön nőtt, szokása ellen többnyire mélyen hallgatott. A vadászon rendes állásaitól búcsút vett. Négy hó múlva örökre elveszte szemevilágát.

Világtalanodása után pár évvel megkísérté még egyszer s utoljára a lövést: kivezetteté magát fácánosába s ott egy terebélyes nyárfa alá lapult, melyre a fácánok éjjelenként szoktak volt szállni. A fácánok gügyögő hangjára fellőtt, de nem talált, nagyon elérzékenyedve távozott és soha sem fogott azután fegyvert kezébe.

Wesselényi a vadászatot eredeti módon, másoktól ebben is eltérve, aethetikai jó ízléssel szokta párosítani, az elejtett vadakat a vadászat alatt nem használta fel, sem bőrüket le nem rántatá, hanem a nagy konyha külső falain csinos vegyítékben lőnek felaggatva s gyékénnyel gondosan elfedve, hogy senki se láthassa. Az utolsó napon vendégei előtt leleplezteté, mi azoknak élvezetdús látványt tárt tel.

Ez utolsó s leghosszabbra nyúlt vadászata díszesebben koszorúzá a konyha falait, mint valaha. Ott függtek tarka vegyületben a szép vadak:

386 nyúl, 42 őzbak, néhány vadkan s gímszarvas, 88 róka, 12 vadmacska, 2 nyest, 4 farkas, 42 császármadár és 36 fácán. Ezek festői vegyületében órákig gyönyörködtünk.

Wesselényi nagyon sokat és kitűnően vadászott, többet, mint kortársai. A sok erdélyi vadászon kívül öszönként kijárt az osztrák, cseh, morva s magyarhoni nagyszerű vadászatokra”.

## WESSELÉNYI ÉS A CSÁSZÁR

(Újfalvy „császár”-nak írja I. Ferencz királyt, aki magát osztrák császárnak proklamálta).

Wesselényi elbeszélése nyomán Újfalvy följegyezi, hogy miként történt Ferenc császár és Wesselényi találkozása. 1830-ban, Ferdinánd trónörökös pozsonyi megkoronázása alkalmából az udvar nagy estélyt adott, melyen az öreg Ferenc császár is résztvett. Gróf Reviczky korlátnok mutatta be egyenként a felső táblai tagokat. A cercle-ben Wesselényihez érve a császár „zord hangon” szólalt meg:

— A báró úr elődei közül többen tévedtek s ennél fogva szerencsétlenek voltak. Okuljon rajtuk s kerülje botlásaikat.

Wesselényinek ősei iránt érzett határtalan kegyelele felforralta véréit, „bőszülten” rázta tejét és így telet:

— Felség! Elődeim közt igenis voltak szerencsétlenek, de ártatlanok; az erőszak megtanította őket szenvedni, de félni soha ... S vájjon, melyik koronás fő lobbanthatja az elődök hibáját s kiállott szenvedéseit az utódok szemére/

A szokatlan jelenet mindenkit megdöbbsentett. A sima Reviczky az öreg császár figyelmet rögtön más személyre és tárgyra fordította. Valószínűleg maga a császár örült ennek a tapintatnak leginkább, mert saját estélyen, mint házigazda, menthetetlenül elhibázta a társalgási tapintatot és a kitörést maga hívta ki. Újfalvy azzal is erősíti ez állítását, hogy másnap, a császárné estélyen, valamennyi bemutatott magyar úr közül a császárné Wesselényit tüntette ki leginkább és előzékenyen vele beszélgetett legtöbbször. Mégis Wesselényi nemsokára bekövetkezett politikai üldöztetése jórészt e ponton veszi kezdetét, tulajdoníthatjuk a sors csapásának, vagy pedig az ő heves természetének, mindkettő *családi hagyományként* szállt reá.

1831-ben Hatfaludi alispán meglátogatta Wesselényit és titokban beszélt a falusbíróval. Wesselényi tréfásan megjegyezte az alispánnak, hogy alighanem katonafogdosásban sántikál. Az alispán tagadta. Ám azon az éjszakán öt legényt fogtak el katonának és vasraverve Zilahra akarták szállítani őket. Wesselényi erre elrendelte a bírónak, hogy bocsássa szabadon a legényeket, hisz az alispán becsületszavára állította, hogy szó sincs katonafogásról. A bíró teljesítette földesura parancsát. E merész fellépés híre egész Erdélyt bejárta és a törvénytelen sorozás meggátlása sok hazafinak tetszett. Az alispán eljárását sem lehetett elítélni, mert az ilyen katonaszállítást szigorúan titokban kellett tartani. Hivatalos körökben már ekkor fölmerült a terv, hogy *Wesselényit el kell tenni az útból*. Névtelen

levelek figyelmeztették, hogy meneküljön és Wesselényi készülődött is reá. Közben anyja tüdőgyulladásba esett és pár nap múlva meghalt. Wesselényi lovaslegénnyel hívatta Újfalvyt a ravatalhoz, magánkívül volt, rettentő szenvedéseket állott ki. S közben megérkezett letartóztatására az első rendelet, br. Jósika János akkori kormányzóhoz. A gubernátor azonban fölterjesztést intézett Bécsbe az alkotmányellenes és káros eljárás ellen, kész lévén inkább lemondani, semmint saját nevét és családját is örökre megbélyegezni. *E felirat másolatát br. Jósika később megmutatta Újfalvynak.* A kormány már katonaságot is indított útnak, hogy Wesselényit *élve vagy halva* kézrekerítse, de szándékától elállott.

Wesselényi hat hétig hagyta nyitva a családi sírbolt ajtaját. A kriptá előtt éjjel-nappal tűz égett és őr állott. Éjjelenként ő legtöbbször a sírboltban virrasztott. Ott írta meg anyja haláláról megrendítő gyászjelentését. De következett nemsokára az 1834. évi erdélyi országgyűlés, melyen Wesselényi erélyesen felszólalt a törvénytelenég ellen. Ugyanakkor egy kis kézi litograt, azaz könyomatú sajtót hozatott s azon kinyomatott néhány országgyűlési iratot. Az országgyűlést, egyebek miatt is, feloszlatták, Wesselényit és írmokát el akarták fogatni. Mindketten Magyarországra menekültek. A kiadott körözőlevél és elfogatási parancs csak Erdély területére szolt. Wesselényi a megyei gyűléseken tovább is bátorító beszédeket mondott, így Szatmármegyében a jobbágyok felszabadítása érdekében. Egy beszéde miatt itt fiscális keresetet indítottak ellene.

Gróf Károlyi György és Széchenyi István pár évvel előbb segítségül hívta Wesselényit a megindított „agitációs” munkához, mert nekik akkor még nem volt meg a kellő népszerűségük. Wesselényinek kellett tiszta, hazafias céljaik érdekében az országos és megyei gyűléseken felrésznie az elpuhult nemzedéket. Magyarországon nem lévén birtoka Wesselényinek, gróf Károlyi György egy kis szatmármegyei birtokát reáruházta, Széchenyi pedig 16.000 forintot adott át neki, hogy sürgős adósságait törlessze.

— Én pedig — mondotta el később Wesselényi — megbízásomnak lelkiismeretesen megfeleltam. A pozsonyi országos teremben az addigi deák nyelv helyett tiszta magyar hangon szólaltam meg, mire a nádor nem késett rendreutasítani, hogy a felsőház szokásos nyelvén változtatni nincs jogom. De tudtára Magyarhonban nem lévén birtokom, itt tán nem is lenne helyem. Én se késtem a szerződő levelet neki átnyújtván, nyerscskén nyilatkozni; hönségi a magyarhoni birtokom mindössze is csekély, csakugyan, de éppen elég arra, hogy itt e teremben helyemet jogosan elfoglalhassam. A nádori székben ültek egykor az én elődeim közül is, akik hazafi buzgólkodásukért fejükkel és vagyonukkal fizettek. Jóságaik nagyobb részét most fenséged bírja.

Wesselényi ezután is nyíltan folytatta buzdításait. Azonban éppen Széchenyi és Károlyi most már az ő bátor, heves nyilatkozatait veszedelmeknek, sőt céljaik kivételéhez ártalmasaknak találták.

— Én pedig — úgymond Wesselényi — sem az ők, sem akármely földi hatalom kedvéért hazafiúi kötelességemet s meggyőződésemet fel nem áldozhattam.

Így szakadás következett be köztük.



## WESSELÉNYI HÍRES PÁRBAJA

Wesselényi Wurmbrandt gróffal vívott híres párbajának előzménye az volt, hogy Wurmbrandt becsmérő kijelentést tett Wesselényiről. A „haszontalan pletykát” Wesselényi pártjában felhasználták és nagy lármát csaptak belőle, vitatva, hogy nem egyéni, hanem pártkérdés, az abszolutizmusnak a szabadelvűséggel szemben való élet-halál harca, amelyet nem valamely gyerekes karcolással, hanem életre—halálra verekedéssel kell megoldani.

— Jóllehet — mondotta Wesselényi — meggyőződéssel nem találkozott, de miután ennyire tulcsigázták, többé már vissza nem léphetek. Könnyen megtörténhetik, hogy áldozatja leendek, de történjék akármi, hátrálni nem fogok.

Miután Wurmbrandt Telegdet jelölte ki a párbaj színhelyéül, Újfalvy néhány napot töltött Wesselényinél, aki átadta végrendeletét, hogy Újfalvy vigye magával Pozsonyba és ott várja be haláláról, vagy életbenmaradásáról a hírt és aszerint tegyen.

Wesselényivel való találkozása után Újfalvy másnap Pozsonyba utazott, hol régi barátja, Deák Ferenc bevezette az országgyűlés termébe. Az ott lévő országgyűlési tagok közt találta Széchenyi István grófot, aki izgatottan rohant hozzá és aggódva kérdezősködött Wesselényi ügyéről.

„Másnap az alsó tábla gyűlésén találám *Széchenyit* — írja Újfalvy — a követeken alól egy kis asztal mellett ülve, körülte a jurátusok csoportja. Amint megpillantott, odaintett és nekem is széket hozott. Neki tulajdonképen a helye a felső táblán volt, de mint vendég ide is elért s figyelemmel kíséré az alsó ház vitatkozásait. Rendre megnevezé nekem a követek jelesebbjeit, utóbb egy tőlünk nem messze ülő fiatal követre mutatott: Ez ifjú ügyvéd, monda, absentium ablegatus (távollévók követe), valami özvegy báróné helyettesítője, *Kossuthnak* hívják. Nézze meg jól, ez egykor hazájának 'agy áldása, vagy átka leend”.

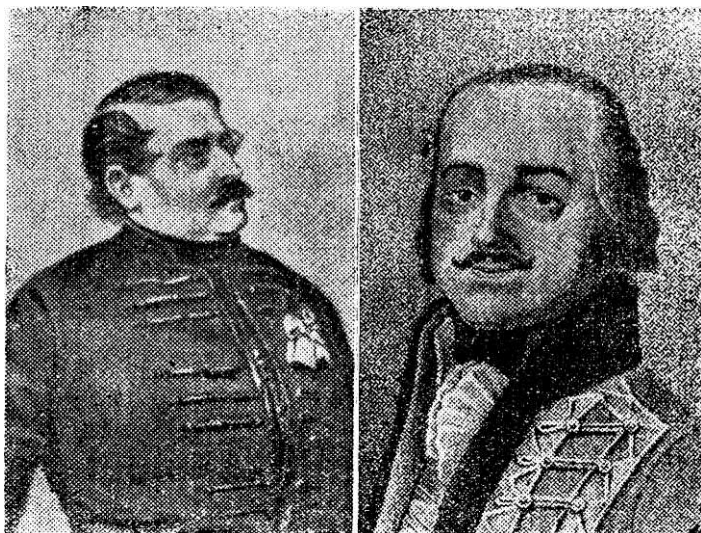
Ebéd után Széchenyi berohant Újfalvy szállására és rémületen újságot, hogy Wesselényi lelőtte Wurmbrandtot. Rögtön utána Jósika Lajos Wesselényit. Újfalvy megnyugtatta Széchenyit, hogy ez az ál-hír a nádor udvarából jött. Széchenyi ekkor megbízta Újfalvyt, hogy ha a hiteles hírt Telegdről megkapja, rögtön jöjjön szállására. A jót fehér, a rosszat fekete szóval nevezze. Én megértem — mondta Széchenyi, másnak pedig nem szükséges tudni. Másnap este 11 órakor kapta „gyors sürgönyön” Újfalvy Wesselényi levelét, hogy pisztoly helyett karddal vívtak és mindketten életben maradtak. Hanyatt-homlok rohant azonnal Széchenyikez. Az arisztokrácia jelesebbjei körében találta szállásán, országos ügy feletr vitakoztak. Berohanása közbámulatot keltett. Üdvözlét helyett harsány hangon kiáltotta Széchenyinek a *fehér* kitűzött jelszót. És — írja Újfalvy — soha sem láttam oly kitörő kedvét, mint ez estélyen.

A párbajban Wesselényi segédei *Desewffy* Aurél és *Bethlen* János, Wurmbrandté pedig *Horváth* János és *Jósika* Lajos voltak. Ezeken kívül jóbarátok és rokonok is megjelentek Telegden, mindennekelett arra törekedve, hogy a pisztolyt kardra változtassák. Wurmbrandtot nagy nehezen

rá is bírták, de Wesselényi hajthatatlan maradt. Végre Bethlen Jánosnak néhány éles szava után Wesselényi is beleegyezett.

„A helységen alól egy réten vívtak — írja Újralvy — *Wesselényi* négy sebből vérzik; vastag szalonnája négy helyt van ketté szelve, A segédek hiába vetik közbe magukat. Wesselényi nyakasan vív. Ellene arcán káröröm villog, mi Wesselényire bosszantólag hat. És megkettőztetett erővel csapkod lankadni kezdő ellenére és jobb hüvelykét ketté metszé. Mire az kardját elhullatá s a vívás megszűnt.

Fönixdorf seborvos minden mesterségét előszedte, hogy Wesselényi kétfelé nyíló szalonnáját bevarhassa, ami kitanult szabónak is dolgot adott volna. A gonosz műtét alatt a szenvedő hangosan jajgatott. De alig vég-



Ifj. br. Wesselényi Miklós    Id. br. Wesselényi Miklós

ződött, mire csinosan felöltözve, Wurmbrandt látogatására ment és résztvevő szelíd hangon tudakolá hogylétét. Ez hidegen, sőt durcásan fogadta. De Wesselényi nem tágított udvarias, nyájas modorán. Mikor pedig búcsút vett, mosolyogva jegyzé meg:

— Szerencséd barátom, hogy meg nem öltél. Mert amint hozzád indulék, jött tudomásomra, hogy a nagyváradi ifjúság hátunk mögött a ligetben lesbe állt, ha elhullok, pártsegéideiddel együtt főbe ver. Még aznap Váradra ment Wesselényi, ahol fáklyászenével tisztelték meg. Késő éjjelig mind oly csendes, higgadt kedéllyel beszélgetett, mintha mellén semmi sem történt volna. De reggelre *beállt a lobos sebláz*. Folytonosan félrebeszél és három napig nem mozdulhatott ágyából”.

## WESSELÉNYI BÚDOSÁSA ÉS ELFOGATÁSA

Midőn Kossuth Lajost 1837 május 5-én a budai hegyekben, az Istenszemnél elfogták, elfogatása estéjén Wesselényivel vacsorázott. Újfalvy szerint: amit Kossuth írásai között kerestek, nem találták, de Wesselényinek egy levelét is lefoglalták, amelyben így írt: „barátom, gyógyulj fel minél előbb, hogy sok borsót törhess a német orra alá”. A Wesselényi ellen már folyó bűnperben ezt a pár csipős szót is „két kézzel felhasználták”.

Erdélyből Wesselényi száműzve lévén, Zsibóra csak titkon mehetett. Hogy közelében legyen birtokának, Erdőszádán időzött, gr. Degenfeldnél, hol udvari tisztjeivel és barátaival találkozhatott. Üres óráiban kidolgozta a vádpontokra mentségét, mintegy 13 ívre terjedően. Megküldte barátjának, *Kölcsey* Ferencnek, aki az egészet törülte és helyette alig félfivre terjedő mentséget fogalmazott. Annál is inkább, mert ő is, más is tudta, hogy el fogják ítélni. Egyedül Wesselényi nem hitte. Wesselényi az iratokat indulatosan a földhöz csapta és öltözetlenül, csak ingben, kirohant a szabadba és egész nap az erdőben bolyongott. Majd ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy szülei sírját meglátogassa. Éjjel, titkon sietett Zsibóra. Újfalvy óva intette, nehogy másként menjen oda. Az erdő szélén megkötötte paripáját és gyalog ment a sírbolthoz. Itt hosszasan fohászzkodott szülei dicsőült lelkéhez és segítségüket kérte a megpróbáltatás óráiban. Aztán hasonló sebességgel tért vissza Erdőszádára. Mindenki azt hitte, hogy csak rövid kirándulást tett. A rendkívül gyors menet miatt két paripája használhatatlanná vált. Egy öreg juhásza birkáit a sírbolt alatt legettette és a síri jelenetre úgy megijedt, hogy a kastélyba rohant és rémülve beszélte, el, hogy látta gazdája lelkét a sírbolt előtt, hol zokogva sírt. Ostoba koholmányoknak mondták.

A királyi tábla aztán három évi fogházra ítélte. A budai katonai lak-tanyába börtönözték be. Ott a homályos, nedves szoba kártékonyan hatott szemeire. Befolyásosabb barátai, kivált Széchenyi egyre zörgettek érte Bécsben. Két havi fogság után megengedték neki, hogy Graefenbergbe mehessen szemét orvosoltatni. Másfélévig szoros rendőri felügyelet alatt tartották, akkor kegyelmet kapott. Korábban is megkapta volna, hihetőleg, ha folyamodott volna érte. Hiába unszolták erre barátai, nem tette. Ere-waldauban lakott és naponta lesétált Graefenbergbe. Útközben egy takács családjával ismerkedett meg. Egy tályog miatt fekvő beteggé vált. A család 13 éves, kedves leánykája ápolgatta. Inasa beszélte, hogy amint Wesselényi rosszabbul lett, a lányka azonnal megjelent és éjjel-nappal virrasztott körülte. Wesselényi titokban utazott el Graefenbergből, de a meghatóan ragaszkodó lányka, — aki miatt ő észrevétlen utazott el — utánament. Pesten utólérte és mennyre-töldre fogadta, hogy tőle el nem marad és a világból is kikíséri. Wesselényi írt a lány szüleinek és elvitte őt Zsibóra. 1842 októberben ért haza. Barátja, Újfalvy kérdésére nagy elismeréssel szolt a leány példátlan ragaszkodásáról és bámulatos ügyességéről.

Karácsony harmadnapjára vadásztársaságot hívott meg. Említettük már, hogy ez volt legutolsó és leghosszabb vadászata. Ekkor már nem csak a nagy hideg miatt szenvedett a társaság, hanem mert Wesselényinek

Priznicz, a graefenbergi hidegvíz-gyógyintézet vezetője azt rendelte, hogy a szoba levegőjét, főleg a fűtött szobáét kerülje, így szakadatlanul nyitott ablakok mellett, csikorgó hidegben ültek a vacsoránál. A graefenbergi lány is résztvett a vadászaton, vékony ruhában. Újfalvy figyelmeztette Wesselényit, hogy gondoskodjék a lány részére meleg „gúnyáról”. Így aztán vastag posztó-nadrágban, báránybőr bekecsben és juhbőr kucsmában jött ki a vadászatra. A hajításban a háziúr tőzsomszédjában állott. Egyebek közt a lány, aki soha addig fegyvert nem fogott, egy nagy őzbakot lőtt. Az őzbak egy mély árokba hullott, mire a lány, fegyverét feltámasztva, utána iramodott és lábát megragadván, addig húzgálta a nehéz vadat, míg állására fel tudta hozni. Wesselényi el volt ragadtatva erős akaratától és kitartásától. Dicsérte Újfalvynak, aki kedvetlenül felelte: „Jó, jó barátom, csak nyugalmad rovására ne menne”. Wesselényi, aki ekkor már homályosan látott, bizalmasan kijelentette Újfalvynak, hogy ha megvakul, agyonlövi magát. „Nem tartá szavát — sóhajt tel megkönyebülten Újfalvy, de hozzáteszi — tudtommal most legelébb”. Mi hozzátehetjük, hatalmas önuralomra és férfias szívre vall e türelme és kötelességtudása. A világtalanság bekövetkezett. Első stádiuma alatt szerfelett indulatos volt, Wesselényi, olykor a dühöngésig. Hónapok teltevel csillapulni kezdett, látogatásokat fogadott, leveleket diktált, olvastatott, gazdaságát személyesen vezetgette és figyelme kezdett mindenre kiterjedni, mint boldog napjaiban.

Egy év múlva pedig szomszédjának, br. Jósika Miklósnak, a regényírónak elhanyagolt gazdasága miatt zavarossá vált pénzvviszonyairól értesülve, felszólította, hogy szüntesse meg háztartását, költözzön hozzá lakni s folytassa ott csendesesen irodalmi munkásságát. Ő átveszi gazdasága vezetését és biztosítja róla, hogy zavaros pénzvviszonyait a lehetőség szerint kitisztázza. Jósika elfogadta az ajánlatot és két évig állandóan Zsibón lakott; szurduki birtokát, mely csak egy óra távolságra feküdt, ez idő alatt egyszer sem tekintette meg.

## WESSELÉNYI HÁZASSÁGA ÉS FIAI AZ ÁRVÍZI HAJÓS HALÁLA

1845-ben Wesselényi nőül vette a graefenbergi jó kis leányt, a gondos ápolónót. Elsősülöttjük Miklós volt, akinek a keresztelőjén Wesselényire valló jelenet folyt le. Nyolc keresztapát és két keresztanyát kért föl Wesselényi. A keresztapák ezek voltak: Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Kossuth Lajos, Bezerédy István, Beöthy Ödön, Újfalvy Sándor, ifj. Wesselényi Ferenc és Kelemen Béni. Keresztanyáuk: Wesselényi Ferencné és Nagy Lázárnét. De hadd mondja el Újfalvy a megható jelenetet:

„A keresztelési szertartás végeztével fülembé súgá Wesselényi, hogy ha a vendégek a szobából kivonulnak, vezessem boldogult anyja szobájába s a kis fiút dajkájától elvéve, vigyem hozzája. Itt az ajtókat gondosan bezáratván, anyja íróasztala előtt térdre borult, gyermekét magasan feltárta és fennhangon fohászzkodék:

— Szülőim dicső lelkei! Tekintsetek le atyám nagy nevére keresztelt első szülöttemre. Fogadjátok őt pártfogásotok alá. Lebegjen felette ezután a ti magasztos szellemetek, hogy egykoron méltó lehessen ő a ti nagy nevetekre. Ímé itt e szobában, mely egykor annyi magasztos gondolatoknak és érzéseknek volt tanúja, itt a ti szent színetek előtt ünnepélyesen felszentelem őt a drága hazának és az emberiségnek. És ha ő valaha akármi okból dicső nyomdokairól lelépne és nevét beszennyezné, vérezzék el kínosan, mint aljas gonosztevő”.

„Fohászat görcsös zokogás szaggatta meg. A megrázó jelenet és a nagy szavak mélyen fűródtek emlékembe; kötelességem azt feljegyezni” — fejezi be Újfalvy.

Ez a fia, Miklós, főispán lett Szilágymegyében, majd koronaőr. Mikor a főispánságról lemondott, a búcsúvacsorán a kormány képviselője elhozta valamelyik osztrák rendjel középkeresztjét, melyet, beszédet tartva, rácsatolt az árvízi hajós fiának nyakára. Az oroszlánarcú, kemény férfiú túrt, mint a bárány, ha csengőt kötnek reá. Aztán, egyetlen mozdulattal levette magáról a kitüntetést. Így hallottam, de így is történt, köztudomás szerint.

Másodiknak *Béla* fia született. Keresztszülőinek atyja megnevezte gr. Mikes Jánost, id. gr. Bethlen Jánost, gr. Teleki Domokost, gr. Teleki Lászlót, gr. Ráday Gedeont, gr. Kolonics Miksát, br. Kemény Dénest, br. Kemény Domokost, br. Kemény Zsigmondot, br. Jósika Miklóst, Zeyk Józsefet, és Károlyt, Weér Farkast, Kubinyi Ferencet, Csapodi Pált, Újházi Lászlót, Eötvös Mihályt, Vörösmarty Mihályt, Bajza Józsefet és Fischer Ernót. Keresztanyáknak: Kolonics Miksánét és íj. Bethlen Jánosné grófnékat és Fischer Ernónét.

Itt éppen csak fölemlítjük Wesselényinek még elítéltetése előtti nagy cselekedetét, az 1838. évi pesti árvíz alkalmával mutatott példátlan hősiességét. Vörösmarty költeménye, az *Árvízi hajós*, ezt a nevet örökre homloka köré tűzte. Budapest székesfőváros pedig a Ferenciek belvárosi templomának falán szoborképpel, érc táblán örökített meg Vörösmartytól megénekelt cselekedetét. Naplójában Wesselényi tömören említi hősiességét és emberszeretetét, mellyel annyi emberéletet mentett meg. Újfalvytól azt tudjuk meg, hogy három dereglyén és legkitűnőbb vezetékparipáján mentette a családokat. Paripája, a *Hozzd alám*, a víz sodrába veszett. A székely loivadékok közül ez volt a legkitűnőbb. E vérkeveredésből soha se tudott azután ilyet nevelni. Árát 600 aranyra szabta. A pestiek — úgymond Újfalvy — nemsokára bekövetkezett elítélése és később bekövetkezett temetése alkalmával hálásan bebizonyíták részvétüket és becsülésüket.

Még annyit az árvízi hajós életéről, hogy 1848-ban a pesti országgyűlésre ment családjával. Vaksága ellenére is igyekezett a közdolgozóba befolyani, de Újfalvy megállapítása szerint Lambert esetéből meggyőződve arról, hogy a forradalom a törvényességet a háttérbe szorította,

„lelépett a küzdtérről” s vérző szívvel utazott vissza Graefenbergbe. Újfalvyval, akivel már előbb is elég sűrűn levelezett, Graefenbergből is összeköttetést keresett. 1849 végén értesítést kért, hogy mi történt Zsibóval. Gazdatisztjeinek nagyrésze politikai üldöztetés miatt be volt csukva. Újfalvy kiszállott Zsibóra és értesítette káráiról. De „mert sokja volt, a sokból maradt elég”, főleg a szép ménes majdnem épen megmaradt. Wesselényi tavasszal készült hazatelepíteni. Újfalvy óva intette ettől barátját, kivált Urbán katonai parancsnoknak, személye ellen több helyen nyilvánított fenyegetései miatt. Wesselényi azért is jönni akart. Hiába íratott Újfalvy több előkelő barátjával lebeszélő leveleket, Wesselényi zsémbes hangon tudatta Újfalvyval, hogy hiába uszítja reá a félvilágot, ő nem ijed meg. Április derekán útra is kelt, állítólag a gőzhajón meghűlt és Pestre betegen érkezett. Alig tudott mások segítségével az István főherceg-szállóba felvanszorogni. Az elhívott Garay orvos azonnal érvágást javasolt. Wesselényi a homoeopathia híve volt és makacsul ellene szegült, hogy tüdőgyulladását érvágással gyógyítsa. Hiába sürgette Garay, Wesselényi szokott, makacsságával ellenezte, s ez életébe került. Mire Balogh Pál, Wesselényi kedvelt orvosa, megérkezett és szintén az érvágást tartva szükségesnek, Wesselényi belenyugodott, hogy a „hasonszenv” legszenzibb elvét megszegjék rajta, már késő volt. Az érvágás ellenére harmadnap Wesselényi vonaglani kezdett. Halálát érezte, mert dadogó hangon így fohászkozott:

— Atyám erős lelke! Adj most elegendő erőt küzdelmem férfias kiszemelésére, hogy hozzád méltó bátorsággal végezhessem tövises pályámat...

Nemsokára meghalt. Temetésén a hálás pestiek nagyobb tömegben jelentek meg, mint az elhunyt nádorén: árvízi önfeláldozását hálálták meg. Debrecenben testét a református templomból, hova ideiglenesen tették le, Zsibóra szállították és meghagyása szerint ősei sírboltjába, szülői és nevelője lábaihoz helyezték. Újfalvy rövid, de megható búcsúszorai: „A halotti szertartások után szorult kebellem távoztam Zsibóról, hol a két Wesselényiben, az apában és fiúban annyi magasztos hazafiúi érzést láttam fellobogni, mint másutt sehhol, Amiért Zsibó előttem szent marad örökre. És mindig áhítattal nézek reá, mint a hívó muzlem Mekka felé”.

A végrendelet a két fiú 28 keresztatyját hagyta gondnokul. Újfalvy Deák Ferenc tanácsaiból tudta, hogy ha ezt az intézkedést akarják végrehajtani, Urbán katonai személyt nevez ki gyámul. Kérést adatott be az özvegyvel Urbánhoz, hogy Wesselényi Ferencet, néhai férje legközelebbi rokonát és barátját kéri kinevezettni. Így is történt. Később az özvegyvel is kiegyeztek.

Zsibóról aztán az özvegy eltávozott, a háztartást megszüntették, minél fogva évenként jelentékeny jövedelmet lehetett a két fiú részére megtakarítani. Özv. Wesselényiné azután férjhez ment Mocsáry Lajoshoz, a magyar országgyűlés ellenzékének kiváló és nevezetes tagjához, akitől két gyermeke született. 1865-ben halt meg.

## ÚJFALVY ÉLETÉNEK TOVÁBBI TÖRTÉNETE

Embert barátjáról, madarat tolláról lehet megismerni — mondja a közmondás. Újfalvy barátsága a két Wesselényivel az ő életének legérdekesebb, izgató és jellemére fényt vető fejezete. Most azonban vissza kell térnünk életének további történetéhez.

1843-ban Újfalvy és felsége Élőpatakon fürdőzött. Sok érdekes dolgot tapasztalt Újfalvy a székelyek közt, maga is különben ebből a vérből származott. Melegen emlékszik meg Háromszék lakóiról, vallásosságukról, kiváló szorgalmukról, az asszonyok nagy dolgoságáról. Az élőpataki fürdőn sok román bojár is megfordult, s Újfalvy szerint ezek a gazdag bojárak tele voltak arannyal. Egyikükkel, aki kegyetlenül meg akarta vasszözetni cigány szolgáját, össze is kapott. Tiltakozott a szolgának ilyen kegyetlen megbüntetése ellen. Majd pedig, nehogy otthon, Moldvában, még rosszabb sorsra jusson a cigányfiú, megszöktették. Ellenben nagy elismeréssel említi Újfalvy egy Bellio nevű bojárt, aki Parisban több évet töltött és fogadást tett, hogy ha ügyes-bajos dolgait Isten szerencsésen bevégezni engedi, védszentje tiszteletére Bukarestben csinos imaházat fog építtetni. Újfalvy megjegyezte erre, hogy tudtával Bukarestben több mint háromszáz imaház van, de annál kevesebb a nevelő intézet. . . . Tőle, mint felvilágosodott egyéntől méltán megvárhatja hazája s az emberiség, hogy nemzetének ily intézményeire fordítsa pénzét, miért az utókor hálájára számíthatna.

„Szavaim nem tévesztek hatásukat — írja Újfalvy — és elevenjére találtak a jó embernek: mintha mély álomból ébredett volna fel, úgy nézett szemközt, utóbb melegen szorítá meg jobbomat, hálás szavakban köszöné meg, hogy szemei előtt egy új, nemesebb világot tártam fel. Az imaház helyett nemzeti nevelőintézetet építend. És hogy okos figyelemzetésem emlékezetére, saját nevemre fogja elnevezni az intézetet, hogy azáltal is háláját irányomban bizonyíthassa.

Soha se láthatám többé a jámbort s tudomásomra se juthaték, hogy ígéretét mennyire létesíthette. Amit ha megtett s azáltal a szenvedő emberiség fölségéllésére bármi keveset is tehetett, bizony még a másvilágon is boldogítand. De közelebről egy több ideig Bukarestben lakott osztrák szolgálatban levő katonatiszttól tudakozódván, azt monda, hogy *Bellio* nevű bojárt személyesen ismer, okos, értelmes ember, de a nevelőintézetről még semmit se hallott, és ő hajlandó a *Bellio* ismeretes erélyessége után hinni, hogy őt e nemes cél kivitelében igen nagy akadályoknak kellett meggátolmok”.

## ÚJFALVY ÉS BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR

Újfalvy nemcsak kora nevezetes politikai egyéniségeivel tartott fenn összeköttetést, hanem a szellemi kiválóságokkal és nagyságokkal is. Látuk balatoni fürdőzése után érdekes levelezését Kisfaludy Sándorral. Rákerül a sor, amint időrendben következik, Vörösmarty Mihállyal való meleg összeköttetésére és levelezésére is. Ezúttal olvassuk el Bölöni Farkas Sán-

dornak Amerikából küldött levelét. Bölöni Farkas előbb az erdélyi kormányzóságnál, majd a bécsi kancelláriánál volt tisztviselő, s 1830-ban Béli Ferenc gróffal beutazta Nyugat-Európát, majd félét Észak-Amerikában töltött. Amerikai útjáról írott műve nagy feltűnést keltett. Újfalvy különös kéréssel fordult az amerikai utazóhoz Kolozsvárról való elutazása előtt. A kor romantikáját sugározza magából a kérés is, teljesítése is. Íme a levél:

Kedves Druzám! Ezelőtt harmad nappal Mount-Vernonban voltam, a nagy Washington volt lakhelyén és sírjánál, s igen is rá emlékeztem a Drusza kérésére s azon ígéretemre, melyet ezelőtt másfél esztendővel a Várad előtt sétálva tettem volt a Druzának: s íme ide zárok egy ágacska fejér Cédrust, melyet a tisztelt ember sírja felül szakasztottam. Vallásos tisztelettel járnak ide az Amerikaiak s az Idegenek s én is hazámra sóhajtottam a szent helynél.

Már nagy részét bejártuk a Státusoknak, de Dél felé alább nem megyünk, mert itt Virginiában most is oly meleg van, mint nálunk szokott lenni Júniusban, csak a Szerecsen állhatja ki az ezen alól való climat, s a léi bekövetkezése előtt hátunk megé szeretnők tenni az Óceánt, melyen által jövetelünkben 39 nap hanyatánk.

Éljen boldogul kedves Druzám. Örvendtem, hogy ígéretem teljesíthetem, majd Tavasszal látni fogom. Kedves Feleségét szívesen tisztelem, A Concipista urnák, jó Principálisnak és Löw urnák mondja meg tisztelem. Szíves tisztelettel maradtam szerető barátja

*Farkas Sándor*

Washington, Americában, 1831. October 23-kán.

Kívül a levélen: A Monsieur *Alexander Újfalvy* de Kövesd par Vienne en Autriche Bude a Oausenbourg en Transylvanie ou par Nagy Honda a Szakatura.

(Bölöni Farkas Sándor címeres pecsétjével az Újfalvy-levéltárban.)

## VÖRÖSMARTY BARÁTSÁGA AZ ÚJFALVY-HÁZASPÁRRAL

A Romladéknak elnevezett kis községbe, ahol Újfalvy és felesége az 1848—49-es szabadságharc előtt kis világboldogító államot rendezett be, gyakran érkeztek nevezetes magyar írók és költők levelei. Újfalvy Kisfaludy Sándoron kívül Vörösmartyval is meleg barátságban állott; levelesládája Bajza Józsefnek is megőrizte egy levelét s ki tudja, hány nem érkezett meg és hány kallódott vagy pusztult el a forradalom alatt. Most csak Vörösmartynak és feleségének Újfalvyékkal főtartott megható barátságáról írunk. Vörösmarty — minden ok meg van reá, hogy ezt higgyem — Wesselényi Miklós útján ismerkedett meg Újfalvy Sándorral. Magával Wesselényivel Vörösmarty Bártfay Lászlónál ismerkedett meg Pesten,



Bártfay László gróf Károlyi György titkára és központi ügyésze, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Bajza, Toldy, Virág, Vörösmarty és Wesselényi barátja. Háza gyűlöhelye volt az Íróknak és költőknek. A harmincas évek elején ismerkedett meg ott Wesselényivel Vörösmarty, aki (valamint Bajza és Kisfaludy) válogatott műveiket olvasták fel a hölgyekből is álló társaságnak, tízezen az irodalmi estélyeken támadt az a meleg barátság, mely aztán 1845-ben lehozta Erdélybe, Zsibóra, báró Wesselényihez Vörösmarty Mihályt és Deák Ferencet, Akkor jártak Kolozsvárt is. Újfalvy mitsem jegyzett föl erről a nevezetes látogatásról, de annál becsesebb leveleket őrzött meg számunkra a költőtől és hitvesétől. Más forrásból, Deák Ferenc egyik életrajzából és az egykorú kolozsvári napilapok híreiből azonban megtudjuk, hogy 1845. május 4-én indultak Nagyváradról a Biasini-gyorskocsival, 5-én Szilágyosmlyóra értek és 6-án délben Zsibóra, ahol 10 napig időztek, 16-án már visszaérkeztek Kolozsvárra. Többen, köztük Kossuth is, a rossz idő miatt nem jöhettek el, ellenben ott volt Beöthy Ödön és br. Kemény Zsigmond.

Wesselényi ekkor már világtalanná vált, csak lelki szemével láthatta az eseményeket és a világot. Ezzel a tíz nappal látogatói boldoggá tették az árvízi hajóst. Újfalvynak egy későbbi leveléből kitűnik, hogy nála is látogatást tettek, őmaga tesz célzást erre. Azt is tudjuk, hogy Vörösmartyék vadászaton is voltak s kétségkívül Újfalvy, a híres vadász vezette a vadászatot.

Vörösmarty Mihály egy vaddisznót lőtt. Ez a látogatás Vörösmarty-nak és Wesselényinek, valamint Wesselényi szomszéd birtokos-társának és legjobb barátjának holtig tartó barátságát is meghozta.

Deák és Vörösmarty, mint említettük, május 16-án reggel érkeztek Kolozsvárra. Azelőtt való napra várták őket, de bizonyára nem engedte útra még egy napig a csupa tűz-láng, szerető barát: Wesselényi, ideérkezésük napján Kolozsvár egész közönsége, lelkes, igazi szeretettel ünnepelte a nagy politikust és a nagy költőt. Deák és barátja, Vörösmarty is gr. Teleki Domokoshoz szállott. Délben gr. Teleki József kormányzónál. a nagy történetírónál ebédeltek, üstére gr. Kemény Sámuelhez voltak hivatalosak vacsorára, előbb a színházba vitték őket, de nem nagy szerencsájük volt az előadással: Hahnel nevű hegedűművész és egy bűvész szerepelt. Deák és Vörösmarty gr. Mikes János páholyában jelent meg. Innen Kemény gróf lakására mentek, a főtér déli oldalának erkélyes, ma is álló háza ez. A ház erkélyén fogadta Deák és Vörösmarty a fáklyás menet tiszteletét. Az ifjú Újházy György üdvözölte Deák Ferencet s ő hatalmas, hazafias beszédben válaszolt. Vörösmarty is mondott néhány köszönő szót, ő különben mint képviselő is hallgatag tagja volt az országgyűlésnek. Vacsora után persze, mint vacsora alatt és délben a kormányzónál, nem hiányoztak a pohárköszöntők. Éjfél után Vörösmarty és Deák elutazott, mert Deáknak másnapra már Bihar megye gyűlésén. Nagyváradon kellett lennie.

Ötvennyolc esztendő múlva, 1903-ban, ezúttal nappal, ismét hódolt Kolozsvár közönsége a két elhunyt nagy férfi emlékének. Az Erdélyi Irodalmi Társaság emléktáblával jelölte meg a házat, éppen az erkély falánál, látogatásuk emlékére. Csudálatos véletlen — ha ugyan van véletlen —

hogy ez ünnepély alkalmával az ünnepi beszédet *Versényi* György író és tanár mondta, *Wesselényi* egyik természetes fiának, Károlynak fia. A vak árvízi hajósnak saját vére mondott köszönetet a vigasztalásért, melyben nagyatyját Vörösmarty és Deák részesítették.

Vörösmarty azonban már e látogatás előtt meleg barátságban állott Wesselényivel, aki második fiacskájának keresztatyja volt. Nemcsak érdekessége miatt, de történetünk későbbi folytatása miatt is tudnunk kell erről a komaságról. Vörösmarty egy hónappal zsidói látogatása előtt kérte föl Wesselényit komájának. „Április 17-én született második fiam — írja Vörösmarty, hat hónappal az örvendetes családi esemény után Wesselényinek. Ha szólni tudna, ezt mondaná: légy keresztapám. Reménylem, nem tagadod meg a szegény köhő fiának kérelmét s e reményben holnap Deák Ferenc fogja nevedben keresztvízre tartani... Első fiam április 20-án született (1844.) s így egy év alatt kettő, ami egyéb iránt — tisztelet, becsület, de igazság is — felerészben nőm érdeme. Isten áldjon meg. Tartsd meg szíves szeretettedben tisztelő barátodat *Vörösmarty*”.

Wesselényi kész örömmel fogadja a keresztapaságot és keresztfiának a saját méneséből egy nemes fajból való csikót ajándékozott. „Legelőször is — írja Vörösmarty, Pestről, 1846 márciusában kelt levelében — köszönöm kis fiam nevében a csikót, ő maga is megköszönné, de még eddig csak sirással és gögicseléssel tudja kifejezni érzelmeit”, Több ízben kerül szóba kettejük leveleiben a komaság. Azonban sajnós, nagy költönket az a családi csapás érte, hogy második fiacskája: Mihály, 1848-ban meghalt. A gyermek temetésén Petőfi Sándor és Garay János is jelen volt. Midőn Czuczor Gergely, mint lelkész, beszentelte a kis halottat — csak poéta és nagyíelek képes erre — szavalni kezdte: „Eljátszottad már kis játékaidat...” Vörösmartynak a *Kis gyermek halálára* c. költeményét, melyet a költő 1824-ben írt, a Perczel-család egy kis fiúgyermekének halálára. Vörösmarty addig visszafojtotta bánatát és könnyeit, felesége miatt. Ekkor azonban reáborult fiacskája koporsójára és keservesen sirt. Petőfiék bérkocsin kísérték ki a bánatos apát. és a sírnál is résztvettek a temetésen. Mindkettőjüket anynyira meghatotta Vörösmarty fájdalma, hogy másnap — írja egyik újság — költeményekkel igyekeztek őt enyhíteni.

Most Újfalvyhoz térünk vissza. Nemsokára zsidói — akkor zsidóinak mondták — látogatása után, Újfalvy érdekes ajándékot küld Romladékról a költőnek, Vörösmarty azt a megjegyzést tette, bizonyára távozása előtt, hogy óhajtott volna valami erdélyi emléket vinni maga és neje számára. Erre a nyilatkozatára hivatkozva, Újfalvy elhozatta Zsidóról a Vörösmarty által elejtett vadkan agyarait, ebből számára előing-gombokat és feleségének melltűt foglaltatott. „Ebben — írja Újfalvy 1845 június 10-én kelt kíséző levelében — agyar, arany s művész, mind honi s szoros értelemben vett védegyeleti. Fölül rajta, lövész előtt némi érdeme is van ... mert e csekélység mind egykori szép lövésedet, mind annak küldőit emlékedben olykor visszaidézi...” Kéri Újfalvy a költőt, írjon Erdélyről egy költeményt.

## VÖRÖSMARTY LEVELE ÚJFALVYHOZ

Kívül: Tekintetes Újfalvy Sándor Urnak, Kolosvár. Vörösmarty címeres pecsétjével. A levél 1545 július 8-án kelt, így hangzik:

Kedves Barátom! Becses ajándékodat mind én, mind nőm szíves köszönettel vettük. Különösen nőm rendkívül örvend a messziről jött emlékeknek, mint aki csak hírből hallotta azon ritka szívességet és barátságot, mellyel fogadtatok. A gombokat már el is osztotta, mindenik fiának egyet, ha felnőnek, a tüt pedig, ha valamikor leánya születnék. Még egyszer köszönöm gyengéd figyelmedet, mellyel hanyagságom hibáját ily szépen helyrehoztad, jelentsd kérlek, kedves nőnek is legszívesebb tiszteletünket.

Wesselényi sokáig mulatott köztünk, körülvéve baráti-, és tisztelőitől; igen sok jó órát töltöttünk vele. Deák szinte Pesten volt másodszor s egyúttal indultak el. De mindezeket majd Wesselényitől bővebben megérett.

Látom-e én még Erdélyt valaha/ Adná isten, hogy vagy egy nyarat tölthetnék köztetek, hogy megjárhatnám a kedves kis hazát kivált ott, hol tősgyökeres magyar népe lakik. De ilyen földhöz ragadott embernél ez csak jámbor óhajlás még most.

Ami az erdélyi verset illeti, nem mondok nemet; de igent sem. Ha írok, olyat szeretnék írni, mi hozzám s hozzátok méltó legyen. Üdvözlöd Erdély jobb fiait s különösen azokat, kiket barátainak szabad neveznem.

Barátod *Vörösmarty Mihály*

Két év múlva, 1847-ben, Újfalvy Pestre utazott. Elragadtatással szólt sógorához, Lészay Lajoshoz írt levelében, az egyetlen levélben, mely ez úttjáról eddig ismeretes, arról az óriási haladásról, melyet útközben « a földművelésben látott és arról a nagyszerű fejlődésről, melyet tíz év alatt, amerikai módon, az ország és kivált fővárosa tett. Lakosainak száma, a gyárak a fővárosban, a vasút Szolnoktól, a 32 dunai gőzhajó, a tiszai gőzös, mely rövid idő előtt megindul. Szellemileg még többet haladott az ország. Ez a nemzet haladni akar. Két politikai pártját, a tiszta nemzeti érzés, erős akarat és a haladás kívánsága jellemzi. Csak különböző utón akarják elérni a célt. Ezzel szemben Erdélyben sokkal rosszabb állapotokat vázol Újfalvy. Elmondhatjuk azt is, ami nincs benne soraiban: véglegesen Pestre szándékszik költözni. Majd a forradalom után következő időben keservesen panasolja, hogy e tervét nem valósította meg. Kétségtelennek tartom, hogy Újfalvy találkozott ez alkalommal Vörösmartyval is.

## VÖRÖSMARTY KERESZTANYÁNAK KÉRI ÚJFALVYNÉT

Maradt a pesti látogatásnak egy közvetett, érdekes tanúja: *Vörösmarty levele Pestről, Újfalvy Sándornéhoz*. A költő keresztanyának kéri föl Újfalvyné, július 14-én, éppen abban az időben, mikor Újfalvy Pesten járt. Barátját a költő nyilvánvalóan személyesen kérte komának, ezért szól a levél csupán teleségéhez. Így hangzik:

Pest. Jul. 14-én 1847. Tekintetes Asszony! A távolból véletlen meghoránással jövünk kegyedhez s ámbár én csak alig ismerős, nóm teljesen ismeretlen, bátrak vagyunk remélni, hogy kérésünket megtagadni nem fogja. Kérésünk abból áll, hogy jul. 10-én született kis leányunknak keresztanyja lenni szíveskedjék, üzen viszony által én nem csupán a szokásoknak kívánok hódolni, hanem minél több néven és cím alatt összekötte lenni azokkal, kiket tisztelve. Nóm egyesíti kérelmét enyémmel azon hitben, hogy valamikor személyesen bemutatathja kis keresztleányát, kit addig is kegyeibe ajánlunk.

Mi engem illet, én ε lépést azon számítással is tettem, hogy ami jó és nemes van magyar és erdélyi hölgyekben, azt e kis csecsemő tán örökleni tagja, anyja s keresztanyja után. Ki egyébiránt tisztelettel maradok

alázatos szolgája  
Vörösmary *Mihály*

(Kívül. Tekintetes Újfalvy úándorné szül. Lészay Juliána asszonynak. Eredetije az Újfalvy-levéltárban, Erdélyi Múzeum Egylet).

Újfalvyné Romladékról július 21-én válaszol, tekintetes urnák szólítva Vörösmartyt. Örvedetes meglepetésnek mondja, mellyel őt Vörösmartyék megajándékozták, midőn a szép vallásos kötelesség megbízása által keresztanyai névvel tisztelték meg. Levelét így végzi: „A Tekintetes Asszonyt tisztelem, s kívánom, hogy még valaha, mint ismeretlen ismerős találkozáván, a kis Erzsike által font barátságunk koszorúját állandósítsuk meg. Melyet aztán nagyrabecsülésem babérrá tog változtatni — s a kis Erzsike atyja tejére fog feltenni. Változhatatlan tisztelettel marad a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája *Újfalvyné*”. Érdekes levél, de — Újfalvy fogalmazta, ott a fogalmazványa az Újfalvy-család levelesládájában, melyet 1910-ben hoztam el Újfalvy Károlytól az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltára számára, hol a többi nevezetes levelekkel együtt mai napig is található.

Most egy világtörténelmi nagy esemény szakította meg a két család baráti levelezését: a magyar szabadságharc 1848—49-ben. Utána *folytatódik* azonban a két család szeretetteljes barátsága, melyről megrendítően szomorú írások adnak tanúbizonyságot.

## EGY ERDÉLYI MAGYAR CSALÁD A SZABADSÁGHARC ALATT

Újfalvy bándor Emlékiratai az 1848—49-es szabadságharcról megkezdett és félbehagyott fejezettel érnek véget. A forradalom történeti előzményeiről és néhány erdélyi vezető személyiségről bőven ír Újfalvy, majd röviden megemlékezve magáról a szabadságharcról, áttér az osztrák abszolutizmus éveire. Főleg erről akart részletesen szólni, de az 1854—55-ben papírra tett emlékirat itt télbeszakad. Újfalvy életének további folyását már csupán levelei, panasziratai és más írások, valamint Kőváry Lászlóval,

Bem volt történetírójával folytatott beszélgetéseim alapján tudom meg-  
rajzolni. Kőváry kedves jóbarátja volt Újfalvynak és mint történetíró,  
megbízható, becses és jellemző adatokkal szolgált.

A szabadságharc idején Újfalvy és felesége menekülni volt kénytelen  
saját birtokáról; a birtokot kirabolták s őt halálra keresték. Éppen egyik  
Vörösmartyhoz írt levelében panaszolja a forradalom alatt bekövetkezett  
katasztrófáját. Ő, feleségével együtt csak a véletlen segítségével menekült  
meg. Nyolc hétig voltak körülvéve a támadóktól. Pillanatig sem voltak  
biztonságban, hogy mikor rohanják meg őket. Akkor azt határozta el  
Újfalvy, hogy az utolsó percig védeni fogja magát, s az utolsó szükségben  
előbb feleségét, aztán maga-magát agyonlövi.

Életük megmaradt, de minden vagyonukat elrabolták. Lakóházaikat és  
minden épületüket lakhatatlanná tették. Bútoraikat, gabonájukat, gazdasági  
eszközeiket mind elvitték, marháikat és lovaikat elhajtották. Később, mikor  
a dolgok csendesedtek, birtokaikat haszonbérbe vesztegették el. Kolozs-  
vára menekültek Újfalvyék és állandóan itt laktak.

Ők, akik oly fényes anyagi viszonyok közt éltek, egyszerre a minden-  
napi szükségletekben is hiányt szenvedtek. Fájdalom, ez a sorsa — úgy-  
mond — nálunk a legtehetősb családoknak.

1848 dec. 1-én történt Újfalvy birtokának kirablása és gazdasági  
gondnokának meggyilkolása is Szakaturán. Hasonló sors érte volna őt  
magát is — írja egy panaszában Újfalvy —, ha akkor betegeskedése miatt  
nem kellett volna feleségével együtt Kolozsvárt tartózkodnia. 1849 febr.  
4-én Nagyváradra menekült és onnan írt Vörösmartynek Debrecenbe,  
anélkül, hogy választ kapott volna. Visszatérve Kolozsvára, panaszt tett  
kirablói ellen az osztrák katonai hatóságnál, kártérítést azonban a meg-  
indított vizsgálat után sem kapott. A forradalom után, mikor arról győző-  
dött meg, hogy az ország alkotmányát eljátszottak tekintették, hatalmasan  
előtérbe lépett ellenzéki gondolkodása és minden lehető mozgalomban  
résztvett. Így 1854-ben Barra doktor, a humánus, közkedvelt orvos halála  
alkalmával felszólítást bocsátott ki ő is és emléket állított neki közada-  
kozásból. A síremlék mai napig is az Újfalvy-házaspár nyugvóhelyéhez  
közel látható.

## VÖRÖSMARTY ÉS ÚJFALVY FELÚJULT BARÁTSÁGA

Említettük, hogy Wesselényi, keresztfiának, Vörösmarty Mihály  
nevű fiának egy jó csikót ajándékozott. A kis Mihály hároméves korában  
meghalt, de Kelemen Benjamin, Wesselényi jó szelleme, gazdaságának és  
vagyonának páratlan gondozója, Wesselényi halála után az özvegy nevé-  
ben megírta Vörösmartynek, hogy a csikót gondozták, már szép ló lett  
belőle és Vörösmartynek rendelkezésére áll. A költő Baracskáról 1850  
október 17-én kelt levelében válaszolt: Kelemen Benjáminnak, a zsigó-  
uradalom igazgatójának:

„Igen köszönöm ennek s a bárónénak szíves gondoskodását a nekem  
szánt lóról. Azonban ki kell jelentenem, hogy sem a lovat, sem annak árát

el nem fogadhatom. Méltóztassék arról mint az Örökösök tulajdonáról, úgy intézkedni. Azon fiam, kinek keresztségi ajándékul volt e ló adva, meghalt. Megboldogult barátom ugyan ajánlkozott ezen ajándékot nagyobb fiamra átruházni, de nőm ezen átruházást akkor el nem fogadta s így a ló nem a mienk. Egyúttal bátor vagyok önt megkérni, méltóztassék engem pár sorral az erdélyi ismerősökről értesíteni: különösen óhajtanám tudni: él-e még *Újfalvi Sándor barátom és neje?* S ha élnek, hova kellene írnom, hogy őket pár sor írással fölkeressem. Igen lekötelezne ön e szívességgel. A bárónénak kérem tiszteletemet kijelenteni. A kis Wesselényiket Isten oltalmába, édes anyjok s az elhunyt jó barátainak jó akaratába ajánlom, maradván tisztelettel aláztos szolgálja

*Vörösmarty Mihály*

A költőnek erre a levelére Újfalvy válaszolt, mert Kelemen átküldte Kolozsvárra Újfalvyhoz Vörösmarty levelét, melyet aztán, hatvan esztendő múlva, szintén Újfalvy egykori leveles ládájában találtam meg. Újfalvy ugyanazon év november 9-én kelt válaszában értesíti Vörösmartyt, hogy kétszer is írt neki. Egy év óta pedig minden Pestről Kolozsvárra jövőtől szorgalmasan tudakozódott hollétéről és hogylétéről, de senki sem tudott felőle semmit. Annyit azonban mindnyája mondott, hogy sem lefogva, sem kereset alatt nincs és hogy hihetőleg valamelyik vidéki helységben húzta meg magát. Szívéből örvend, hogy barátja, Vörösmarty, valamint neje és gyermekei megvannak. Majd áttér Újfalvy a saját sorsának ecsetelésére, — az imént már ismertettük levelének e részét. Itt említi föl azonban Újfalvy, hogy szívesen kibújdosnék a magyar földre, de mostani szorultabb körülményei nem engedik és kénytelen Kolozsvárt „eleven holtak lenni”. Vajha harmadéve változtatta volna lakását Pestre, akkori terve szerint. Akkor még lett volna módja és ereje megtenni. Wesselényi Miklós barátunk, írja, *még idejében halt el Pesten*, mert ha ide megérkezik, itt sok megpróbáltatás várt volna rá. Keservesen panaszozza Újfalvy, hogy Wesselényi halála számára pótolhatatlan veszteség. Aztán megírja Vörösmartynak: senki sem tud arról, hogy az ajándéklovat felesége nem fogadta el. Itt valami félreértésnek kell lennie. A ló a mostani csekély ár mellett is valami száz pengőt ér meg. Miért maradjon a ló itt és nem Vörösmartynál, tulajdonosánál, ezt igazán nem tudja megérteni. Újabb tudósítást vár, „A ló pedig addig függőben marad.”

Vörösmartynak barátja e levelére adott eddig ismeretlen válasza, melyet Újfalvy levéltárából most az olvasó elé viszünk, a költő életének e válságos nehézeidejéről a legszebb vallomás.

*Baracska. Dec. 27-én. 1850.*

Kedves barátom!

Nem bocsáthatom el az ó esztendőt anélkül, hogy neked s kedves komámasszonynak nőmmel együtt a közelebb lefolyt éveknél jobb, öröndetesebb s minden tekintetben üdvösebb évet kívánjak. A mindenható Istennek áldása legyen veletek s a szegény Erdéllyel, melyre alig lehet



VÖRÖSMARTY MIHÁLY festette Ágotha János 1837-ben.  
(Eredeti az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdonában.)

gondolni iszony és kétségbeesés nélkül. Lehetetlen, hogy magunk és őseink összevéve annyit vétkeltünk volna, amennyit szenvedtünk. Azonban ez most már mindegy, túrnünk kell, mit a sors ránk mért s felkeresnünk egymást, kik még megmaradtunk a nagy zivatarból.

Mi engem illet, röviden értesítlek hányatásaimról, melyek különben mások bajaihoz képest alig érdemelnek szót. A végső hadjárat idején én lementem Szegedig s onnan Aradra. Ott láttam az általános felfordulást s bekövetkezését annak, amit én olyan régen, de tájdalom! minden siker nélkül megjósoltam. Ekkor, (még a fegyverletétel előtt) külföldre, mini szándékom volt, nem mehetvén, elhagytam Aradot s bolyongtam az országban fel s alá, vagy tartózkodtam jó embereknél, míg végre Dec. közepe táján bejelentettem magamat Pesten s ott kihallgattván, később amnestiáltattam. Későn jövén be Pestre, fogva nem voltam, sőt a behivatásig szabadon bocsáttatván, még Martiusban kimentem Csépre napámhoz, onnan Májusban Baracskára (tulajdonkép Szentivánra, a mi Baracskának tőszomszédja) s itt lakom azóta családotul, jelenleg tűrhető állapotban; de jövőre minden biztosítás nélkül. Családom most egészséges. Kis keresztleányod, Erzsiké, szépen nő, igen kedves kis gyermek, most Csépen öreg anyjánál van, Még eddig csak pusztá zsellér vagyok, nem gazdálkodom. Dohányt szerettem volna termesztetni; de úgy hallom, a Monopóliumot be akarják hozni s ilyen tapasztalatlan gazda, mint én, avval nehezen fog megbirkózhatni.

Biztatsz, hogy fogadjam el a Wesselényi-féle lovat, Ezt nem tehetem; mert nőm már akkor, midőn ajánlotta, lemondott róla, azon babonás félelemből, hogy szegény megboldogult barátunknak keresztfiai mind korán elhalnak, mit nőm ugyan elein nem hitt, de miután saját fiunk, Wesselényi keresztfia, 3 éves korában elhalt, nem lehetett volna rábírní, hogy az elhaltak ígért ajándék Bélára átruháztassék.

En most úgy írom ezen levelem, mintha veled beszélgetnék, sokat elhagyok, mit elmondani, s elmondok, amit elhagyni kellene. Az irodalommal még nincs erőm foglalkozni, a legközelebbiekről nem akarok, egyébről pedig nem vagyok képes írni. Nehéz kitalálni, s hozzá lelkesedni a tárgyhöz, mellyről írni kéne.

Reményilem, még fogom gyakrabban kapni leveledet (per Pest, Martonvásár, Baracska.) írd meg kérlek, hogy éltek Kolozsvárt, kik vannak még ott az ismerősök közül?

Fogadd legszívesebb részvétünket s üdvözetünket kedves nőddel együtt s tartsd meg jó emlékezetedben

barátodat  
*Vörösmartyt,*

Vörösmartynak nem ismerjük több Újfalvyhoz vagy Wesselényihez írt levelét. Most közölt nevezetes levelét a következő adatok egészítik ki. A világosi fegyverletétel után a költőnek bújdosnia kellett, mert 1848-ban a kegyelmi szék bírása volt. A sok hányódás és reménytelen élet beteggétette. Ekkor Pestre utazott és följelentette magát. Kivallatták és elítélteiség szabadlára helyezték. Majd kegyelmet kapott és családjával együtt



felesége szülőfalujába, Csépre költözött, itt azonban nem tudta megszokni a környezetet. Pázmány Dénes földesúr a Baracskaival határos szentiványi pusztán a csinos tiszti lakot, két holdnyi kerttel, a költő egész életére átadta 1 forint bérért. Baracsán köztisztelet vette körül a költőt és családja semmiben nélkülözést nem szenvedett, mert a baracsikai urak elhalmozták ajándékaikkal. Vörösmarty itt kertészkedéssel töltötte idejét. Később szülőhelyére, Nyékre költözött. Mindkét helyen jól érezte magát, csak a Bach-kormány rendszabályai nehezültek kedélyére; sokat betegeskedett és szenvedett emiatt. 1855-ben a balatoni fürdőt használta, de eredmény nélkül. Ebben az évben jelent meg a Pesti Naplóban utolsó költeménye: „A vén cigány”, E versén kívül még csak egyet írt, töredéket inkább: „fogytán van napod” címmel.

Ez év novemberében Pestre költözött, a Váci-utcai Kappel-házba, s azon az emeleten vett lakást, ahol régebb Kisfaludy Károly lakott és halt meg. Mikor Vörösmarty a házba lefelől belépett, a lépcsőn fölmenet összerogyott, agyszélhűdést kapott. Lefektették s nem is kelt föl többé. Felköltözése után két nappal, november 19-én déli 1 órakor Deák Ferenc és Kemény Zsigmond járt nála látogatóban. Alig távoztak, Vörösmarty meghalt. Temetése november 21-én ment végbe, ugyanazon a napon és órában, amikor negyedszázaddal azelőtt Kisfaludy Károlyt temették. Ueák Eerenc, Vörösmarty gyermekeinek gyámja, 103,000 forintot gyűjtött össze a vagyontalanul elárvult család számára. Vörösmartynak özvegyén kívül három gyermeke maradt: Béla, Ilonka és Erzsébet. A kisebbik lány volt Újfalvyék keresztleánya.

Még annyit, hogy a nemzet, mely Deák Ferenc felhívására ezt az összeget összeadta, nagy költőjének, 1908-ban hozzá méltó, hatalmas márványszobrot emelt a Vörösmarty-téren. Kallós, Teles és Márkus művészek alkotása a szobor. Felállítása dolgában Rákosi Jenő, a szoborbizottság elnöke, fáradozott legtöbbit. Erről kell említenem még, hogy a bizottság a szobor alsó párkányzatát erdélyi, tordavidéki zöldes márványból akarta csináltatni. Rákosi Jenő ki is küldött engem arra a vidékre, ahonnan mintát szerezhettem, de közbejött akadályok miatt, talán az anyag sem felelt meg a fagyasztó próbákon, elmaradt az a kedves szándék, hogy Erdély földjének nemes köveiből ékesítse néhány darab a szobrot.

Deák Ferenc is váltott leveleket Újfalvyval. Kehidáról 1855 december 17-én kelt leveléből tudjuk, hogy Erdélybe Újfalvyn kívül csak gróf Kemény Samunak és gróf Mikó Imrének írt a Vörösmarty-család segélyezése tárgyában. Az egészet ugyanis csak levelezéssel, magán utón lehetett intézni. Később, 1856 elején értesíti Deák Újfalvyt, hogy az árvák részére küldött 303 forint 20 krajcárt megkapta. „Van okom — írja Deák Fere — hinni, hogy az eredmény méltó lesz a nemzethez: nemcsak az a lélekemelő, hogy szép öszvegeket adnak, hanem még inkább az, hogy szívesen és meleg lelkesedéssel adnak . . . Vörösmartyné megkapta szíves leveledet. Beteg volt, azért nem válaszolhatott, de hiszen eddig megkaptad válaszát. mert egészsége helyreállt”.

Újfalvynak Vörösmartynéhoz írt levele a hú erdélyi barátinak és feleségének őszinte részvétnyilatkozatát vitte. Közöljük Újfalvy szeretetteljes, meleghangú levelét és Vörösmartyné válaszát is.

# ÚJFALVY RÉSZVÉTFELEVELE VÖRÖSMARTYNÉHOZ ÉS A VÁLASZ

*Kolosvár, 1855. november 27.*

Nemzetem bánatos özvegye,  
Tisztelt Komám Asszonyi

A nemzeti pótolhatatlan veszteség csüggesztő bánattal árasztá el mások közt Kolozsvár minden nemesebb keblét: ÍS azok közt különösen engemet, kit a nemzet nagy büszkesége egykor szíves és soha nem telejthető barátsága mellett azon igen nagybecsült megtiszteltetésben részesített, hogy a kis Erzsi szent keresztsége alkalmával engemet családjá szép koszorújába méltatott.

Ezen sokszoros erkölcsi köteléke nyomán csak bánattal telt lelkem sugallatát követem, midőn, bár levelem által, sietek Tisztelt Komám Asszonv s kedves gyermekei ismert nagyságú fájalmában részt venni.

A részvét, a vérző szívek e balsama, jól tudom, hogy nem hiányzik: mert a nagy halott a nemzet halottja és gyászba borult családjá a nemzet közös gyászát képviseli.

Nemzeti érzelmeink főpapja, parányi rövid örömeink, s közös nagy fájalmaink koszorús nemzeti tolmácsa volt ő! .. « Kit Isten vigasztalásul, dicsőségül, világitó szövétnékül küldött e meglátogatott nemzetnek.

Kolozsvárt. Erdély szívében az a meggyőződés él, hogy az elhunyt nemes lélek szeretettei, mennyiben ily nagy veszteségnél az lehetséges ... vigasz s részvét nélkül nincsenek. S hisszük, hogy a nemzet hálóját, mit a szerény nagy ember életében tán elmulasztott, teljesíteni fogja azok iránt, kik nagy halottja sírja gyászvirágait tán a nélkülözés égető könnyűivel öntöznék

Engedje meg Tiszteit Komám asszony, hogy nemes barátom feletti mély fájalmamnak vigasztalóbb szavakat nem találhattam. A magyar nemzet vesztesége oly nagy, hogy csak fájalmának érzete lehet egyedüli vigasztalása.

Hogy ha tisztelt Komám Asszonynak bánatos szíve engedi, tegye nekem azon tisztességet; írjon családi körülményeiről, és kis Erzsinkről egy pár sort. Külgyön nékem valami gyász ravatali emléket, szomorú jelentést. Hogy a gyászemlékü napokból is bírjak valamit attól, kitől míg élt, annyi magasztos emlékezettel voltam megajándékozva.

Nőmnek, kis Erzsi keresztanyjának, méltóztasson legszívesebb üdvözetét fogadni. Megkülönböztetett tisztelettel...

*Újfalvy Sándor.*

Tekintetes

özvegy Vörösmar thy Mihályné. született Csajági Laura asszonyságnak  
megkülönböztetett tisztelettel

Pesten.

Váci utca, Kappel ház.

( Fogalmazvány. )

Csakugyan, Deák Ferenc levele után néháy nappal megérkezett Ujralvyhoz Vörösmarty özvegyének a válasza, 1856 január 7-éről keltezve, Pestről.

Igentisztelt Komám Uram!

Megbocsásson, hogy részvételijes levelére ily későn válaszolok, de a csapás mindamellet, hogy egy év olta már el lehettem készülve reá, nagysága miatt mégis annyira meglepett, hogy minden igyekezetem mellett sem voltam képes barátainknak köszönetemet részvétőkért nyilvánítani: azért ne vegye hidegségnek, vagy hanyagságnak eddigi hallgatásomat, mert bizonyára nem óhajtom senkinek részvétét, barátságát, melyet oly régi időktől-togva térjem iránt tanúsított megérdemelhetni, mint éppen Kedves Komám uramét; ily óhajtással kérem, hogy mit eddig barátja iránt érzett, ruházza ezentúl annak gyermekeire, kikről van okom hinni, hogy ha egyébben nemis, de érzelemben apjokhoz fognak hasonlítani s így bizonyosan igyekezni fognak megtanulni, hogy mint lehessen nekik eléggé tisztelni apjok barátait. Érzelmeimről nem tudok írni, mert mint Komám uram is írta, a veszetőség nem a magamé, hanem az egész nemzeté, s szabadna-e panaszkodnom, mikor látom s tapasztalom, hogy a nemzet érzi mit vesztett, hiszen ez az mit óhajtott, ezért fáradt, ez az ő jutalma; Ó de neki erről nem volt hite, sejtelve, ha reménylheté, talán most is él, vagy ha isten csakugyan eddig mérte útját, hogy ezen a világon haladjon, mily nyugottan s boldogan távozott, volna közülünk. De nekem mint mondom nem szabad zúgólódnom, gyermekeim apát örökölték, apjok után méltóbbat nem örökölhetek volna mint Deákot, s ily apa mellé még a nemzet elismerését s részvétét, lehet-e kívánnom egyebet mint hogy isten gyermekeimet tárcsa meg; s nevelje e két apához méltóknak, kik egy fiu és két lányból állanak, a kisszebbiknek jutott az a szerencse hogy tisztelt Komám uramat keresztapjának nevezheti, istennek legyen hála egészséges lányka, mint két idősebb testvérei is, s igen kért hogy jelenteném személyesen nem ismert de tisztelve szerető keresztanyának s apjának kézcsókolását, melyet én a legszívesebben teljesítek azon igen kedves reménnyel, hogy talán ez életbe mind őt mind két idősebb testvéreit bemutatatom szeretett apjok legjobb barátai közül egygyikének, mert azt hiszem hogy ha Pestre jön Kedves Komám, nem fog bennünket kikerülni, éppen úgy, mint eddig nem tette. A gyász emlékéit itt küldöm, bocsánat hogy akkor nem küldtek, de többekre volt bízva, s hihetőleg tévedésből történt. Igen jólesne ha egy pár sossal tudtomra adná tisztelt Komám uram hogy megbocsájt ily sokáigi hallgatásoméért.

Fogadja legszívesebb üdvözetem, mint tisztelt komám asszony, mint kedves komám uram részéről, s engedje tisztelő barátnéának nevezni

*Vörösmartynét.*

A gyászemlék egy kis csokor volt, örököld levelekből és hervadt, de friss színű virágokból, melyeket az özvegy a ravatal virágaiból tett el kegyelelesen. Most is ott van az emlék, a kis virágcsokor, a levél mellett,

mikor már mind elporladtak: aki írta a levelet és akinek írója küldötte, csak akiről szól a levél, a költő él, halhatatlanul.

Nem egyszer megtörtént már, hogy elkeseredett állapotban, nagy bánat idején valaki az írásban talált vigasztalást. Azelőtt sohasem írt, s a maga vigasztalására munkához látva, értékes művet hagyott maga után. Újfalvyval is így történt. Kora fájdalmas eseményei, a magyarság szenvedései közepette a maga vigasztalására tollat fogott és hozzákezdett előbb vadásztörténetek, majd emlékiratai megírásához. „Egész birtokunk az emlékezet” — így sóhajt föl 1854-ben megkezdett emlékirata bevezetésében — ... tétlenségben folydogáló napjaim a visszaemlékezésre és elmélkedésre sok szomorú órát hagytak.” Születése évétől, 1792-től fontos események vonultak el Erdély fölött, melyeknek, ha nem is tényezője, de gondolkodó tanúja volt. „*A tények nyílt mozgalmait erősebb tollak följegyezték, — írja — de sehol sem látom a családi élet izgalmait! s metamorphosisait . . . milyen volt a családi életünk legközelebbi múltja, mi változáson ment s megy át... e hiányt pótolni gyakran vágya volt lelkemnek, főképp most, midőn a romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein.*” A megöregedett férfi élvezettel olvasta az egyedüli erdélyi folyóiratnak, a Heti Lapnak ama számaiban, melyekben báró Naláczy József emlékiratai megjelentek. Szunnyadó íráskedvét fölbresztették e visszaemlékezések és főleg szeretett felesége ösztönzésére munkához látott, hogy élete tapasztalatait és a körülötte folyt eseményeket feljegyezze. Naláczy József báró emléktörődékei a Heti Lap 1853. évi számaiban jelentek meg. Újfalvy, akit már előbb Kőváry László is biztatott, 1854—55-ben írta meg emlékiratát, sajnos, csak 1849-ig jutott el benne.

## ÚJFALVY FELESÉGÉNEK HALÁLA

Újfalvyt ezekben az években gyakran kínozza a maga és felesége halálának sejtelme; gróf Mikó Imréhez írt egyik levelében hangot is ad ennek az érzésnek, felesége halála 1858-ban be is következett. Újfalvy vigasztalanul lesújtottnak érezte magát; fájdalmát az a sírfelirat fejezi ki legszebben, amelyet Dózsa Dániel, egykori erdélyi regényíró és költő írt. Csupán négy sorát idézem itt, valóban poéta és ihletett csupa szív-ember műve. Klasszikus tolmácsa egy fájdalomtól megtört szívnek:

*Zord sziklák közt, bérezek ormán  
A vadakkal harcra keltem,  
Ő egy szelíd galamb halálán  
Mégis megtört szívem, lelkem,*

Újfalvy valóban elkeseredett állapotban utazott Pestre, onnan küldözött levelei öngyilkossági szándékot árulnak el, utolsó kérései már temetéséről tesznek rendelkezést, tetemét inasa kíséretében Kolozsvárra kívánta szállítani. Május közepe táján azonban levelet írt, — csak sejtjük, hogy

Kőváry Lászlóhoz Kolozsvárra —, melyben az illetőtől kapott levél felvilágosító hatásáról ír. „Kínos álmomból fölébredésem kizárólag barátom mivé, ha még napjaim maradtak, hogy a sorstól kimért rögzös vagy enyhébb pályámon fölemelt fövel járhasam le. Fogadja, Barátom, meleg kézsorítá-somat! Nem azért, hogy az életbe visszavezetett: de mert elcsüggedésem mélységiből, önállóságom hajdani terére férfias állásra fölsegitett, . . .”

Ez a levél elég tisztán elárulja Újfalvy sötét szándékát, melyet egy szerető jóbarát meleg sorai elhalasztattak vele. Sajnos, csak elhalasztattak.

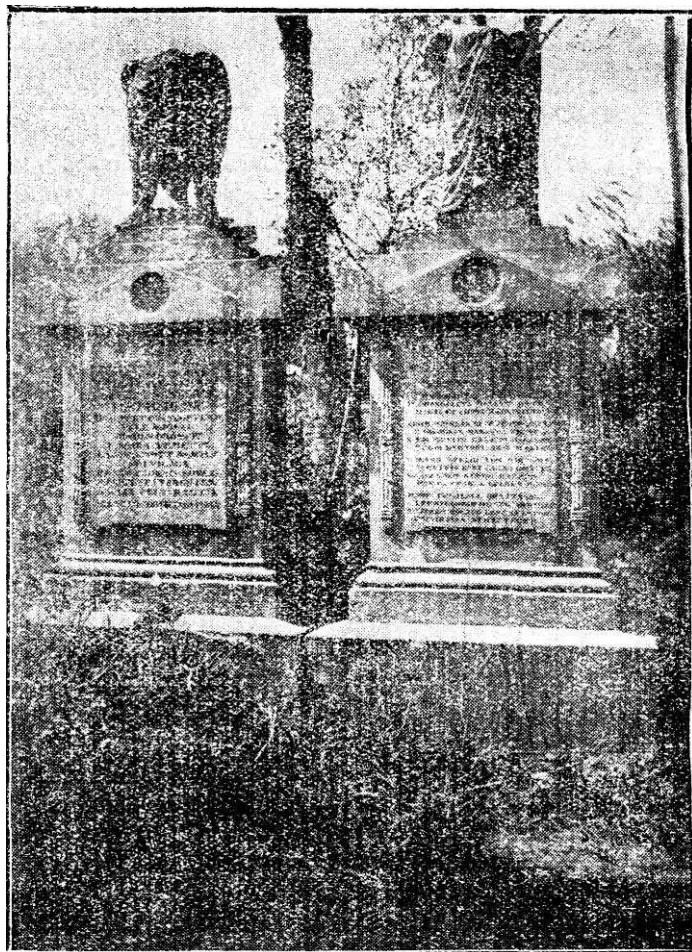
Újfalvy pár hónapos pesti időzése után visszatért Kolozsvárra. Most kezdte meg vadász-cikkei közlését, befejezte az erdélyi vadászatokról írott művét és résztvett a közélet mozgalmaiban, kivált az ájulásból felocsúdo művelődési törekvésekben. Politikai hitvallását is megírta Kővár vidéke képviselő bizottmányához írott válaszában a „vészjóslatú” 1861. évben, június 16-ról kelteve. Hivatalosan értesítették arról, hogy Kővár vidéké-nek gyűlése márciusban az állandó bizottsági tagok sorába választotta. Meleg és megható köszönő levélben válaszol a bizottmánynak és elveit kifejti írásban.

## ÚJFALVY HALÁLA

Utolsó politikai szereplése Újfalvynak az volt, hogy királyi meghívó levelet kapott az 1865. évi magyar országgyűlésre, fönnmaradt egy levél fogalmazványa, melyben a királyi tárnoknak és felsőházi elnöknek jelenti, hogy bár „összinte hazafi örömmel kívánna engedelmeskedni”, de előrehaladt kora és betegsége miatt, melyet orvosi bizonyítvánnyal igazol, fölmentést kell kérnie a felsőház ülésein való részvétel kötelessége alól. Fönntartja azonban magának a lehetőséget, hogy a zord tél elteltével és egészsége helyreálltával később résztvehessen a „közös hongyülésen.” Egy későbbi adat szerint fel is utazott Pestre és az ellenzékkel a parlamentáris kormányforma mellett szavazott. Hazatérése után kínos betegség, valószínűleg vesekő lepte meg.

Felesége után búsulva, sok szenvedés után, Külmonostor-uccai házá-ban, melyet eladott ezüstje árából vett még felesége életében, 1866. július 16-án agyonlötöte magát. A biztoskezü vadász végül önmagával végzett Ravatalánál Szász Gerő ref. költő-pap mondott beszédet, Kőváry László pedig a Korunk-ban írt róla megemlékezést.

Újfalvy végrendeletét felesége halála után, már 1859-ben elkészítette, de végső formáját Kőváry László segítségével 1865-ben adta meg. Az Erdélyi Múzeum részére 5000 ezüst forintot biztosított, 1370 holdas szakaturai birtokát pedig a kolozsvári Nemzeti Színházra hagyta. A birtok történetét már elbeszéltük. Emlékiratait is az Erdélyi Múzeum-Egyletnek ajándékozta, azzal a kikötéssel, hogy 15 éven át lepecsételve, felbontatlanul őrizze meg. 1875 júniusában adta át Bányai Vitális, a végrendelet egyik végrehajtója, az Emlékirat három kötetét. 1881. július 16-án telt le a 15 év és az Erdélyi Múzeum Egylet 1881. szeptember 3-án tartott választmányi ülésén mutatták be a kéziratos köteteket a választmánynak, mely



Újfalvy Sándor és nejeének: Lészay Júliának sírkövei  
a kolozsvári temetőben. (Jobbfelől Újfalvy Sándoré).

olvasás és jelentéstétel végett kiadta Nagy Péter, Szabó Károly és Finály Henrik választmányi tagoknak. Azután a kéziratárba került az Emlékirat, ahonnan — a könyveknek is meg van a maguk végzete — a második kötet eltűnt. 1906-ban Kelemen Lajos találta meg egyik kolozsvári könyvtárban.

## „ERDÉLY LEGÖREGEBB VADÁSZÁ”

Újfalvynak mint sportembernek, jellemrajzát Bérczy Károly írta meg (Vadász és Versenylap, 1863. 4. szám). Elmondja Bérczy, hogy amikor lapját megindította, Kolozsvárról Újfalvy levélben üdvözölte és kedvre, kitartásra, munkára biztatta. 1858. tavaszán, tehát egy év múlva módjában volt Bérczynek a levél íróját az „ősz fürtű, de élénkszemű férfiút” személyesen megismernie. Meleg barátságot kötöttek. Bérczy épp abban az időben kezdett a „Vadász-műszótár” szerkesztéséhez és nagy segítségére volt „Erdély legöregebb vadászának” sok értékes tapasztalata és ismerete; ősi, feledésbe merült kifejezések és erdélyi vadász-műszavak egész tömegét adta a szerkesztő kezére. Ugyanakkor mutatta meg terjedelmes kéziratát, amelyet a régi erdélyi vadászatokról írt. A szerkesztő hosszas kérésére végül is beleegyezett Újfalvy, hogy a becses műből *Öreg erdélyi vadász* aláírással töredéket közöljön Bérczy lapja.

Már gyermekkorában kitűnt Újfalvy vadászszenvedélye. Megszokott gyermekjátékok helyeit „kócspuskával” puftogatott, majd nyállal lövöldözött a madarakra. 13 éves korában, midőn atyja, Belső-Szolnok alispánja és híres vadásza, egy elnyűtt, apró serétre töltött, rozsdás kis vadászfegyvert akasztott a vállára s legelőször kivitte magával nyulászni a falu alatti törökbúzák közé, a fiú előtt a szűk ösvényen megvillant valami s ő vadász-lázában odasütötte fegyverét. Lövése után nem sokkal ott termettek a kopók s a nyomon elindulva, nem nagy távolságra tőlük elhallgattak, majd „berregni” kezdtek. Apja gyorsabban odaért s mire az ifjú Újfalvy Sándor utólérté őt, izmos farkast talált apja előtt elterülve. Nyomorult kis fegyveréből két szem serét fúrta át a farkas szívére. Apja búsan fogadta:

— Na, fickó, nagyapád is, apád is jól lőttek, de te sohasem ejtesz el több vadat, mert tudd meg, hogy aki első lövésre farkast ejt el, az más vadat sohasem talál.

A fiú sértett büszkeségből mindent megtett, hogy jó lövőnek képezze ki magát. Kitűnő cseh vadászlegénye tanította később. Vadász-szenvedélye egyre jobban elhatalmasodott rajta: kitűnő pisztolylovó is volt. Pompásan lovagolt, ami szintén fontos a vadászatnál. Kedvelte a halászatot is. Annál inkább élhetett e sportoknak, mert függetlenségi vágyában hivatalt nem vállalt. „Aki meglátogatta őt romladéki jószágán, — írja Bérczy — sohasem feledhette el a ritka szorgalmas gazdát, jóbarátot, szenvedélyes vadászt és műveilt társalgót. Egy régebbi kor házvitele tárult itt a vendég szeme elé, de az újabb idők műveltségével egyesítve, Csinos volt Újfalvy otthona, de nem fényűző, bőség volt benne, de semminemű pazarlás, nagy rend, de nem pedánság, némi táblabírói szeszély és vadászkülöncség, de mindig nemes indokból, — írja Bérczy Károly. Télen-nyáron falun lakott

Újfaívy feleségével együtt, akit Kisfaludy Sándor egykor a balatoni fürdőn a magyar hölgykoszorú egyik gyöngyének nevezet.

Legfeljebb csak az országgyűlésre és a megyegyűlésekre rándult Újfalvy a városba, more patrio, lóháton. Tavasztól őszi elejéig nagyrészt gazdasága körül foglalatzkodott, vendéget fogadott és olvasott. A vadászat természetesen akkor sem maradt el. Nem múlt nap, ha rosszul volt vagy más komoly ok nem gátolta, hogy kopóval, vizslával egy keveset ne vadásson vagy legalább otthon pisztollyal célba lőjön... S midőn szeptember dereka beköszöntött, fegyverrel vállán megindult s bejárta a Rezet. Bükköt, Meszest, Blozát, (Ciblest, Ünököt, a borongói, görgényi, háromszéki havasokat, a Mezőséget, Máramaros, Szatmár és Bihar szomszédos bérceit. Híven megjelent majdnem minden érdekesebb erdélyi vadászat s egész karácsonyig csak vendégek fordult meg néha házánál, ötvennyolc éven keresztül vadászott, s az erdélyi és magyarországi vadak és szárnyasok csaknem minden fajtájából lőtt. Vadász-szenvedélyét leginkább a farkas- és medvevadászat elégitette ki, ha nyomára jutott egy-egy ilyen vadnak, napokig, sőt hetekig üldözte, éhséget, szomjúságot, rossz időt számba nem véve járt, míg hatalmába nem kerítette. Legszenvedélyesebben kopóval vadászott — írja Újfalvy egy magánlevelében: „Csak úgy s csak akkor éreztem magamat egészen helyén, ha csak magamra lehettem kopómmal a rengeteg vadonában. Mert éltem fővágya volt mindig szabadságom s függetlenségem... Világi fénynek, hivatal csiklandozásainak, vaayonnak, ambíciónak nem engedtem alárendeltetni. És szabad s független vándorlám át éltem olykor tövises pályáját, mint nagyon kevesen sorsosaim közül. A közelebről lefolyt gyászos idők megrövidítettek vagyomban, megtörtek szabad mozgathatóságomban, cselekvési körömet nagyon is korlátozták, de lelki szabadságomat s egyéni függetlenségemet hajszálnyit sem rövidítették és tisztán, sértetlen viendem nemsokára síromba és szenyfolt nélkül rakom teremtem lábai elébe, mint ahogy áldást hozó kezeiből egykor átvettem volt.”

Gyönyörű himnuszt zeng levelében a természet szépségeiről a *magános* erdőben: „Itt az erdő szebbnek, haraszt és virág virítóbbnak, madárdal bajosabbnak, a kopó csaholása villanyozóbbnak, az őz rigyetése érdekesebbnek, a dúvadak ordítása rémletesebbnek, s maga az áldott természet még egyszer nagyobbszerűbbnek tetszett. A magasztos látványok s időnként felmerült hangok érzéseimet túlfeszítve, áhitattal borultam a százados tenyő tövére s buzgó hálát rebegtem a nagyszerű természet főalkotójához, aki így tisztá és háborítatlan örömeiket jutattott részemre. Es itt nem volt szükség magyarázatra, mert felhevült érzéseim hangosan tolmácsolák, hogy a természet bájai határtalan vadász-szenvedélyemet is túlszárnyalják és boldogságom hálás elismerése e szent kútforrásból patakzik ki.”

Haszonért, vagy sikerért soha, hanem csak pusztá szenvedélyből) vadászott. *Wesselényi* találóan jegyezte meg, hogy ő jobban lőtt és sokkal több vadat ejtett, mint Újfalvy, de Újfalvy több élvezettel vadászott, mint ő. tízért kortársai közül Újfalvy, de csakis egyedül ő volt nála szenvedélyesebb vadász. Sok mulatságos és veszélyes kalandja volt, melyek fennmaradtak a nép ajkán.



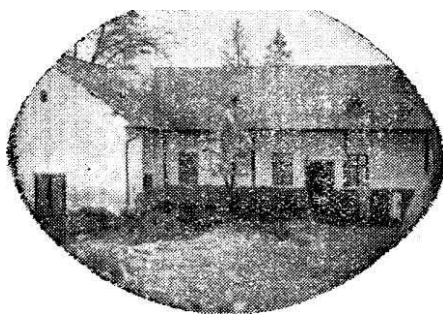
„Egy ötvennyolc éves vadászpálya — írja Bérczy — mindig szép, de olyan, mint az övé, kétszeresen az. Pályája korszakai nemzeti fejlődésünk korszakait jelzik, Első vadásztársai azon korszak emberei voltak, midőn még szunnyadozott nemzeti öntudatunk s a vadászkiáltás méla hangjai közé nem vegyültek a politikai pártok jelszavai. Később azok, kikkel leginkább szeretett vadászni, egy nagy politikai párt táborát képezték. E derék bajtársak már csaknem mind kidőlték a csatamezőn, vagy a sors csapásai alatt. De a mindinkább árván maradó öreg erdélyi vadász a közelebbi tíz év alatt is hű maradt régi szenvedélyéhez, egy pár régi és új barátjával még fel-fel kereste a rengeteg vadait. Nem kísérte a vadászokat a régi kedv, éppen beillettek e szomorú korszakba, de itt az erdők szabad kebelén legalább inkább ki-ki beszélhették magokat”.

Újfalvynak, mint vadásznak a jellemzését egy kortársnak szavaival zárom be. Grór Lázár Kálmán, a kiváló ornitológus és író a Természetbarátok és Vadászok Évkönyvében a legnagyobb elismeréssel és csodálattal írta róla:

„Újfalvy ma már 74 éves. de ifjú erővel s ifjú lélekkel bír. Ma is derekasan megüli lovát s ez év (1866) tavaszán Kolozsvárról Pestre utazva, Nagyváradig more *patrio* virgonc kis szürkéjén jött, kocsiját üresen hagyva maga után jönni; ma is szenvedéllyel vadászik és szíve minden szépért és nemesért ifjú tűzzel lángol tel most is. . .”

Mire ezek a kedves, elismerő sorok napvilágot láttak — az öreg vadász már elköltözött az élők sorából.

VÉGE.



Újfalvy Sándor kúriájának az udvarra néző része  
„Bomladék”-on (Szakatura)

(Gyalu: Farkas felvétele)

# TARTALOM

	Oldal
Bevezetés .....	3
Az Újfalvy-család .....	4
A főbíró életének regénye .....	7
Új megyében új élet .....	9
A híres csákiigorbói „várostrom” .....	13
A szép Nemes Zsuzsa és II. József császár .....	15
A nehéz eset .....	16
A főbíró megszőkteti szerelmét .....	17
Id. Wesselényi Miklós kegyetlen elfogatása .....	20
Száva László úrfi megkéri Palatkai Esztert .....	23
A szerencse fia .....	25
Ilyen volt a régi magyar tisztviselő .....	26
Így éltek a főbíróék .....	27
Sándor diák lesz a nagyenyedi kollégiumban .....	30
A régi enyedi diákokról .....	32
A szép Jeddi Zsuzsival történt mulatozás .....	32
Zendülés a kollégiumban .....	34
A diák köztársaság .....	35
A legátusok .....	35
A bajtársak .....	36
Körösi Csorna Sándor diákévei .....	37
Diákélet a kolozsvári jogakadémián (1812—13) .....	40
Patvaristaélet Marosvásárhelyen .....	41
Újfalvy Sándor megváltozik .....	44
Úti viszontagságok Bécsig .....	45
Szolgálatban a bécsi Kancellárián .....	47
Éhínség Erdélyben 1814—15-ben .....	49
Hazatérés Erdélybe .....	50
Egy régi erdélyi táblabíró és házatája .....	53
A lakószobák .....	54
Az étkezés módja .....	56
A gazdaság .....	57
Keczeli uram élete, jelleme .....	58
A háztartás .....	59
A család .....	60
Gyászjelentés Keczeli Istvánról 1821-ben .....	61
Újfalvi Sándor ismét itthon .....	62
A könyvolvasás bűne .....	64
Lakodalom az Újfalvy-kúrián .....	65
Utópia-állam Dobokamegyében .....	68
A főbíró utolsó vadászata .....	70

Az öreg főbíró lehunyja szemét .....	72
Utazás a Balatonon Erdélyből .....	73
Pest 1831-ben .....	74
Balatonfüreden .....	76
Kisfaludy Sándor látogatása .....	77
Utazás a Balaton vidékén .....	78
Kisfaludy Sándornál Sümegen .....	80
A református „zsinat” .....	81
Kisfaludy Sándor Erdélyben .....	82
Hazatérés Erdélybe .....	83
Zalai emlék levelekben, Kisfaludy Sándor levele Újfalvyhoz .....	85
Újfalvy válasza Sümegre .....	87
Kisfaludy Sándor Újfalvynéhoz .....	88
Újfalvyné válasza Kisfaludy Sándorhoz .....	90
Kisfaludy Sándor válasza Újfalvy részvényilatkozatára felesége elhunytakor .....	91
Újfalvy a két Wesselényiről .....	92
Id. Wesselényi és a színház .....	95
Id. Wesselényi Miklós gazdasága .....	97
Az ifjabb Wesselényi Miklós .....	99
Lófuttatás a zsidói réten .....	100
Wesselényi és Széchenyi .....	102
Ifj. Wesselényi Miklós otthonában .....	103
Bánffy Miklós és Wesselényi Kata esküvőjén .....	104
A két kolozsvári gránátos .....	105
A híres zsidói vadászatok .....	1108
Wesselényi utolsó vadászatai .....	110
Wesselényi és a császár .....	111
Wesselényi híres párba .....	113
Wesselényi bújdosása és elfogatása .....	115
Wesselényi házassága és fiai — Az árvízi hajós — Halála .....	116
Újfalvy életének további története .....	119
Újfalvy és Bölöni Farkas Sándor .....	119
Vörösmarty barátsága az Újfalvy-házaspárral .....	120
Vörösmarty levele Újfalvyhoz — Vörösmarty keresztanyának kéri Újfalvynét .....	123
Egy erdélyi család a szabadságharc alatt .....	124
Vörösmarty és Újfalvy felújult barátsága .....	125
Újfalvy részvétlevele Vörösmartynéhoz és a válasz .....	130
Újfalvy feleségének halála .....	132
Újfalvy halála .....	133
„Erdély legöregebb vadásza” .....	135

## K É P E K

Oldal

1. Újfalvy Sándor vadászaton. Vastagh György festménye után. Eredetije az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdona. A külső címlapon (boríték)lap)	18
2- Újfalvy Sándor ifjúkori képe. Egykorú festmény után, mely Kispál László úr tulajdona .....	18
3. Az Újfalvy család címere .....	19
4. Újfalvy Sándorné, Lészay Julia. Egykorú festmény után, mely Kispál László úr tulajdona .....	67
5. Újfalvy Sándor kúriája „Romladék”-on (Szakatura). Gyalui Farkas felvétele 1910-ben.....	75
6. Kisfaludy Sándor. Simó Ferenc olajfestménye, melyet Kisfaludy aján- dékba adott barátjának : Újfalvynak, akinek adományából az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdonába jutott.....	84
7. Kisfaludy Sándor háza, melyben született, élt és meghalt, Sümegen Gyalui Farkas felvétele 1910-ből .....	89
8. Kisfaludy Sándor síremléke Sümegen. — Gyalui Farkas felvétele 1910-ből .....	98
9. Id. és ifj. br. Wesselényi Miklós arcképe .....	114
10. Vörösmarty Mihály. Festette Ágotha János 1837-ben. Az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdonában .....	127
11. Újfalvy Sándor és nejeének: Lészay Júliának sírkövei a kolozsvári temetőben (jobbfelől Újfalvy Sándoré) .....	134
12. Újfalvy Sándor kúriájának az udvarra néző része „Romladék”-on (Szakatura).....	137

### *Javítandó sajtóhibák :*

A 43-ik lapon, felülről, a 19-ik sorban *Szerdahelyi* helyett *Szereday* olvasandó.

A 47-ik lapon, alulról a 13-ik sorban 1890 helyett 1790.